

Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok

2025. december

X. évfolyam IV. szám

Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok

Raffai Eliza – Happ Éva:

**AZ IDEGENVEZETŐK EMOCIONÁLIS
MEGNYILVÁNULÁSAINAK HATÁSA A
TURISTÁK ÉRZELMI ÁLLAPOTÁRA**

Nagy Tamás:

**A SREBRENICAI NÉPIRTÁS EMLÉKEZETE ÉS
TURISZTIKAI ÉRTELMEZÉSE A SÖTÉT
TURIZMUS KONTEXTUSÁBAN**

Karsai Árpád:

**A NÖVEKEDÉS CSAPDÁJÁBAN – KIHÍVÁSOK
A BUDAPESTI TURIZMUS FEJLŐDÉSÉBEN**

**Lados Gábor – Nagy Dávid – Horeczki
Réka:**

**ÁLLANDÓSULÓ PERIFÉRIA? A HORVÁT-
MAGYAR HATÁRSZAKASZ
KARAKTERISZTIKÁJA**

Takalani Ramukumba:

**EXPLORING COLLABORATIVE
GOVERNANCE IN RURAL TOURISM
DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM NQILENI
VILLAGE, SOUTH AFRICA**

**Munei Nengovhela – Tondani Nethengwe
– Gift Dafuleya:**

**PREDICTING BEHAVIOURAL INTENTIONS
OF FUNERAL TRAVELLERS TO CONSUME
TOURISM-RELATED PRODUCTS AND
SERVICES**

**János Debreceni – Klára Morvay
Karakasné – Zsófia Fekete-Frojimovics:**

**WHAT IS WORTH DEVELOPING? THE
IMPORTANCE OF DIGITAL, GREEN, AND
SOCIAL SKILLS FROM A STAFF
PERSPECTIVE**

Zoltán Koltai:

**HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN
THE CENTRAL DANUBE PRIORITY AREA**

FOLYÓIRATUNKKAL KAPCSOLATOS FONTOS INFORMÁCIÓK

A Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok (TVT) lektorált folyóirat. Valamennyi közlésre benyújtott tanulmányt két, PhD- vagy DSc-fokozattal rendelkező kollégával lektoráltat a Szerkesztőbizottság. A tanulmányok csak támogató, pozitív lektori vélemények esetén kerülnek publikálásra dupla vak lektorálást követően.

A TVT-t az alábbi hazai szakirodalmi adatbázisok referálják:

- MATARKA (Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa)
- EPA (Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis)

A TVT-t az alábbi nemzetközi adatbázisok referálják:

A TVT korábbi számai elektronikus formában, teljes terjedelemben elérhetőek az alábbi helyeken:

- <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu>
- <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23501>

A TVT az OJS rendszerét használja, ahol a korábbi számok is elérhetőek:

- <https://journals.lib.pte.hu/index.php/tvt/issue/archive>

A TVT évente négyszer jelenik meg.

IMPRESSZUM

A szerkesztőbizottság elnöke:

Aubert Antal – egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet (ORCID: 0000-0002-3814-8452)

Főszerkesztő:

Gonda Tibor – habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0000-0002-9514-2268)

Főszerkesztő-helyettes:

Csapó János – egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0000-0001-6645-8629)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Avraham, Eli – egyetemi tanár, Haifai Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Kommunikáció Tanszék, Izrael (ORCID: 0000-0003-2719-8144)

Beták Norbert – tanszékvezető egyetemi docens, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Idegenforgalmi Tanszék, Szlovákia (ORCID: 0000-0002-1781-4401)

Buhalis, Dimitrios – igazgató, eTourismLab, igazgatóhelyettes, Nemzetközi Turizmus és Vendéglátás Kutatóközpont, Bournemouth Egyetem, Egyesült Királyság, a Tourism Review c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0001-9148-6090)

Bujdosó Zoltán – egyetemi tanár, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, a Károly Róbert Campus főigazgatója (ORCID: 0000-0002-5023-074X)

Čavlek, Nevenka – egyetemi tanár, Zágrábi Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Tanszék, Horvátország, az Acta Turistica c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-6935-7361)

Costa, Carlos – tanszékvezető egyetemi tanár, Aveiroi Egyetem, Portugália, a Journal of Tourism and Development c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-0089-6930)

Duncan, Tara – egyetemi tanár, Thompson Rivers Egyetem, Kaland-, Kulináris Művészeti és Turisztikai Kar, Kanada (ORCID: 0000-0003-1845-7001)

Fennell, David – egyetemi tanár, Brock Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Kanada, a Journal of Ecotourism c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-7256-1152)

Gačnik, Aleš – egyetemi docens, tanszékvezető, Primorska Egyetem, Turizmus Kar, Kulturális Turizmus és Kulturális Örökség Tanszék, Szlovénia (ORCID: 0009-0004-1597-3988)

Gascón, Jordi – egyetemi tanár, Barcelonai Egyetem, Földrajzi és Történeti Kar, Szociálintropológiai Tanszék, Spanyolország (ORCID: 0000-0002-0947-614X)

Günaydin, Yusuf – egyetemi docens, Fırat Nemzetközi Egyetem, Turizmus és Kulinária Iskola, Észak-ciprusi Török Köztársaság (ORCID: 0000-0002-0638-5621)

Hall, C. Michael – egyetemi tanár, Canterbury Egyetem, Új-Zéland, a Current Issues in Tourism c. folyóirat társszerkesztője (ORCID: 0000-0002-7734-4587)

Herntrei, Marcus – egyetemi tanár, Deggendorfi Műszaki Főiskola, Németország (ORCID: 0000-0003-1733-0957)

- Hinek Mátyás** – főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Turizmus Tanszék (ORCID: 0000-0002-8838-2204)
- Ilies, Dorina Camelia** – egyetemi tanár, Nagyvárad Egyetem, Földrajzi, Turisztikai és Sporttudományi Kar, Földrajz, Turizmus és Területi Tervezés Tanszék, Románia, a *Geojournal of Tourism and Geosites* c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-1381-7146)
- Ivanov, Stanislav** – egyetemi tanár, kutatási rektorhelyettes, Várnai Vezetéstudományi Egyetem, Bulgária, a *Zangador Kutatóintézet* igazgatója, a *European Journal of Tourism Research* c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0002-6851-5823)
- Ivić, Mladen** – egyetemi tanár, PIM Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Bosznia-Hercegovina (ORCID: 0009-0008-3097-4857)
- Jarjabka Ákos** – habilitált egyetemi docens, intézetigazgató, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet (ORCID: 0000-0002-3691-4715)
- Kaposi Zoltán** – egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0009-0002-7328-7383)
- Karancsi Zoltán** – egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Testnevelési és Sporttudományi Intézet (ORCID: 0000-0001-7107-6895)
- Kerekes Kinga** – egyetemi docens, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Magyar Intézet, Románia (ORCID: 0000-0001-6092-4035)
- Kiss Róbert** – egyetemi adjunktus, I-Shou Egyetem, Turizmus és Vendéglátás Tanszék, Tajvan (ORCID: 0000-0003-0209-3004)
- Koltai Zoltán** – habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Vidékfejlesztési Tanszék (ORCID: 0000-0002-7101-4245)
- Konu, Henna** – egyetemi docens, Kelet-finnországi Egyetem, Társadalomtudományi és Üzleti Tanulmányok Kar, Finnország (ORCID: 0000-0002-7886-0268)
- Kozak, Metin** – egyetemi tanár, dékán, Kadir Has Egyetem, Kommunikáció Kar, Törökország (ORCID: 0000-0002-9866-7529)
- Marton Gergely** – egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Sporttudományi és Testnevelési Intézet, Sportelméleti és Sportszervezési Tanszék (ORCID: 0000-0002-4848-242X)
- Milano, Claudio** – tudományos főmunkatárs, Barcelonai Egyetem, Földrajzi és Történeti Kar, Szociálantropológiai Tanszék, Spanyolország, (ORCID: 0000-0003-4349-367X)
- Mustafić, Ermina** – egyetemi tanár, Tuzlai Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Bosznia-Hercegovina (ORCID: 0000-0002-6696-481X)
- Ong, Chin Ee** – egyetemi tanár, Makaói Turisztikai Egyetem, Kreatív Turizmus és Intelligens Technológiák Kar, Kína, a *Tourist Studies* c. folyóirat főszerkesztője (ORCID: 0000-0001-8246-3700)
- Pap Norbert** – egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet (ORCID: 0000-0001-8243-4213)

Pinke-Sziva Ivett – egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet, Turizmus Tanszék (ORCID: 0000-0001-8960-3833)

Piskóti István – tanszékvezető egyetemi tanár, intézetigazgató, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0009-0009-1789-3048)

Póla Péter – tudományos munkatárs, Magyar Kutatási Hálózat, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete (ORCID: 0000-0003-3169-2874)

Raffay Zoltán – habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0000-0001-6546-9633)

Raffay-Danyi Ágnes Nóra – egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Intézeti Tanszék (ORCID: 0000-0003-1559-8503)

Rátz Tamara – tanszékvezető főiskolai tanár, Kodolányi János Egyetem, Fenntartható Gazdaság Intézet, Turizmus Tanszék, a Turizmusföldrajz Kutatási Hálózat vezetője (ORCID: 0000-0002-1500-6785)

Richards, Greg – egyetemi tanár, Bredai Alkalmazott Tudományok Egyeteme, Tilburgi Egyetem, Hollandia (ORCID: 0000-0002-5903-6310)

Szlávicz Ágnes – egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Szabadka, Menedzsment Tanszék, Szerbia (ORCID: 0000-0001-8730-9884)

Tekeoğlu, Aşkim Nurdan Tümbek – egyetemi docens, Isztambuli Kereskedelmi Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Törökország (ORCID: 0000-0002-6837-9649)

Timothy, Dallen – egyetemi tanár, Arizonai Állami Egyetem, Községi Erőforrások és Fejlesztés Iskola, Amerikai Egyesült Államok, (ORCID: 0000-0003-1373-1251)

Törőcsik Mária – egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet (ORCID: 0000-0002-0923-1396)

Zajadacz, Alina – egyetemi tanár, oktatási dékánhelyettes, Adam Mickiewicz Egyetem, Földrajzi és Geológiai Tudományok Kara, Idegenforgalmi és Rekreációs Tanszék, Lengyelország (ORCID: 0000-0002-6743-8192)

Menedzser szerkesztő:

Zagyi Nándor – tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Szentágotthai János Kutatóközpont, Történeti és Politikai Földrajzi Kutatási Centrum

Technikai szerkesztő:

Mészáros Boglárka Ágnes – PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar

Angol nyelvi lektor:

Horváth József – ny. egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

A folyóirat neve: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok (TVT)

Kiadó: CampInvest Kft.

Székhely címe: 7623 Pécs, Petőfi Sándor u. 29/1.

ISSN 2498-6984 (Online)

DOI prefix: 10.15170

E-mail cím: szerkesztoseg@turisztikaitanulmanyok.hu

Online elérhetőség: www.turisztikaitanulmanyok.hu

IMPRESSUM

Head of the Editorial Board:

Aubert, Antal – Professor, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences (ORCID: 0000-0002-3814-8452)

Editor-in-Chief:

Gonda, Tibor – Associate Professor with habilitation, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0000-0002-9514-2268)

Deputy Editor-in-Chief:

Csapó, János – Professor, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0000-0001-6645-8629)

Members of the Editorial Board:

Avraham, Eli – Professor, University of Haifa, Faculty of Social Sciences, Department of Communication, Israel (ORCID: 0000-0003-2719-8144)

Beták, Norbert – Associate Professor, Head of Department, Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, Department of Tourism, Slovakia (ORCID: 0000-0002-1781-4401)

Buhalis, Dimitrios – Director, eTourismLab, Deputy director, International Centre for Tourism and Hospitality Research, Bournemouth University, Business School, United Kingdom, Editor in Chief of the Tourism Review (ORCID: 0000-0001-9148-6090)

Bujdosó, Zoltán – Professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Director general of the Károly Róbert Campus (ORCID: 0000-0002-5023-074X)

Čavlek, Nevenka – Professor, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Department of Tourism, Croatia, Editor-in-Chief of the Acta Turistica (ORCID: 0000-0002-6935-7361)

Costa, Carlos – Professor, Head of Department, University of Aveiro, Department of Economics, Management Industrial Engineering and Tourism, Portugal, Editor-in-Chief of the Journal of Tourism and Development (ORCID: 0000-0002-0089-6930)

Csapó, János – Professor, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0000-0001-6645-8629)

Duncan, Tara – Professor, Thompson Rivers University, Faculty of Adventure, Culinary Arts and Tourism, Canada (ORCID: 0000-0003-1845-7001)

Fennell, David – Professor, Brock University, Faculty of Social Sciences, Geography and Tourism Studies, Canada, Editor-in-Chief of the Journal of Ecotourism (ORCID: 0000-0002-7256-1152)

Gačnik, Aleš – Associate Professor, Head of Department, University of Primorska, Faculty of Tourism Studies, Department of Cultural Tourism and Cultural Heritage, Slovenia (ORCID: 0009-0004-1597-3988)

Gascón, Jordi – Lecturer Professor, University of Barcelona, Faculty of Geography and History, Department of Social Anthropology (ORCID: 0000-0002-0947-614X)

Günaydin, Yusuf – Associate Professor, Final International University, School of Tourism and Culinary Art, Turkish Republic of Northern Cyprus (ORCID: 0000-0002-0638-5621)

- Hall, C. Michael** – Professor, University of Canterbury, Department of Management, Marketing and Entrepreneurship, New Zealand, Co-Editor of the Current Issues in Tourism (ORCID: 0000-0002-7734-4587)
- Herntrei, Marcus** – Professor, Technische Hochschule Deggendorf, Germany (ORCID: 0000-0003-1733-0957)
- Hinek, Mátyás** – College Professor, Budapest Business University, Faculty of Commerce, Hospitality and Tourism, Department of Tourism (ORCID: 0000-0002-8838-2204)
- Ilieș, Dorina Camelia** – Professor, University of Oradea, Faculty of Geography, Tourism and Sport, Department of Geography, Tourism and Territorial Planning, Romania, Editor-in-Chief of the GeoJournal of Tourism and Geosites (ORCID: 0000-0002-1381-7146)
- Ivanov, Stanislav** – Professor, Vice-Rector of Research, Varna University of Management, Bulgaria, Director of the Zangador Research Institute, Editor-in-Chief of the European Journal of Tourism Research (ORCID: 0000-0002-6851-5823)
- Ivić, Mladen** – Professor, PIM University, Faculty of Economics, Bosnia and Herzegovina (ORCID: 0009-0008-3097-4857)
- Jarjabka, Ákos** – Associate Professor with habilitation, Director of Institute, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Leadership and Organizational Sciences (ORCID: 0000-0002-3691-4715)
- Kaposi, Zoltán** – Professor, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0009-0002-7328-7383)
- Karancsi, Zoltán** – Associate Professor, University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education, Institute of Physical Education and Sports Science (ORCID: 0000-0001-7107-6895)
- Kerekes, Kinga** – Associate Professor, Babeș-Bolyai University, Institute of Economics and Business Administration in Hungarian, Romania (ORCID: 0000-0001-6092-4035)
- Kiss, Róbert** – Assistant Professor, I-Shou University, Department of Tourism and Hospitality, Taiwan (ORCID: 0000-0003-0209-3004)
- Koltai, Zoltán** – Associate Professor with habilitation, Head of Department, University of Pécs, Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, Department of Regional Development (ORCID: 0000-0002-7101-4245)
- Konu, Henna** – Associate Professor, University of Eastern Finland, Faculty of Social Sciences and Business Studies, Business School, Finland (ORCID: 0000-0002-7886-0268)
- Kozak, Metin** – Professor, Dean, Kadir Has University, Faculty of Communication, Türkiye (ORCID: 0000-0002-9866-7529)
- Marton, Gergely** – Associate Professor, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Sport Science and Physical Education, Department of Sports Theory and Management (ORCID: 0000-0002-4848-242X)
- Milano, Claudio** – Senior Research Fellow, University of Barcelona, Faculty of Geography and History, Department of Social Anthropology, Spain (ORCID: 0000-0003-4349-367X)
- Mustafić, Ermina** – Professor, University of Tuzla, Faculty of Economics, Bosnia and Herzegovina (ORCID: 0000-0002-6696-481X)

Ong, Chin Ee – Professor, Macao University of Tourism, Faculty of Creative Tourism and Intelligent Technologies, China, Editor-in-Chief of the Tourist Studies (ORCID: 0000-0001-8246-3700)

Pap, Norbert – Professor, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences (ORCID: 0000-0001-8243-4213)

Pinke-Sziva, Ivett – Associate Professor, Corvinus University of Budapest, Institute of Sustainable Development, Department of Tourism (ORCID: 0000-0001-8960-3833)

Piskóti, István – Professor, Director of Institute, Head of Department, University of Miskolc, Faculty of Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0009-0009-1789-3048)

Póla, Péter – Research Fellow, Hungarian Research Network, Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional Studies (ORCID: 0000-0003-3169-2874)

Raffay, Zoltán – Associate Professor with habilitation, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0000-0001-6546-9633)

Raffay-Danyi, Ágnes Nóra – Associate Professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Department of Tourism (ORCID: 0000-0003-1559-8503)

Rátz, Tamara – College Professor, Head of Department, Kodolányi János University, Institute of Sustainable Economy, Department of Tourism, Network Leader, Research Network for Tourism Geography (ORCID: 0000-0002-1500-6785)

Richards, Greg – Professor, Breda University of Applied Sciences, University of Tilburg, Netherlands (ORCID: 0000-0002-5903-6310)

Slavić, Agneš – Professor, University of Novi Sad, Faculty of Economics in Subotica, Department of Management, Serbia (ORCID: 0000-0001-8730-9884)

Tekeoğlu, Aşkın Nurdan Tümbek – Associate Professor, İstanbul Ticaret University, Faculty of Business Administration, Türkiye (ORCID: 0000-0002-6837-9649)

Timothy, Dallen – Professor, Arizona State University, School of Community Resources & Development (CRD), United States of America (ORCID: 0000-0003-1373-1251)

Törőcsik, Mária – Professor, University of Pécs, Faculty of Business and Economics, Institute of Marketing and Tourism (ORCID: 0000-0002-0923-1396)

Zajadacz, Alina – Professor, Vice-Dean of Education, Adam Mickiewicz University, Faculty of Geographical and Geological Sciences, Faculty of Tourism and Recreation, Poland (ORCID: 0000-0002-6743-8192)

Managing Editor:

Zagyi, Nándor – Research Fellow, University of Pécs, Szentágothai Research Centre, Research Centre for Historical and Political Geography

Technical Editor:

Mészáros, Boglárka Ágnes – PhD Student, University of Pécs, Faculty of Business and Economics

Copy Editor:

Horváth, József – Ret. Associate Professor, University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences

Name of the Journal: Tourism and Rural Development Studies (TVT)

Publisher: CampInvest Kft.

Postal address: 7623 Pécs, Petőfi Sándor str. 29/1.

ISSN 2498-6984 (Online)

DOI prefix: 10.15170

E-mail address: szerkesztoseg@turisztikaitanulmanyok.hu

Web address: www.turisztikaitanulmanyok.hu/en

Köszönetnyilvánítás

A Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok szerkesztőbizottsága nevében köszönjük a 2025-ben megjelent tanulmányok szakmai lektorainak az alapos munkát és a segítőkész észrevételeket. Idei évfolyamunk cikkeinek bírálatában az alábbi kollégák működtek közre:

Andreeva, Nataliya	Raffay-Danyi Ágnes
Bódis Gábor	Ragoncsa Zoltán
Csapó János	Sass Enikő
Csapodi Bence	Sulyok Judit
Darabos Ferenc	Szabó Máté
Egyed Ildikó	Szlávicz Ágnes
Gonda Tibor	Vas-Guld Zsuzsanna
Gyurác-Németh Petra	Zagyi Nándor
Gyurkó Ádám	Zsibók Zsuzsanna
Hiezl Kitti	
Hinek Mátyás	
Hojcska Ágnes Erzsébet	
Kaposi Zoltán	
Kerekes Kinga	
Kiss Róbert	
Konu, Henna	
Kovács Gyöngyi	
Lőrincz Katalin	
Marien Anita	
Marton Gergely	
Máté Andrea	
Mátyás Judit	
Merza Péter	
Miskolczi Márk	
Mustafić, Ermina	
Nagy Adrienne	
Némediné Kollár Kitti	
Nengovhela, Munei	
Nyikana, Siyabulela	
Péter Erzsébet	
Petykó Csilla	
Pinke-Sziva Ivett	
Pókó Nikolett	
Posza Alexandra	
Rácz-Putzer Petra	
Raffay Zoltán	

Acknowledgements

On behalf of the Editorial Board of Tourism and Rural Development Studies, we would like to thank the professional reviewers of the studies published in 2025 for their thorough work and helpful comments. The following colleagues contributed to evaluation of the articles in this year's issue:

Andreeva, Nataliya	Raffay, Zoltán
Bódis, Gábor	Raffay-Danyi, Ágnes
Csapó, János	Ragoncsa, Zoltán
Csapodi, Bence	Sass, Enikő
Darabos, Ferenc	Sulyok, Judit
Egyed, Ildikó	Szabó, Máté
Gonda, Tibor	Szlávicz, Ágnes
Gyurác-Németh, Petra	Vas-Guld, Zsuzsanna
Gyurkó, Ádám	Zagyi, Nándor
Hiezl, Kitty	Zsibók, Zsuzsanna
Hinek, Mátyás	
Hojcska, Ágnes Erzsébet	
Kaposi, Zoltán	
Kerekes, Kinga	
Kiss, Róbert	
Konu, Henna	
Kovács, Gyöngyi	
Lőrincz, Katalin	
Marien, Anita	
Marton, Gergely	
Máté, Andrea	
Mátyás, Judit	
Merza, Péter	
Miskolczi, Márk	
Mustafić, Ermina	
Nagy, Adrienne	
Némediné, Kollár Kitty	
Nengovhela, Munei	
Nyikana, Siyabulela	
Péter, Erzsébet	
Petykó, Csilla	
Pinke-Sziva, Ivett	
Pókó, Nikolett	
Posza, Alexandra	
Rácz-Putzer, Petra	

Tartalomjegyzék

Raffai Eliza – Happ Éva: Az idegenvezetők emocionális megnyilvánulásainak hatása a turisták érzelmi állapotára	12
Nagy Tamás: A srebrenicai népirtás emlékezete és turisztikai értelmezése a sötét turizmus kontextusában	31
Karsai Árpád: A növekedés csapdájában – Kihívások a budapesti turizmus fejlődésében	45
Lados Gábor – Nagy Dávid – Horeczki Réka: Állandósuló periféria? A horvát-magyar határszakasz karakterisztikája	65
Takalani Ramukumba: Exploring collaborative governance in rural tourism development: Insights from Nqileni Village, South Africa	82
Munei Nengovhela – Tondani Nethengwe – Gift Dafuleya: Predicting behavioural intentions of funeral travellers to consume tourism-related products and services	108
János Debreceni – Klára Morvai Karakasné – Zsófia Fekete-Frojimovics: What is worth developing? The importance of digital, green, and social skills from a staff perspective.	120
Zoltán Koltai: Human resources development in the Central Danube Priority Area	139
Felhívás	155
Call for papers	156

AZ IDEGENVEZETŐK EMOCIONÁLIS MEGNYILVÁNULÁSAINAK HATÁSA A TURISTÁK ÉRZELMI ÁLLAPOTÁRA

¹Raffai Eliza ✉, ²Happ Éva

¹PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola;
raffai.eliza@sze.hu, ORCID: 0009-0006-7263-8400

²Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Turizmus és Vendéglátás Tanszék; happ.eva@sze.hu, ORCID: 0000-0002-4026-6650

ABSZTRAKT

A turisták magatartásának változásával az idegenvezetők szerepe a jelen kor turizmusában túlmutat adott helyszínek képviselőtén és prezentálásán. A kutatás az idegenvezetők emocionális megnyilvánulásainak hatását vizsgálja a turisták érzelmi állapotára, mely alulkutatott területként jelenik meg a belföldi és külföldi szakirodalmak vonatkozásában. A kutatás szekunder és primer kutatási módszert alkalmazott. A szekunder kutatás a témához kapcsolódó korábbi tanulmányokat dolgozta fel, a turizmuspszichológia és az idegenvezetés kapcsolatrendszerét vizsgálva. A primer adatgyűjtés mélyinterjú kutatási módszertannal, és kérdőíves megkereséssel dolgozott. A kutatás eredményei alapján az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásai mérhető és statisztikailag szignifikáns hatást gyakorolnak a turisták érzelmi állapotára. A vizsgált mintában a turisták által érzékelt emocionális megnyilvánulások mértékének növekedésével a turisták hangulata is pozitív irányban változott. A kutatás átfogó képet nyújt az idegenvezetők interakciói és a turisták érzelmi reakciói közötti kapcsolatáról.

Kulcsszavak: érzelmi állapot, érzelmi megnyilvánulás, idegenvezető, turizmus, turizmuspszichológia

Benyújtva: 2025. augusztus 25.

Befogadva: 2025. november 16.

Publikálva: 2025. december 16.

THE IMPACT OF TOUR GUIDES' EMOTIONAL BEHAVIOR ON TOURISTS' AFFECTIVE STATE

¹Eliza Raffai✉, ²Éva Happ

¹PhD Student, Széchenyi István University, Doctoral School of Regional and Business Administration Sciences; raffai.eliza@sze.com, ORCID: 0009-0006-7263-8400

²Full Professor, Széchenyi István University, Kautz Gyula Faculty of Business and Economics, Department of Tourism and Hospitality; happ.eva@sze.hu, ORCID: 0000-0002-4026-6650

ABSTRACT

With the changing behavior of tourists, the role of tour guides in modern tourism extends beyond representing and presenting specific locations. The study examines the role of tour guide interactions and behavior in tourists' emotional reactions and decision-making processes, which appears as an under-researched area in domestic and international academic literature. The research employs secondary and primary methods. Secondary research analyzed previous studies related to the topic, focusing on the relationship between tourism psychology and tour guiding. Primary data collection was carried out using an in-depth interview research method and a questionnaire survey. Based on the research findings, tour guides' emotional expressions have a measurable and statistically significant impact on tourists' affective states. Within the examined sample, an increase in the perceived intensity of emotional expressions by tour guides was associated with a positive change in tourists' moods. The study provides a comprehensive overview of the relationship between tour guides' interactions and tourists' emotional responses.

Keywords: affective state, emotional behavior, tour guide, tourism, tourism psychology

Received: 25 August 2025

Accepted: 16 November 2025

Published: 16 December 2025

1. Bevezetés

A turisták alapmagatartásának változásával az idegenvezetők szerepe markánsan túlmutat adott desztinációk képviselőjén és a klasszikus információátadás tevékenységén: emocionális megnyilvánulásokon keresztül képesek hatást gyakorolni a turistákra, amely alapjaiban befolyásolhatja a látogatói élmény alakulását.

Az elmúlt évtizedekben a turizmustudomány elméleti és módszertani szempontból is egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a pszichológiai jólét kutatására. Az emberi viselkedésre és az érzelmekre vonatkozó adatgyűjtés kutatási korlátai és nehézségei ellenére a pszichológia megtalálja a helyét a turizmusban, mivel képes információt adni a turisták rejtett igényeiről is (Šimková, 2014). Az eddigi tanulmányok alapján a turizmuspszichológia egy olyan feltörekvő terület, amelyben a pszichológia alapelveit alkalmazzák egy mesterségesen kialakított turisztikai környezetben (Teixeira & Ferreira, 2019). A turizmuspszichológia, mint kutatási terület, a legtöbb szakmai jellegű tanulmányban az emberi viselkedést állítja a középpontba. Dyer et al. (2007) a turizmus struktúráját modellezi, Crouch et al. (2004), illetve pár évvel később Jakubíková (2012) a turisták szabadidős tevékenységeinek vonatkozásában vizsgálja a fogyasztók döntéshozatali folyamatát, többek között Ross (1994), illetve Dolnicar & Leisch (2005) helyezi fókuszba a turisztikai motiváció vizsgálatát, míg Aref (2010), Stoeckl et al. (2006) és Uysal et al. (2012) már a turizmus és az életminőség összefüggéseinek címezi kutatásait (Šimková, 2014). Ryan & Zhang (2024) tanulmánya az alapvető pszichológiai perspektívákat, illetve azok alkalmazását hivatott megismertetni, melyeket a humanisztikus és az empirikus pszichológiára vezetnek vissza. Közülük, a 2000-es évek után publikált tanulmányokban a kutatók már kifejezetten a pszichológiai jólétre kezdtek összpontosítani, és olyan kulcsszavak kerültek a köztudatba, mint az „életminőség”, illetve „elégedettség” (Smith & Diekmann, 2017). A turizmuspszichológia jelentőségének kései értelmezése miatt még mindig a turizmus egy kevésbé kutatott, de annál speciálisabb területeként definiáljuk.

Az elmúlt évek nemzetközi tanulmányai azt mutatták, hogy az idegenvezetés során a turisztikai kutatások egyre inkább az érzelmi tényezők, az affektív élmények, az emocionális reakciók és a szolgáltatói attitűdök összefüggéseinek vizsgálatára irányult. Az új perspektíva fokozza az érzelmek mozgósításának igényét és szükségletét, amelyet már a tradicionális, klasszikus értelemben vett idegenvezetői tevékenység nem elégít ki (Flinz et al., 2018; Messineo, 2011). A szakemberek hangsúlyozzák, hogy a turisták érzelmi reakcióinak vizsgálata továbbra is hiányterület a turizmusban, és a legtöbb tanulmány csupán általános következtetéseket von le (Hosany & Prayag, 2013; Dong & Qu, 2022). Dong & Qu (2022) alapján az elméletek többsége az adott desztinációhoz való érzelmi kötődés vonatkozásában helyezi vizsgálat alá a turisták érzelmi válaszreakciót, de a turisztikai szolgáltatások, s különösképpen az idegenvezetés vonatkozásában ez továbbra is egy erősen alulkutatott terület a turisztikai szakirodalom vonatkozásában.

A kutatás az idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások hatását vizsgálja a turisták érzelmi állapotára. A kutatás alapvető célja, hogy feltárja az idegenvezetők interakcióinak és magatartásának hatását a turisták érzelmi reakcióira és állapotára. A kutatás mélyebb

megértést kíván nyújtani az említett interakciók dinamikájáról, és rávilágít az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásainak fontosságára, mely alapjaiban befolyásolhatja a turisták elégedettségét és viselkedési mintázatát.

A kutatás az alábbi kérdésre keresi a választ: Hogyan változik a turisták érzelmi állapota az idegenvezetők emocionális megnyilvánulásainak hatására?

A szekunder és primer vizsgálatok révén a tanulmány arra is törekszik, hogy elméleti háttérrel adjon a turizmuspszichológia területén folytatott kutatásokhoz, és új perspektívát nyújtson az idegenvezetői emocionális megnyilvánulások szerepéről a látogatói élmény alakításában.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. A turizmuspszichológia definíciója

A turizmuspszichológia a turizmus és az emberi viselkedés összefüggéseit vizsgáló multidiszciplináris tudományterület, mely különösen a pszichológiai jólétet, mint a tudományterület versenyképességének kulcstényezőjét helyezi fókuszba (Teixeira & Ferreira, 2019). Jelenleg még mindig a marketinget tartják a turizmus egyik legfontosabb kérdéskörének, azt azonban gyakran figyelmen kívül hagyják, hogy a turisták attitűdjének, s motivációinak mélyreható ismerete nélkül nem lehet hatékonyan értékesíteni és népszerűsíteni adott turisztikai terméket és szolgáltatást (Šimková, 2014). A turizmus és a pszichológia kapcsolatrendszerének feltárása hozzájárulhat a turizmus mélyebb megértéséhez (Smith & Diekmann, 2017).

2.2. A turizmuspszichológia szerepe az idegenvezetésben

Az idegenvezetői szolgáltatás nyújtásában alapvetően az informáló, leíró funkciók dominálnak. Messineo (2011) már tanulmányában is felismeri a turizmus új perspektívából való kutatásának szükségességét, mely az általa publikáltak szerint már a 2010-es évek módosult turisztikai gyakorlatába is tökéletesen beleillik. Az érzelmi megnyilvánulások fontosságát egyre inkább a minőségi turizmus jelentős komponenseként ismerik el (Koc & Boz, 2019).

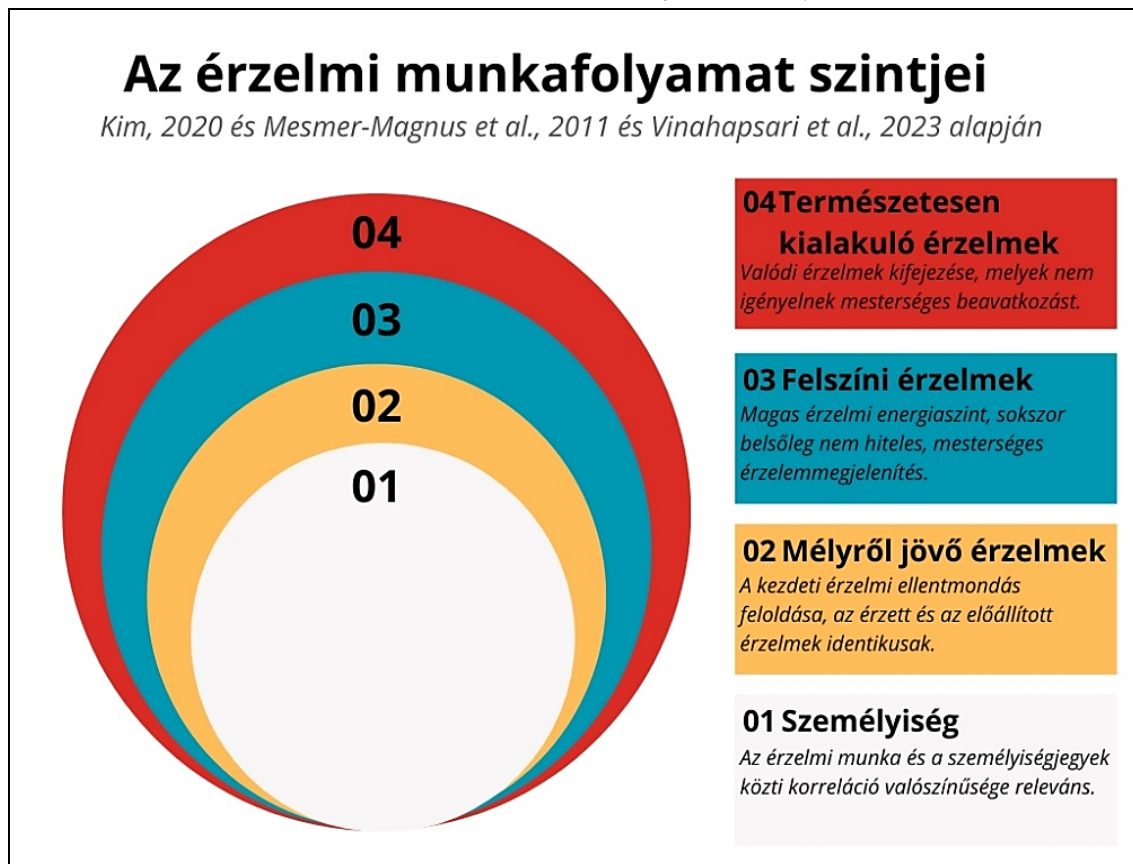
A turisták érzelmi állapotát és válaszreakcióit az érzelmi megnyilvánulások várhatóan befolyásolják, mely az idegenvezetőktől fokozottan megköveteli, hogy a turizmus affektív összetevőit saját érzelmi készségeiken keresztül közvetítsék (Shang et al., 2023). Az idegenvezető érzelmi készségeinek közvetítése központi szerepet játszik az ideális desztinációélmény kialakításában, a vendéglélegedettség növelésében, s többek közt a lojalitás kialakításában is (Syakier & Hanafiah, 2022).

2.3. Érzelmi munkatevékenység az idegenvezetésben

Az Albrecht & Zemke (1985) tanulmányában megfogalmazott álláspont szerint a szolgáltatás nyújtásának aktív időtartamában tudatosan és szándékosan kell érzelmeket bevonni különböző szituációs helyzetekbe. Hillman (2023) kutatásában Kimnek (2020), az

érzelmi munka folyamatát leíró ábráját felhasználva magyarázza a jelenség mibenlétét az idegenvezetői tevékenység vonatkozásában, melynek alapján megkülönbözteti a felszíni érzelmek, a mélyről jövő érzelmek, illetve a természetesen kialakuló érzelmek közlését. A szociális szorongás és az érzelmi kiégés jelenségét már egy további kutatásra bízta Kim tanulmánya. Az 1. ábra az érzelmi kiégéshez vezethető folyamatot mellőzve szemlélteti az érzelmi munka folyamatában megjelenő érzelmi szinteket az ábrán megjelölt tanulmányok vonatkozásában.

1. ábra: Az érzelmi munkafolyamat szintjei

Forrás: Kim (2020), Mesmer-Magnus et al. (2011) és Vinahapsari et al. (2023) alapján saját szerk.

Hillman felismerte az idegenvezetői tevékenység érzelmi területén megvalósuló kutatások hiányosságát, tanulmányában idegenvezetői csoportokat vizsgált, az idegenvezetők és az érzelmi munka elméletének szembeállításával. Kutatásában rámutat arra az elméleti hiányosságra, mely az idegenvezetők és Hochschild (1979) „érzelmi munkája” közötti komplex kapcsolatrendszerre vonatkozik. Az érzelmi munka eredménye a turistákban kiváltott intenzív érzelmi állapot. A tevékenység érzelmi munkaterülete kötelezi az idegenvezetőt, hogy bizonyos érzéseket belsőleg állítson elő, vagy éppen korlátozzon, annak érdekében, hogy képessé váljon kielégíteni a turisták érzelmi szükségleteit (Hillman, 2023).

2.4. Az idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások hatása a turistákra

2.4.1. Az interakciók és magatartás szerepe az érzelmi reakciókban

A modern kor turistájának egyre bővülő utazási tapasztalatai miatt elvárásai folyamatosan növekednek (Michalkó & Irimiás, 2011). Hosany & Prayag (2013) felismerik a turisták érzelmi reakcióit vizsgáló irodalmak hiányosságát, és empirikus, klaszterelemző jelleggel azonosítják a turisták érzelmi reakcióiban megjelenő egyes mintázatokat. A kutatás során öt különböző reakcióminta kerül feltárássra a következőképpen: örömteli, érzelemmentes, negatív, vegyes és szenvedélyes. Az ötklaszteres megoldás, az öt elkülöníthető turistacsoport elégedettségi szintjének vizsgálatából származó eredmények használható következtetéseket és javaslatokat szolgáltatnak a szegmentációs és a márkaépítési stratégia meghatározásának során (Hosany & Prayag, 2013). Bigné és Andreu (2004) fogyasztói érzelmekre fókuszáló tanulmányában a szélsőségesebb érzelmekkel rendelkező turisták a vizsgálatok során markánsan kiugró elégedettségi szintet és jól tanulmányozható viselkedési mintázatokat produkáltak. Kutatásuk említést tesz a turisták érzelmeit tanulmányozó szakirodalmak hiányosságáról, mely azóta is kevésbé kutatott területként jelenik meg a turizmusban. Tudósok azt is kutatják, hogy a szolgáltatás fogyasztásának során fellépő érzelmek hogyan befolyásolnak olyan általános változókat, mint az elégedettség, illetve a fogyasztói magatartás és viselkedés (Ladhari, 2007). A turisták érzelmi reakciói alapjaiban véve határozzák meg a szolgáltatás tényleges időtartama alatt kialakult viselkedési mintázatot (Bigné et al., 2005).

2.4.2. Érzelmi válaszreakciók az idegenvezetésben

Az érzelmek alapvető szerepet játszanak a turisták viselkedésében. Számos kutatás hangsúlyozza az érzelmek markáns befolyását az utazási élmény alakulásában, és vizsgálja az érzelmek szerepét a turisták viselkedésében. A turistákban mesterségesen kialakított érzelmek, érzelmi reakciók jelentős hatást gyakorolnak a fogyasztói magatartásra (Singh, 2023).

A turisták fogyasztói viselkedésének vizsgálata egy multidimenzionális kutatási területet képvisel, amely arra törekszik, hogy feltárja azokat az összetett motivációkat, igényeket, érzelmeket és fogyasztói magatartásokat, amelyek a turisták élményét formálják az utazás minden szakaszában (Erasmus et al., 2010).

A turisták érzelmeit, s érzelmi reakciót vizsgáló elméletek növekvő népszerűsége egy szilárd elméleti keretrendszerre hivatott nyújtani a turisták viselkedésének megértéséhez, s fontos ismeretanyagot szolgáltat a kedvező viselkedési eredmények elérése érdekében (Sbai & Hassouni, 2023).

Az érzelmek jelentős szintű befolyással képesek hatni adott egyén megítélésére. Pearce (2009), s később Prayag és munkatársai (2013) kutatása szerint abban a turistában, aki gyakrabban tapasztalt pozitív érzelmeket az utazási szolgáltatás igénybevétele során, nagyobb valószínűséggel alakul ki pozitív turistaélmény, és magasabb elégedettségi szint.

Az érzelmi válaszmintázatok vizsgálata azóta is kevésbé kutatott területként értelmezendő a turizmusban, az idegenvezetői tevékenységgel pedig említés szintjén hozzák összefüggésbe a kutatók, és általában nem vezetnek ki konkrét konklúzióra.

3. Kutatásmódszertan

A kutatás szekunder és primer kutatást egyaránt alkalmazott. A szekunder kutatás keretében a témához kapcsolódó korábbi tanulmányok kerültek feldolgozásra, különös tekintettel a turizmuspszichológia és az idegenvezetői tevékenység kapcsolatára. A kutatás primer része kvalitatív és kvantitatív módszertani megközelítéseket alkalmazott. A kvalitatív kutatási módszertan mélyinterjúk lebonyolításán alapult. A 11 idegenvezetői mélyinterjúk módszertan kiemelt figyelmet fordított az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulására és az alkalmazott interakciós stratégiákra. A primer kutatás kvantitatív része online kérdőív alkalmazásával történt, a Google Űrlapok platform használatával. A kérdőíves megkérdezéssel 286 válaszadó került elérésre, közülük 269 tekinthető a kutatás szempontjából relevánsnak. A kérdőív eredményeinek feldolgozása SPSS és Excel programmal történt. A kutatásban a kérdőív és a mélyinterjúk során vizsgált kérdéskörök elemzése párhuzamosan történt, így az idegenvezetők és a turisták nézőpontja egyaránt érvényesült. A kutatás során alkalmazott módszertanok egyike sem tekinthető reprezentatívnak, az eredmények nem vetíthetők ki a teljes populációra, a következtetések a vizsgált mintából kerültek levonásra.

4. Eredmények

4.1. A mélyinterjúk eredményei

A primer kutatás során 11 idegenvezetővel készült mélyinterjú. Az idegenvezetők egy része korábbi ismeretség alapján, a többi résztvevő véletlenszerű kiválasztás útján került a mintába. Az elemzés célja, hogy feltérképezze, hogyan befolyásolják az idegenvezetők a turisták érzelmi állapotát a megjelenő interakciók során. A 11 megkérdezett közül 2 fő kivételével mindegyik alany több mint 10 éve foglalkozik idegenvezetői tevékenységgel, közülük 5 fő már 20 év feletti tapasztalattal rendelkezik a területen. A megkérdezettek közül 4 fő kizárólag külföldön végez idegenvezetői tevékenységet, a 7 fő közül 1 fő kizárólag belföldön, a további alanyok egyaránt foglalkoznak be- és kiutazó csoportok vezetésével és kísérésével.

4.1.1. A kapcsolatépítés technikája és dinamikája

A mintát képviselő idegenvezetők beszámoltak arról, hogyan kapcsolódnak a turistákhoz, milyen stratégiákat alkalmaznak az első találkozáskor, illetve milyen eszközökkel teremtik meg a csoporttal történő hatékony együttműködést. Az interjúk előre meghatározott kérdések mentén zajlottak, de minden témakörben, és különösen ennél, a válaszadás szabadsága biztosított volt, a folyamat pedig nem irányított. Az alábbiakban a

kapcsolatépítés folyamatában megjelenő legfontosabb megállapítások kerülnek összegzésre.

A 11-ből 7 megkérdezett elsődleges befolyásoló tényezőnek tekinti a csoporttal történő első találkozás pillanatát, a kapcsolatépítés aspektusában. Közülük 4 fő külön kiemelte, hogy az első nap, de már az első óra fokozott befolyással bír a kapcsolatépítés szempontjából. 9 fő hangsúlyosan kitért a csoporttal, mint egységgel történő személyes, közvetlen hangvételű kapcsolatrendszer kialakítására. Közülük 5 fő a közös téma, a szemkontaktus, a pozitív attitűd és a humor szerepét, 2 fő az empátia és a vendégek egyéni szükségleteire történő figyelem fontosságát helyezi fókuszba, 2 fő általánosságban hangsúlyozza a személyes kapcsolatépítés jelentőségét. Az alanyok kevesebb mint fele lép kezdeti interakcióba egyénileg a csoport egyes tagjaival. A kapcsolatépítést illetően 7 fő emeli ki a humor alkalmazását, a pozitív légkör megteremtését a tevékenység kezdeti szakaszában, alapvetően a hangulatoldás vonatkozásában. Az idegenvezetők közül mindösszesen 1 személy nyilatkozik úgy, miszerint nincs előre kidolgozott koncepciója a kezdeti kapcsolatépítés tekintetében.

4.1.2. Az érzelmi reakciók észlelése

A következőkben felmérésre került, milyen mértékben fordítanak figyelmet az interjúalanyok a vezetett csoportok és egyének érzelmi reakcióira, s amennyiben igen, konkrét metódusokról számoltak be. A 11 idegenvezető közül 10 fontosnak tartja a csoport reakcióinak folyamatos monitorozását, 1 főnek nincs erre kidolgozott módszertana. 7 idegenvezető helyez hangsúlyt a csoport érzelmi állapotának és reakcióinak folyamatos megfigyelésére, ebből a körből 4 fő már az első reakciókból következtetéseket von le. A 7 fentebb említett idegenvezető kiemelten fontosnak tartja a turisták megfelelő érzelmi reakcióinak kiváltását, ezért fokozott figyelmet fordítanak a csoport reakcióinak dinamikájára. Az ebből következő megfigyelések alapján alakítják viselkedésüket és interakcióikat, hogy minél hatékonyabban alkalmazkodjanak az utasok érzelmi állapotaihoz, és elégítsék ki szükségleteiket. 2 idegenvezető kiemelte, hogy az idegenvezető befolyásán kívüli negatív érzelmeket sokszor a turista az idegenvezetőre vetíti ki, mely érzelmek kezelése gyors reakcióidőt és nagyfokú felkészültséget igényel. Az előbbi véleményt képviselő idegenvezetők a jelenség pszichológiai hátterére reflektálnak az interjú során. Az idegenvezetők közül 4 fő erősíti meg, miszerint a humoros idegenvezetői interakciókra érkező visszajelzések kritikus szerepet játszanak a folyamatos monitorozásban, illetve segítik az idegenvezetőt a megfelelő csoportdinamika kialakításában. 6 fő figyelmét a csoporttagok közötti magáninterakciókra helyezi, és ennek megfelelően alakítja interakciós stratégiáját.

4.1.3. Érzelmi befolyásolás

Az idegenvezetők az érzelmi befolyásolás mértékéről és a leggyakrabban észlelt érzelmekről nyilatkoztak a turisták aspektusában. A befolyásolás módja a legtöbb esetben

egyénenként külön került vizsgálatra a kérdéskör nyitottsága és a témakör szubjektivitása végett. 8 fő törekszik a turisták érzelmi alapon történő befolyásolására, míg 3 fő objektív alapon közelít feléjük, és a turisták egyéni érzelmei megélésének szabadságára helyezi a hangsúlyt. 7 fő tesz említést a humor alkalmazásának fontosságáról a csoport aktivizálásának vonatkozásában, és annak érdekében, hogy a humor eszközein keresztül könnyebben kapcsolódhassanak, érzelmileg közelebb kerüljenek az idegenvezető személyéhez. 5 fő személyes történetek és tapasztalatok megosztásán keresztül csökkenti az érzelmi határokat közte és a turisták között. 6 fő fokozott figyelmet fordít a testbeszédre, illetve a nonverbális jelek megértésére a turistacsoport aspektusában. A turisták alapvető szükségleteinek figyelembevétele kulcsfontosságú az érzelmi befolyásolás tekintetében a megkérdezettek közül 5 fő szerint. Ezek lehetnek fizikai szükségletek vagy alapvető érzelmi igények (pl. biztonságérzet). A szélsőséges érzelmi hatás elérése 5 fő esetében kap kiemelt szerepet a szolgáltatás közvetítése során. Többségében pozitív érzelmek megjelenését tapasztalják a megkérdezettek a vezetés aktív szakaszában, a turisták érzelmi reakcióinak megfigyelése során, úgy mint: felszabadultság, meghatódottság, hála, öröm, nyugalom, kíváncsiság.

4.2. A kérdőív eredményei

A turisták érzelmi reakcióit vizsgáló online kérdőív terjesztése utazás fókuszú csoportokban való megosztás formájában valósult meg, melyekben általában idegenvezetők állnak adminisztrátori szerepben. A megkérdezéssel 286 válaszadó került elérésre, közülük 269 tekinthető a kutatás szempontjából relevánsnak. A kérdőív eredményeinek feldolgozása SPSS és Excel programmal történt. A minta nem tekinthető reprezentatívnak, a levont következtetések csak a kutatás mintájára érvényesek. A kérdőív kitöltőit a nemek megoszlásának arányában jóval magasabb arányban képviselik nők, mint férfiak. A kitöltők demográfiai eloszlása az 1. táblázatban látható.

1. táblázat: A minta demográfiai eloszlása (N=269)

Változó	Kategória	Minta aránya (%)	Minta nagysága (fő)
Nem	Nő	86,2	232
	Férfi	13,8	37
Életkor (generáció)	Z generáció	18,6	50
	Y generáció	19,3	52
	X generáció	45,0	121
	Baby Boomer generáció	17,1	46
Lakóhely típusa	Főváros	16,4	44

	Vármegyeszékhely	28,6	77
	Város	30,9	83
	Község/Falu	24,2	65
Legmagasabb végzettség	Középiskolai végzettség	43,9	118
	Felsőfokú végzettség	55,0	148
	Doktori végzettség	1,1	3
Jövedelmi helyzet	Egyáltalán nem él meg	4,8	13
	Megél, de félretenni nem tud	27,9	75
	Megél, és félretenni is tud	62,8	169
	Átlag felett él	4,5	12

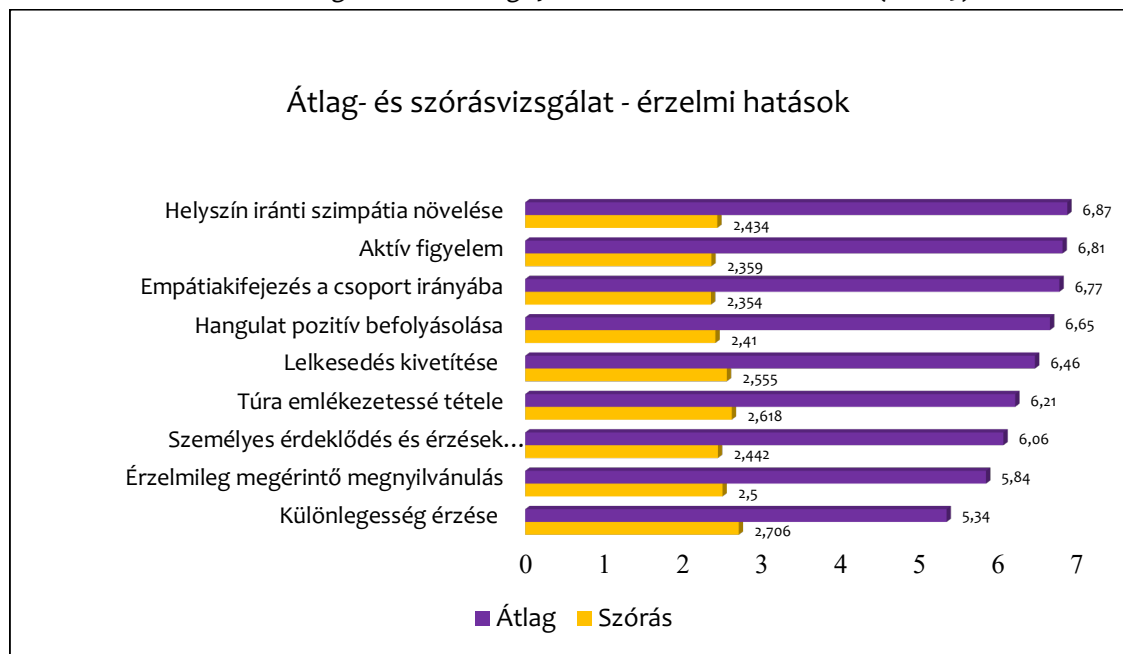
Forrás: saját szerkesztés.

4.2.1. Az érzelmi megnyilvánulás észlelése és az érzelmi válaszreakció

A tanulmány az észlelt idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások és a turisták érzelmi reakciói közötti kapcsolat feltérképezésére korrelációs elemzést és faktoranalízist alkalmazott. A kutatás jelen szakaszában a kérdőív három kulcskérdést vizsgált, amelyek az érzelmi hatások észlelésére és a konkrét érzelmi reakciók megjelenésére összpontosítottak. A változók közötti kapcsolatok elemzésének érdekében az első és a második kérdésnél Spearman-féle korrelációs teszt került lebonyolításra, melyet a Shapiro-Wilk, illetve a Kolmogorov-Smirnov teszt lefuttatása, normalitás vizsgálat előzött meg. Az első kérdés egy 1-6-ig terjedő lineáris skálán vizsgálta, milyen mértékben volt hatással az idegenvezető a turista érzelmi állapotára, ahol az 1-es érték az „Egyáltalán nem”, míg a 6-os érték a „Nagyon” választ reprezentálta. A második kérdés feleletválasztós rács formájában vizsgálta, hogy milyen mértékben értenek egyet a válaszadók az idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások észlelését feltérképező állításokkal, ahol az 1-es érték az „Egyáltalán nem értek egyet”, míg a 9-es érték a „Teljes mértékben egyetértek” választ jelölte. A feleletválasztós rács elemzéséhez az átlag- és szórásértékek kerültek kiszámításra, mely kimutatja, hogy a résztvevők milyen általános tendenciát mutatnak a megnyilvánulások észlelt hatásait illetően, illetve információt nyújt az érzelmi reakciók homogenitásáról. Az átlagértékek a válaszok skáláján viszonylag magas értékeket képviselnek. A helyszín iránti szimpátia fokozása változó a legmagasabb átlagértéket mutatja (6,87), mely arra utal, hogy a kitöltők jelentős része egyetértett az állítással, de a szórás viszonylag nagy eltérést mutat a válaszok között, azaz voltak olyan kitöltők is a mintában, akiknél ez a hatás nem volt ilyen markáns. A válaszokban megfigyelt magas

szórásértékek valószínűsítik, hogy az idegenvezetők heterogenitása és egyéb környezeti tényezők hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a turisták eltérően észleljék, és értékeljék a vezetés során szerzett tapasztalataikat. Az átlagok és a szórások megoszlását a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: Az idegenvezetői megnyilvánulások érzelmi hatásai (N=269)

Forrás: saját szerkesztés.

A Kolmogorov-Smirnov teszt értékei 0,142 és 0,254 között mozogtak, míg a Shapiro-Wilk teszt statisztikái 0,815 és 0,909 közötti tartományban voltak. A mintában szereplő adatok nem követik a normál eloszlást. A normalitásvizsgálat eredményei alapján a p-érték minden változó esetében kisebb volt, mint 0,01, tehát az adatok szignifikánsan eltérnek a normál eloszlástól. A normalitás hiánya mellett a Spearman-féle korrelációs teszt biztosította az adatok elemzését.

A Spearman-féle korrelációs vizsgálat során a jelen kutatás a turisták által észlelt érzelmi hatást értelmezte a feleletválasztós rácsban szerepeltetett 9 állítás aspektusában. Az egyes állítások egymás közti esetleges kölcsönhatásai ebben a dolgozatban kiemelten nem kerültek elemzésre. A korrelációs elemzés eredményeinek értelmében az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásai kapcsolatban állnak a turisták érzelmi reakcióival. A korrelációs együttható a legmagasabb értéket az „Az idegenvezető pozitívan befolyásolta a hangulatomat a vezetés során” változónál vette fel. Ez arra utal, hogy ahogy a mintában szereplő turisták által észlelt érzelmi hatás mértéke nő, úgy a hangulatuk is pozitív irányba változik. A korrelációs együttható értéke 0,598 és 0,743 között mozog, ami minden esetben pozitív összefüggést jelez az idegenvezető érzelmi megnyilvánulásai és a válaszadók érzelmi reakciói között. Ahogy a válaszadók az idegenvezető megnyilvánulásainak érzelmi hatását markánsabban érzékelik, úgy azt is tapasztalják, hogy a kapcsolódó érzelmi reakcióik – például a hangulatuk pozitív befolyásolása, a személyes

érdeklődés figyelembevétel, vagy az érzelmi érintettség kialakulása – mind növekvő tendenciát mutatnak. A szignifikanciaszint minden esetben azt mutatja, hogy a kapcsolat statisztikailag szignifikáns, tehát az idegenvezető érzelmi megnyilvánulásainak hatása és a turisták általános és érzelmi reakciói közötti kapcsolat valós, és nem véletlenszerű. A korrelációvizsgálat eredményét a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat: Az idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások érzékelése a turisták aspektusában: korrelációvizsgálat (N=269)

Változó	Együttható: Érzelmi hatás mértéke	
	Korrelációs együttható	Szignifikanciaszint (kétoldalú)
Pozitív hangulat biztosítása	0,743	<0,001
Személyes érdeklődés és érzések figyelembevétel	0,663	<0,001
A vezetés emlékezetessé tétele	0,658	<0,001
Empatikus viszonyulás	0,598	<0,001
Érzelmi érintettség	0,666	<0,001
Helyszín iránti szimpátia	0,612	<0,001
Lelkesedés közvetítése	0,620	<0,001
Aktív figyelem	0,646	<0,001
Különlegesség érzése	0,621	<0,001

Forrás: saját szerkesztés.

A tanulmány az idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások és a turisták érzelmi reakciói közötti kapcsolatrendszer feltárásához a turisták által megélt konkrét érzelmek megjelenését vizsgálta. A válaszadók az idegenvezető hatására tapasztalt érzelmeiket előre definiált érzelmek kategóriák szerint jelölték, melyek az alábbiak szerint kerültek elkülönítésre: boldogság, nyugalom, lelkesedés, meglepődés, meghatódottság, szomorúság, feszültség, unalom, kíváncsiság, valahová tartozás, közöny és hála. A válaszadók szabadon kiegészíthették az előre definiált kategóriákat, de ennek a száma elenyésző volt, és a meghatározott kategóriák lefedték őket. Az említett kategóriák nem látens változók, hanem előre meghatározott érzelmek kategóriákat jelölnek. Az ismertetett érzelmek kategóriák vizsgálatához faktoranalízis került lebonyolításra, melyet KMO- (Kaiser-Meyer-Olkin) és Bartlett-teszt lefuttatása előzött meg. A KMO-érték, illetőleg a Bartlett-teszt eredményei megerősítették az adatok faktorálhatóságát, illetve, hogy az adatok alkalmasak faktoranalízis elvégzésére. A Bartlett-teszt eredményei szerint az adatok között

szignifikáns korrelációk állnak fenn. A lefuttatott tesztek alátámasztják a faktoranalízis alkalmazásának indokoltságát, és az érzelmek struktúrájának feltárását. A 3. táblázatban jelzett vizsgálat alapján az érzelmek közül a kíváncsiság, az unalom és a közöny mutatják a legerősebb kapcsolatot a közös faktorokkal, a többi érzelem kapcsolata kevésbé jelentős. Minél közelebb van egy kimenő érték az 1-hez, annál jobban magyarázza a faktor az adott változót. Tehát a mintában a kitöltők érzelmi reakcióinak kíváncsiság, unalom és közöny kategóriái bizonyos faktorok köré szerveződnek. A tőlük független érzelmekategóriák (pl. meglepődés, boldogság, feszültség stb.) kevésbé követik a közös struktúrákat.

3. táblázat: Érzelmekategóriák közti kapcsolódási mintázatok faktoranalízissel: bemenő és kimenő kommunalitás értékek (N=269)

Változó	Kezdeti érték	Kinyert érték
Boldogság	0,194	0,502
Nyugalom	0,166	0,204
Hála	0,221	0,326
Lelkesedés	0,223	0,233
Meglepődés	0,052	0,080
Meghatódottság	0,153	0,185
Szomorúság	0,035	0,077
Feszültség	0,157	0,180
Unalom	0,346	0,548
Kíváncsiság	0,275	0,690
Valahová tartozás	0,172	0,355
Közöny	0,366	0,514

Forrás: saját szerkesztés.

A változók közötti kapcsolódási mintázatok rotált mátrixban kerültek megjelenítésre. A mátrix az egyes faktorok kapcsolatát vizsgálja az eredeti változókkal, melyben minden cella egy adott faktor és változó közötti korrelációt jelöl. A faktoranalízis során a Principal Axis Factoring módszer került alkalmazásra, az adatokat az Initial Eigenvalues segítségével elemeztem. A faktoranalízis során 4 faktor került azonosításra, melyek a mintában résztvevő turisták érzelmi reakcióit jellemzik. A faktornevek megalkotásakor az érzelmekategóriák közötti lehetséges jelentésrétegekre figyeltem, így ezek az elnevezések a faktoranalízis érzelmi és közösségi dimenzióit hangsúlyozzák. A faktorok nem csupán érzelmi kategóriákat képviselnek, hanem konkrét turistatípusokat is kategorizálnak. Az

érzelmi faktorok elemzése során érdemes figyelembe venni, hogy az eredmények valószínűleg nemcsak az idegenvezető hatására kialakuló érzelmi reakciókat, hanem a turisták pszichés állapotát is magukba foglalják. A kutatásban a leírtak, mint módszertani nehézségek jelennek meg, mivel nehéz objektíven szétválasztani a turista belső személyiségjegyeiből eredő viselkedést az idegenvezetői hatás által kiváltott érzelmi reakcióktól. A változók közötti kapcsolódási mintázatokat vizsgáló rotált mátrix a 4. táblázatban került szemléltetésre.

4. táblázat: Érzelemkategóriák közti kapcsolódási mintázatok faktoranalízissel: rotált mátrix (N=269)

Változó	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Boldogság	-0,199	0,657	-0,014	-0,175
Nyugalom	-0,237	0,295	0,005	0,245
Hála	-0,108	0,487	0,135	0,243
Lelkesedés	-0,347	0,217	0,240	0,85
Meglepődés	-0,013	0,070	0,252	-0,109
Meghatódottság	0,020	0,379	0,168	0,114
Szomorúság	-0,017	0,006	-0,020	0,276
Feszültség	0,390	-0,127	-0,097	-0,046
Unalom	0,740	-0,020	-0,020	-0,015
Kíváncsiság	-0,411	0,040	0,699	0,175
Valahová tartozás	-0,108	0,355	-0,016	0,466
Közöny	0,703	-0,070	-0,100	-0,069

Forrás: saját szerkesztés.

5. Következtetések

A primer kutatás alapján a turisták érzelmi reakciói összetett struktúrákat alkotnak, melyek az alábbi faktorok mentén csoportosíthatók.

5.1. Faktor 1: „Érzelmi távolságtartók”

Az unalom (0,740) és a közöny (0,703) értékei a legmagasabbak, ami azt jelenti, hogy ezek a változók erősen összefonódnak a 1. faktor esetében. A feszültség (0,390) pozitív kapcsolatban áll a faktorial, de alacsonyabb mértékben. A többi érzelemkategória

(boldogság, nyugalom, hála, kíváncsiság stb.) alacsonyabb vagy negatív korrelációt mutat a faktornál, mivel ezek a változók nem járulnak hozzá jelentősen a 1. faktorhoz.

- Domináns érzelmek: Unalom (0,740), Közöny (0,703), Feszültség (0,390).
- Negatív korreláció: Boldogság (-0,199), Nyugalom (-0,237), Kíváncsiság (-0,411).

Ez a faktor a turistákban megjelenő negatív jellegű érzelmek és a közöny csoportosítását jelenti.

5.2. Faktor 2: "Szociálisan érzékenyek"

A boldogság (0,657) értéke a legmagasabb, ami arra utal, hogy a boldogság erősen kapcsolódik ehhez a faktorhoz, de a hála (0,487) és a valahová tartozás (0,355) szintén jelentős pozitív korrelációval bírnak, ami azt mutatja a faktor esetében, hogy együtt járnak a boldogság érzésével. A negatív töltetű érzelmek kategóriák negatív korrelációt mutatnak.

- Domináns érzelmek: Boldogság (0,657), Hála (0,487), Valahová tartozás (0,355).
- Negatív korreláció: Feszültség (-0,127), Közöny (-0,070).

Ez a faktor a turistákban megjelenő pozitív érzelmek és a valahová tartozás csoportosítását jelenti.

5.3. Faktor 3: "Lelkes felfedezők"

A kíváncsiság (0,699) értéke a legmagasabb, ami arra utal, hogy ez az érzelm dominál a faktorban. A meglepődés (0,252) és a lelkesedés (0,240) pozitívan korrelál a faktorban.

- Domináns érzelmek: Kíváncsiság (0,699), Meglepődés (0,252).
- Negatív korreláció: Feszültség (-0,097), Unalom (-0,020).

A faktor a kíváncsiság és a meglepődés csoportosítását jelenti.

5.4. Faktor 4: „Szociális komfortkeresők”

- Domináns érzelmek: Valahová tartozás (0,466), Nyugalom (0,245), Hála (0,243)
- Negatív korreláció: Meglepődés (-0,109) Boldogság (-0,175)

A faktor a valahová tartozás érzésének, illetve a komfortot jelentő közeghez való kapcsolódás csoportosítását jelenti.

A faktoranalízis során figyelembe kell venni, hogy az érzelmek kategóriák a vizsgált mintában eltérő gyakorisággal jelentek meg, így egységes következtetések levonáshoz további kutatás szükséges.

6. Összefoglalás

A szekunder és primer kutatások eredményei alapján a kutatás komplex képet mutat az idegenvezetői interakciók és a turisták érzelmi reakciói közötti összefüggésekről. A tanulmány további elméleti háttérrel nyújt a turizmuspszichológia területén folytatott kutatáshoz, és új perspektívát nyújt az idegenvezetők emocionális megnyilvánulásainak hatásáról a látogatói élmény alakításában. Az elemzések statisztikailag igazolt kapcsolatot

mutattak az idegenvezetők emocionális megnyilvánulásai és a turisták érzelmi állapota között, mely kevésbé kutatott területet jelent a turisztikai szakirodalmak vonatkozásában. A kutatás egyrészt kiegészíti a meglévő szakirodalmat, másrészt új irányt ad a turisztikai szolgáltatások érzelmi dimenzióinak feltárásához.

A kutatás eredményei alapján az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásai mérhető, statisztikailag szignifikáns hatással vannak a turisták érzelmi állapotára. A mintában szereplő turisták által észlelt idegenvezetői érzelmi megnyilvánulások mértékének növekedésével a turisták hangulata is pozitív irányban változik. Az elemzések során pozitív összefüggés került megállapításra az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásai és a válaszadók érzelmi reakciói között. Ahogy a válaszadók az idegenvezető megnyilvánulásainak érzelmi hatását markánsabban érzékelik, úgy azt is tapasztalják, hogy a kapcsolódó érzelmi reakcióik – például a hangulatuk pozitív befolyásolása, a személyes érdeklődés figyelembevétel, vagy az érzelmi érintettség kialakulása – mind növekvő tendenciát mutatnak. A mélyinterjúk és a megfigyelések eredményei szintén megerősítik, hogy az idegenvezetők érzelmi megnyilvánulásai jelentős hatást gyakorolnak a turisták érzelmi állapotára.

A kutatás során korlátot jelentett az érzelmek nehezen mérhető és szubjektív jellege, amely nehezíti az eredmények objektív értékelhetőségét. Az érzelmi reakciók megbízható feltárása és értelmezése lényeges kutatási nehézséget jelentett az érzelmek komplexitása és variabilitása, valamint a turisták aktuális pszichológiai állapotának esetleges befolyásoló hatása miatt.

A turisták módosult alapmagatartása fokozza az érzelmek mozgósításának igényét és szükségletét, amelyet már a tradicionális, klasszikus értelemben vett idegenvezetői tevékenység nem elégít ki. A téma mélyebb feltárásához, az összefüggések szélesebb körű értékeléséhez, különösen a turisták egyéni pszichológiai jellemzői és az idegenvezetői befolyásolás mértéke közötti összefüggések feltérképezése érdekében, további kutatási módszerek szükségesek. A jelen és jövőbeni kutatások irányt adhatnak az idegenvezetői interakciók és a turisták érzelmi reakciói közötti mélyebb összefüggések feltárásához. Javasolt az idegenvezetői képzés tematikájának bővítése és fejlesztése, különös tekintettel a pszichológiai ismeretek oktatásának visszaállítására. A képzésfejlesztési eljárás olyan módszertani tudást biztosíthat az idegenvezetők számára, amelyek lehetővé teszik a csoportok és egyének pszichés állapotának felmérését, valamint a turisták válaszreakcióinak folyamatos monitorozását.

Irodalomjegyzék

- Albrecht, K. & Zemke, R. (1985). *Service America! Doing business in the New Economy*. Homewood: Dow Jones – Irwin, Business & Economics.
- Aref, F. (2010). Residents' attitudes towards tourism impacts: A case study of Shiraz, Iran. *Tourism Analysis*, 15 (2): 253–261. DOI: 10.3727/108354210x12724863327885

- Bigné, J. E., Andreu, L., & Gnoth, J. (2005). The theme park experience: An analysis of pleasure, arousal and satisfaction. *Tourism Management*, 26 (6): 833–844, DOI: 10.1016/j.tourman.2004.05.006
- Bigné, J. E. & Andreu, L. (2004). Emotions in segmentation. *Annals Tourism Research*, 31 (3): 682–696, DOI: 10.1016/j.annals.2003.12.018
- Crouch, G. I., Perdue, R. R., Timmermans, H. J. P., & Uysal, M. (eds.) (2004). *Consumer psychology of tourism, hospitality and leisure*. Volume 3. Cabi Publishing.
- Dolnicar, S. & Leisch, F. (2005). Delivering the right tourist service to the right people – A comparison of segmentation approaches. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 5 (2–4): 189–207. DOI: 10.1300/J162v05n02_10
- Dong, Y. & Qu, Y. (2022). The mechanism of body–mind integration in the formation of destination attachment: A comparison of first-time and repeat tourists. *Frontiers in Psychology*, 13: 1010589. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.1010589
- Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B., & Carter, J. (2007). Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, 28 (2): 409–422. DOI: 10.1016/j.tourman.2006.04.002
- Erasmus, A., Boshoff, E., & Rousseau, G. (2010). Consumer decision making models within the discipline of consumer science: A critical approach. *Journal of Family Ecology and Consumer Sciences*, 29 (1): 82–90. DOI: 10.4314/jfec.v29i1.52799
- Flinz, C., Carpi, E., & Farina, A. (2018). *La guida turistica*. Firenze: Firenze University Press.
- Hillman, W. (2023). Tour guides and the emotional labour nexus. *Journal of Tourism & Adventure*, 6 (1): 39–52. DOI: 10.3126/jota.v6i1.58578
- Hochschild, A. (1979). Emotion, work, feeling, rules and social structure. *American Journal of Sociology*, 85: 555–575.
- Hosany, S. & Prayag, G. (2013). Patterns of tourists' emotional responses, satisfaction, and intention to recommend. *Journal of Business Research*, 66 (6): 730–737. DOI: 10.1016/j.jbusres.2011.09.011
- Jakubíková, D. (2012). *Marketing in tourism*. Praha: Grada Publishing.
- Kim, J. S. (2020). Emotional labor strategies, stress, and burnout among hospital nurses: A path analysis. *Journal of Nursing Scholarship*, 52 (1): 105–112. DOI: 10.1111/jnu.12532
- Koc, E. & Boz, H. (2019). Development of hospitality and tourism employees' emotional intelligence through developing their emotion recognition abilities. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29 (4): 1–18. DOI: 10.1080/19368623.2019.1608885
- Ladhari, R. (2007). The movie experience: A revised approach to determinants of satisfaction. *Journal of Business Research*, 60 (5): 454–462. DOI: 10.1016/j.jbusres.2006.12.007
- Mesmer-Magnus, J. R., Dechurch, L., & Wax, A. (2011). Moving emotional labor beyond surface and deep acting: A discordance—congruence perspective. *Organizational Psychology Review*, 2 (1): 6–53. DOI: 10.1177/2041386611417746
- Messineo, E. (2011). *Le nuove frontiere del turismo culturale - Processi ed esperienze creative in un itinerario culturale*. Palermo: Università degli Studi di Palermo.

- Michalkó, G. & Irimiás, A. (2011). Csalódásmenedzsment a turizmusban: új szemlélet a turisztikai célterületek irányításában. *Marketing & Menedzsment*, 45 (2): 4–10. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/mm/article/view/558>
- Oliver, R. & Westbrook, R. (1993). Profiles of consumer emotions and satisfaction in ownership and usage. *Emotion*, 6: 12–27.
- Pearce, P. L. (2009). The relationship between positive psychology and tourist behavior studies. *Tourism Analysis*, 14: 37–48. DOI: 10.3727/108354209788970153
- Prayag, G., Hosany, S., & Odeh, K. (2013). The role of tourists' emotional experiences and satisfaction in understanding behavioral intentions. *Journal of Destination Marketing and Management*, 2: 118–127. DOI: 10.1016/j.jdmm.2013.05.001
- Ross, G. F. (1994). *The psychology of tourism*. Melbourne: Melbourne Hospitality Press.
- Ryan, C. & Zhang, X. N. (2024). *Tourist experiences: Insights from psychology*. Bristol: Channel View Publications.
- Sbai, Y. & Hassouni, S. E. (2023). Exploring theoretical and empirical insights on tourist behavior. *International Journal of Accounting, Finance, Auditing, Management and Economics*, 4 (6-1): 41–60. DOI: 10.5281/zenodo.10207817
- Shang, K., Fan, D. X. F., & Buhalis, D. (2023). Tour guides' self-efficacy and resilience capability building through sharing economy platforms. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35 (4): 1562–1583. DOI: 10.1108/ijchm-01-2022-0071
- Šimková, E. (2014). Psychology and its application in tourism. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 114: 317–321. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.12.704
- Singh, S. (2023). *The role of emotions in tourist decision-making and behaviour*. https://www.researchgate.net/publication/377331473_Exploring_Theoretical_and_Empirical_Insights_on_Tourist_Behavior
- Smith, M. K. & Diekmann, A. (2017). Tourism and wellbeing. *Annals of Tourism Research*, 66: 1–13. DOI: 10.1016/j.annals.2017.05.006
- Stoeckl, N., Greiner, R., & Mayocchi, C. (2006). The community impacts of different types of visitors: an empirical investigation of tourism in North-west Queensland. *Tourism Management*, 27: 97–112. DOI: 10.1016/j.tourman.2004.07.011
- Syakier, A. & Hanafiah, M.H. (2022). Tour guide performances, tourist satisfaction and behavioural intentions: A study on tours in Kuala Lumpur city Centre. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 23 (3): 597–614. DOI: 10.1080/1528008x.2021.1891599
- Teixeira, S. J. & Ferreira, J. M. (2019). *Multilevel approach to competitiveness in the global tourism industry*. Chapter 7. IGI Global, pp. 98–119. DOI: 10.4018/978-1-7998-0365-2.ch007
- Uysal, M., Perdue, R. R., & Sirgy, J. M. (eds.) (2012). *Handbook of tourism and quality-of-life research: Enhancing the lives of tourists and residents of host communities*. New York: Springer.

Vinahapsari, C. A., Ibrahim, H. I., & Kimpah, J. (2023). Naturally felt emotions, work engagement: The moderating role of perceived organizational support. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 13 (3): 1411. DOI: 10.11591/ijere.v13i3.27195

A SREBRENICAI NÉPIRTÁS EMLÉKEZETE ÉS TURISZTIKAI ÉRTELMEZÉSE A SÖTÉT TURIZMUS KONTEXTUSÁBAN

Nagy Tamás

PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola;
tamasnagy199555@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6937-7708

ABSZTRAKT

A tanulmány a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő sötét turizmus lehetőségeit és korlátait vizsgálja. A kutatás primer terepmunka-adatokra, online szállásfoglaló portálok statisztikáira és médiatartalmak narratív elemzésére épül. Eredményei rámutatnak, hogy bár Srebrenica jelentős természeti és kulturális adottságokkal rendelkezik, a turizmus fejlődését etnikai feszültségek, vallási színezetű emlékezeti rítusok, a kollektív emlékezet politikai instrumentalizálása és az infrastruktúra hiányosságai gátolják. A Potočari Emlékközpont és a Marš Mira egyszerre töltenek be emlékezeti és vallási funkciót, ami komplex, de részben zárt turisztikai élményt eredményez. A helyi közösség számára a sötét turizmus potenciális gazdasági kitörési pont, ám kiaknázásához integrált fejlesztési stratégia, a kollektív emlékezet közös alapjainak erősítése és a turisztikai infrastruktúra bővítése szükséges.

Kulcsszavak: kollektív emlékezet, népirtás, sötét turizmus, Srebrenica

Benyújtva: 2025. augusztus 9.

Befogadva: 2025. szeptember 25.

Publikálva: 2025. december 16.

THE MEMORY AND TOURISTIC INTERPRETATION OF THE SREBRENICA GENOCIDE IN THE CONTEXT OF DARK TOURISM

Tamás Nagy

*PhD Student, University of Pécs, Faculty of Sciences, Doctoral School of Earth Sciences;
tamasnagy199555@gmail.com, ORCID: 0009-0005-6937-7708*

ABSTRACT

This study examines the opportunities and limitations of dark tourism linked to the memory of the Srebrenica genocide. The research is based on primary fieldwork data, statistics from online accommodation booking platforms, and narrative analysis of media content. Findings indicate that although Srebrenica possesses significant natural and cultural assets, tourism development is hindered by ethnic tensions, religiously infused commemorative rituals, the political instrumentalization of collective memory, and infrastructural deficiencies. The Potočari Memorial Center and the Marš Mira serve both commemorative and religious functions, creating a complex yet partly closed tourism experience. For the local community, dark tourism represents a potential economic breakthrough; however, its realization requires an integrated development strategy, strengthening the shared foundations of collective memory, and expanding tourism infrastructure.

Keywords: collective memory, genocide, dark tourism, Srebrenica

Received: 9 August 2025

Accepted: 25 September 2025

Published: 16 December 2025

1. Bevezetés

A turizmus a geopolitikai kutatások egyik területe, hiszen az egyes helyszínek „szuperjelentéssel” történő felruházása során a turizmus kiemelő és narratívaképző erővel bír, amelynek kihasználásában a politikai elit is érdekelt. A térbeli egységek centralizációjában, különösen fontos szerepet tölt be a sötét turizmus jelensége. A hagyományos turizmushoz viszonyítva a sötét turizmus, növekvő tendenciát mutat a látogatószámokat tekintve: 2017-ben például több mint kétmillió személy látogatta meg az Auschwitz-Birkenau Emlékközpontot, ami alátámasztja, hogy a halállal történő interakciók turisztikai szempontból népszerűek (Martini & Buda, 2018). A történeti kontextus feltárása elengedhetetlen a srebrenicai térség turisztikai jelenségeinek megértéséhez, hiszen a háborús múlt nem csupán történeti háttér, hanem a kollektív emlékezetben élő, folyamatosan újraértelmezett tényező. Jelen kutatás ezért nem pusztán a népirtás helyszínének turisztikai funkcióit, hanem az emlékezeti tér és a geopolitikai viszonyok közötti kölcsönhatásokat vizsgálja.

A turisztikai területek és a halállal kapcsolatos interakciók vizsgálatakor kiemelt jelentőségű Srebrenica esete, amely az 1992–1995 között kitört boszniai háború egyik legsúlyosabb népirtásának helyszíne volt. Srebrenica Északkelet-Boszniában található település, amely egészen a háború kitöréséig egy multietnikus és gazdasági szempontból jelentős erőforrásokkal bíró térségnek számított (Gekić et al., 2022). A második világháborút követően a kommunista Jugoszlávia vezetése egységes jugoszláv identitástudat kialakítására törekedett, amely meggátolta volna az államon belüli etnikai feszültségeket (Bottoni, 2015).

Az 1960-as éveket megelőzően a jugoszláv identitáskonstrukció népszerűvé vált a bosnyák etnikum körében, mivel ez lehetőséget adott számukra, hogy önálló identitásukat kifejezzék a szerb és horvát etnikummal szemben (Malcolm, 1994). Az 1960-as éveket követően a jugoszláv államapparátus elismerte a bosnyákokat államalkotó nemzetként, amely magával vonta a nacionalizmus ismételt megerősödést, valamint az etnikai versengést a boszniai horvát és szerb közösségek között (Popović, 2019). A nacionalista eszmék térnyerését jelzi az 1980-as évek során a szerb vallási és politikai vezetőrétegben megjelenő ideológia, amely a bosnyák etnikumot iszlám vallásra tért szerbként azonosította (Malcolm, 1994). Jugoszlávia szétesése során a felszínre törő etnikai konfliktusok közül a boszniai háború (1992–1995) bizonyult az egyik legvéresebbnek. A harcoló felek súlyos háborús bűncselekményeket követtek el egymással szemben, ami közel kétmillió menekülthöz és mintegy 103.000 halálos áldozathoz vezetett (Delić et al., 2014). 1993-ban az ENSZ biztonsági zónává nyilvánította Srebrenicát és környékét, ahol több tízezer bosnyák menekült igyekezett védelmet nyerni (Vatansever, 2011). 1995 júliusában a szerb erők – a stratégiai előny reményében – felkészültek a terület megszállására. A helyszínen állomásozó holland erők nem tudták meggátolni a támadást, ezért a bevonuló szerbek etnikai tisztogatásba kezdtek, és közel 8000 bosnyákkal végeztek (Berg & Hoondert, 2020). A tragikus helyszín újrapozicionálása és gazdasági fellendítése érdekében a turisztikai szereplők manipulálhatják a tér jelentésrétegeit,

amelyeknek célja a fokozottabb érzelmi reakciók kiváltása és a mélyebb emlékezési szintek elérése (Martini & Buda, 2018). Ez a folyamat az egyes emlékezeti narratívák megváltozásával is együtt járhat, amely a társadalmon belüli konfliktusok felszínre törését vonhatja maga után. A kutatás célja a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő turisztikai és geopolitikai aspektusok vizsgálata. A vizsgálat fő kérdéskörei a következők:

- Meg lehet-e egyértelműen határozni a srebrenicai népirtás turisztikai kategóriáját?
- Milyen geopolitikai hatása van a bosnyák és szerb rivalizálásnak a térség turisztikai lehetőségeire?

2. Szakirodalmi áttekintés

Az 1990-es évektől megkezdődő, sötét turizmust érintő nemzetközi kutatások nem mutatnak teljes egységet a fogalom meghatározásban, különösen a „dark tourism” és a „thanatourism” megnevezésében (Strange & Kempa, 2003). Ugyanakkor a turisztikai helyszínek kategorizálását illetően konszenzus jelenik meg az egyes szintbéli különbségeket tekintve. A szakirodalomban gyakran jelenik meg a skálaszerű megközelítés, amely magába foglalja a félig-meddig szórakoztató horrorházakat, illetve a vallási töltetű zarándokhelyeket (Sharples, 2009). Ennek ellenére a tudományos közegben vita tárgyát képezi, hogy a sötét turizmus esetében a helyszín vagy a látogatói motiváció bír elsődleges jelentéssel. Foley és Lennon (1996) illetve Tarlow (2005) munkái a sötét turizmus helyszíneinek hatásait helyezi a középpontba, amelyek a szimbolikus térfoglalás által lépnek interakcióba a turistákkal. Hartmann (2014) publikációjában rávilágít az eltérő megközelítésekkel fakadó komplex jelentési rendszerekre, ahol a traumatikus helyszíneken egyszerre jelennek meg a politikai motivációk, az identitásformálás, az oktatás és a nevelés, valamint a vallási szempontok. Ennek következtében a halálhoz kötődő helyszínek vizsgálata során előtérbe kerülnek a szimbolikus térfoglalás politikai és társadalmi elemei, amelyek többletjelentéssel ruháznak fel történelmi eseményeket. Jan Assmann (1999) és Katharina Schramm (2011) a szimbolikus térfoglalás és a kollektív emlékezet közötti kapcsolatot vizsgálják. A kollektív emlékezetben rögzített társadalmi tragédiák térbeli megjelenítése és alakítása a társadalmi és politikai szerepvállalás fontos eleme, ahol a tér és annak narratív tartalommal történő felruházása egyben a turisztikai interakciók alapjául is szolgálhatnak.

3. Módszertan

A traumatikus emlékezeti helyszín turizmusban betöltött szerepének vizsgálata során, primer és szekunder források felhasználására került sor. A primer adatokat a kutatás szempontjából meghatározó 2024. július 11–12-ei, Boszniában végzett terepmunka során gyűjtött helyszíni megfigyelések és jegyzetek képezték. A szekunder források közé tartoztak az online szállásfoglaló platformok – elsősorban a Booking.com és az Airbnb.com – adatai, amelyeknél a vizsgálat fő fókusza a férőhelyek arányain volt. A srebrenicai turisztikai fejlesztések vizsgálatához további adatforrásként szolgált a különböző

médiumokban megjelenő információk narratív elemzése. A médiaelemzések jelentősége kiemelt szerepű, hiszen a média identitásformáló szerepe mellett szelektáló és kiemelő szerepkörrel is bír (Kellner, 2003), ami releváns a srebrenicai sötét turizmus vizsgálata esetében. A település kiemelése szempontjából további online forrásként szolgált a helyi önkormányzat turisztikai felülete.

4. Eredmények

4.1. A srebrenicai népirtás kategorizálási problematikája

Az 1995. júliusi srebrenicai népirtást követően a szerb csapatok igyekeztek módszeresen megszabadulni a holttestektől, különböző tömegsírokat létrehozva. Az iszlám vallás szerint az elhunytak rítusszerű temetéséhez 40 nap áll a rendelkezésre, hiszen ekkor a lélek még a test körül lebeg (Pollack, 2010). A tömegsírok, valamint az ebből fakadó nehéz holttestazonosítás következtében a területen egy olyan „szennyezett” táj alakult ki, ahol az iszlám folklór értelmében az elhunytak lelkei nem képesek továbbjutni a túlvilágra (Mencej, 2021). A táj szennyezettsége kedvezett a különböző kísértettörténetek megjelenéséhez, amelyeknek felszámolása érdekében szükség volt a holttestek kisajátítására és az emlékezet mitologizálására (Arsenijević, 2011). Ennek tükrében a bosnyák áldozatok emlékére Potočariban egy köztemetőt, valamint egy emlékközpontot hoztak létre. A szimbolikus tér megnyitójára 2003. szeptember 20-án került sor, amikor 1000 áldozatot helyeztek a helyszínen örök nyugalomra. A boszniai kormány ezt követően aktívan részt vett az emlékközpont fenntartásában és a megemlékezési események népszerűsítésében (Simić, 2009). A szimbolikus tér kialakítása során, az elhunytak mártírokká (*šehid*) történő emelésével egy olyan kultuszhely alakult ki, amely a bosnyák identitás egyik fő helyszíneként, zarándokhelyként is funkcionál.

A szimbolikus tér összetettsége miatt a sötét turisztikai besorolás is problematikusává vált. El kell különíteni a különböző elméletek helyszínekre vonatkozó kategorizálási lehetőségeit, valamint a turistákat idevonzó motivációkat. A sötét turizmusra vonatkozó motivációk esetében, a turisztikai elméletek többsége azon az elven alapul, hogy a turisztikai cél és a megszokott környezetből történő elszakadás közötti kapcsolat hatást gyakorol az adott helyszín sötét turizmusára (Blom, 2010). A srebrenicai népirtást érintő megemlékezések céljából 2005-től rendszeresen megrendezésre kerül a „Marš Mira” vagy másnéven Békemenet, a Srebrenicából Tuzlába menekültek útvonalán. Az esemény – amelyen átlagosan 5000–7000 fő vesz részt – egyszerre szolgál emlékezeti és közösségi célt (Luitjens & Schaorel, 2022). Bár a népirtás emlékezetének eseményeit hollywoodi hírességek, tudósok és politikusok is figyelemmel kísérik, Srebrenica látogatói főként nemzetközi turisták és genocídiumkutatók, de jelentős a helyi és regionális látogatók aránya is (Peštek & Šošić 2022). A motivációk esetében megfigyelhető a Békemenet szimbolikus összekötése az úgynevezett pokoljárás vallási szimbólumával (Rawski, 2021), így a megemlékezés erősen vallási zarándoklat színezetet kap. A zarándoklat és a sötét turizmus összefonódása a motivációk terén ismert jelenség, hiszen mindkét esetben a

halálra és az idő előtt, gyakran erőszakos körülmények között elhunytakra helyeződik a fókusz (Collins-Kreiner, 2015). A Potočariban található köztemetőbe érkező sötét turistákat leginkább a megemlékezés, illetve az elhunytak előtti vallási tisztelet motiválja (McRobie, 2014), amelyre a turisták így a saját örökségük szimbolikus helyeként tekintenek, ahol egyszerre valósul meg a rítus, a felfedezés, a tanulás és az ismeretterjesztés (Lewis et al., 2021). A srebrenicai népiertás esetében azonban meg kell különböztetni a Seaton (1996) és a Stone (2006) által megalkotott sötét turisztikai kategória kereteket.

1. táblázat: A thanaturizmus öt utazási aktivitása

Utazás a nyilvános haláljátékok megtekintésére.	Utazás a tömeges vagy egyéni halálesetek helyszíneire azok bekövetkezte után.	Utazás a halottak internáló-helyeihez és emlékműveihez.	Utazás annak érdekében, hogy megtekintsék a halál anyagi bizonyítékait vagy annak szimbolikus ábrázolásait olyan helyszíneken, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül a halálesethez.	Utazás halálesemények újrajátszása vagy szimulálása céljából.
-	X	X	-	X

Forrás: Seaton (1996) alapján saját szerkesztés.

Seaton (1996) szerint az úgynevezett „Thanatopsis” magában foglal minden szimbolikai és reprezentációs eszközt, amelyek segítségével a halál gondolatai a társadalomhoz eljuthatnak. Fontos szempontja, hogy az utazást és annak motivációs szempontjait helyezi a középpontba, ahol a sötét turizmus erőssége összefüggésben áll az egyén vagy közösség és a halottak ismertsége között. Elmélete alapján, minél inkább személytelenebb a helyszín a halottak azonosítása szempontjából, annál erősebb a sötét turisztikai jelenség. A srebrenicai népiertás helyszínének turisztikai kategorizálása és az ideérkező turisták utazási motivációi tekintetében az 1. táblázatban X-szel jelölt három utazási szempont érvényesül. A leggyakoribb sötét turisztikai motiváció – a népiertás helyszíneinek látogatása – mellett meghatározó az emlékművek szimbolikája és a megemlékezést célzó pokoljárás-jellegű eseményeken (Marš Mira) való részvétel is. A Seaton által megalkotott kategóriák és utazási motivációs szempontok értelmezésében árnyaltság figyelhető meg a népiertás turisztikai jelentőségében. Elmélete szerint a sötét turisztikai helyszínnek anonímnak vagy legalábbis gyenge kötődésűnek kell lennie ahhoz, hogy a helyszínre érkező turisták azonosulni tudjanak a helyszínnel (Seaton, 1996). A Marš Mira azonban ezt a problematikát megerősíti, hiszen az eseményen résztvevők jelentős része az elhunytak hozzátartozói közül kerül ki. Ennek értelmében a tisztán sötét turisztikai elem kevésbé érvényesül, amely

a látogatók létszámában és a motivációs szempontok gyengülésében érhető tetten. Ebből következik, hogy a srebrenicai népirtás sötét turisztikai kategorizálását nem lehet a Seatonhoz kötődő elméleti keretrendszerbe ideálisan beilleszteni, így szükséges Stone (2006) elméleti keretrendszerét alapul venni.

Stone (2006) munkájában egy spektrumot vázol fel, ahol a sötét turisztikai kategóriák a legvilágosabbtól a legsötétebb kategóriáig terjedhetnek. Az elméleti megközelítés a fókusz a motivációról a helyszínre helyezi, ahol a kínálati és kommercializáltság lehetőségeit emeli ki. A spektrum elemzése során hét kategória különböztethető meg: sötét szórakoztató gyárok; sötét kiállítások; sötét nyugvóhelyek; sötét szentélyek; népirtás sötét táborai, sötét konfliktushelyek (Stone, 2006).

2. táblázat: A sötét turizmus spektruma

sötét szórakoztató gyárok	sötét kiállítások	sötét nyugvóhelyek	sötét szentélyek	sötét romok	sötét konfliktushelyek	népirtás sötét táborai
-	x	x	x	-	-	x

Forrás: Stone (2006) alapján saját szerkesztés.

A srebrenicai népirtás sötét turisztikai értékelése (2. táblázat) során láthatólag Stone (2006) kategóriái közül a hétből négy is érvényesülhet. A sötét kiállítás esetében a Potočariban található Emlékközpont állandó kiállítással rendelkezik a népirtás eseményére vonatkozóan, ahol a halálra vonatkozó oktató és reflektív üzenetek megtalálhatóak (Fonseca et al., 2016). A sötét nyugvóhelyek és sötét szentélyek a köztemető esetében egyszerre gyakorolnak hatást. Az iszlám vallásban megjelenő mártír (*šehid*) olyan elhunytat jelöl, aki a vallás védelme során hunyt el. Ennek értelmében az elhunyt a túlvilágon vallási értelemben magasabb szinten helyezkedik el, akihez imádkozni is lehet (Mencej, 2021). Ennek következtében a köztemető egyaránt szolgál megemlékezési és vallási szent helyként is, amely a turisztikai kategorizálás során a motivációt és a szimbolikus jelleget egyszerre hordozza. A helyszín besorolása a „népirtás sötét táborai” kategóriájába annak köszönhető, hogy magában foglalja a népirtás tényleges eseményeinek bekövetkezési helyét, valamint a Potočari Emlékközpont területén lévő bejárható kivégzési helyszíneket. Ezen a szinten a halál és az atrocitások közvetlen koncentrációja érzékelhető, ahol az edukatív és megemlékezési szempontok hatványozottabban érvényesülnek (Fonseca et al., 2016). Stone kategorizálási rendszere pontosan mutatja a sötét turizmus skálázási lehetőségét, amelynek esetében a srebrenicai népirtás szimbolikus jelentéstartalmai egyszerre emelik és erősítik a legsötétebb helyszínné, vagyis a „népirtás sötét táborai” kategóriává. Itt a látogatók a halálesemények tényleges helyszínein jelennek meg, nagyfokú politikai ideológiai töltöttséggel, amelynek célja a gonoszság egyetemes szimbólumának a bemutatása (Stone, 2006).

4.2. A srebrenicai népirtás geopolitikai hatása a sötét turiztikára

Az 1995-ös daytoni békét követően a srebrenicai térség lakosság száma közel 41,5%-al csökkent (Reményi, 2009), ami jelentősen meggyengítette a környék gazdasági potenciálját. Turisztikai szempontból Srebrenica kiváló adottságokkal rendelkezik, többek között az itt található gyógyforrásokat már az ókorban is hasznosították (Ramić et al., 2020). A háborút megelőzően a fürdőturizmus mellett a vadászturizmus volt a település egyik fő profilja; naponta akár 2000 látogatót is vonzott a település (Peštek & Šošić 2022). A daytoni békét követően a népirtás és a kiaknázatlan gazdasági lehetőségek következtében Srebrenica Bosznia-Hercegovina egyik legszegényebb régiójává vált (Ramić et al., 2020). A település ugyanakkor – mint a bosnyák nemzeti tragédia szimbolikus helyszíne – jelentős potenciált hordoz a sötét turizmus fejlesztésében, amely egyet jelentene a gazdasági helyzet és foglalkoztatási mutatók javulásával. Ennek megvalósítását geopolitikai, etnikai és vallási tényezők egyaránt akadályozzák. A daytoni békét követően Bosznia-Hercegovina két politikai entitásra oszlott, Srebrenica pedig a Boszniai Szerb Köztársaság területéhez került. A népirtás következtében az etnikai összetétel átalakult, így jelenleg a településen a szerb etnikai többség érvényesül. Az etnikumok közötti sérelmek, valamint a helyszínen kialakított szimbolikus terek gyakran egyetlen etnikai csoportra emlékeznek. Ebből fakadóan az emlékezet olyan politikai állásfoglalássá válik, amely az adott etnikai csoport identitárius narratíváját helyezi előtérbe, a „másik” tragikus emlékezeti narratívájával szemben (Riding, 2015). Az egyes etnikumokhoz kapcsolódó emlékezetpolitikai narratívák és a csoportkohézió elérése érdekében a társadalmi elit igyekszik olyan szimbolikus tereket, például emlékműveket kialakítani, amelyek stabilizálják az adott történelmi esemény emlékezetét (Assmann, 1999; Schramm, 2011; Moll, 2013). A szerb kollektív emlékezet fókuszában a bosnyákok által elkövetett, boszniai szerbek elleni atrocitások állnak, amelyeket emlékművekkel is megerősítenek. Ezzel párhuzamosan a szerb politikai elit és a társadalom egy része következetesen tagadja a bosnyákok elleni népirtás megtörténtét, amellyel igyekeznek a szerb sérelmeket hangsúlyozni (Luitjens & Schaorel, 2022).

A sötét turizmus fejlődésének egyik legnagyobb akadálya az etnikai feszültség, amely bizonytalanságot kelt a helyi közösségben. „Minél bizonytalanabb az adott csoport (család, közösség, társadalom) belső egyensúlya, annál erősebb reakciók jelennek meg az idegennel szemben támadás és védekezés formájában [...]” (Bokor, 2023:24).

Srebrenicában ez a „rezisztens identitás” formájában nyilvánul meg, amely az ellenállás szimbolikus tereinek kiépítésében jelenik meg (Castells, 2006). A bosnyák és szerb ellenállás egyik védekezési eleme a szimbolikus terek és az egyes etnikumokhoz kötődő tragédiák propagálása. Ennek következtében kialakul a szimbolikus terek közötti versengés (1. kép), amelynek célja a különböző etnikai csoportok emlékezeti narratívájának a rombolása (Dwyer, 2004).

1. kép: Srebrenica környezetében a bosnyák és szerb szimbolikus térfoglalás. Bal oldalon a srebrenicai népirtás emlékműve, jobb oldalon épülő ortodox templom.

Fotó: Nagy Tamás (2024).

Ez a fajta emlékezeti rombolás megjelenik a turizmusban, ahol a jelenleg hatalmon lévő srebrenicai szerb polgármester nem tünteti fel az önkormányzat turisztikai oldalán a Potočari Emlékközpontot, mint a sötét turizmus egyik helyszínét (Općina Srebrenica, 2025). Annak ellenére, hogy a térség sötét turizmusának egyik meghatározó tényezője a Potočari Emlékközpont és az ehhez kapcsolódó események, köztük a Marš Mira.

A halál terei egyszerre képezik a sötét turizmus és a vallási turizmus részét, hiszen a sírhelyek felkeresése az iszlám kulturális gyakorlat szerves eleme. Az arabul *ziyára*-nak nevezett rituálé a szentek és mártírok sírjainak rendszeres látogatását jelenti (Güney, 2017). Ebből következik, hogy a helyi turizmushoz kapcsolódó Marš Mira eseménye vallási zarándoklat képét mutatja, amely az emlékezés mellett a mártírok sírjainak a látogatását is jelenti. A résztvevők jelentős része a bosnyák diaszpórákból érkezik (Luitjens & Schaorel,

2022), így az esemény sokak számára személyes emlékezeti térként funkcionál, amely gyakran kizárja az ide látogató turistákat. A vallási karaktert tovább erősíti, hogy a Marš Mira során rendszeresen érkeznek csoportok iszlám többségű országokból, például Törökországból, Iránból és Szaúd-Arábiából (Hesová & Rašidagić, 2020). Ennek következtében a vallási jelleg hangsúlyozása, valamint az iszlám vallás negatív nemzetközi reprezentációja potenciálisan visszatartó hatással bírhat a térség sötét turizmusának a fejlődésére.

2. kép: A Potočariban található temető

Fotó: Nagy Tamás (2024).

Ennek ellenére a turisztikai becslések alapján minden év júliusában több ezer nemzetközi turista érkezik Srebrenica-Potočariba. A szerb politikai nyomásgyakorlás ellenére a helyi lakosság körében egyre inkább elfogadott az a nézet, hogy a sötét turizmus jelenti az egyik legfontosabb gazdasági fejlődési lehetőséget, amely hozzájárulhat a társadalmi leszakadás mérsékléséhez és az elvándorlás lassításához (Ramić et al., 2020). A vallási és etnikai problémák mellett, a fejletlen infrastruktúra és a turisztikai ellátások korlátozottsága, további akadályt állít a sötét turizmus fejlődése elé (Peštek & Šošić, 2022). A 2024. július 11–12-ei boszniai terepmunka során tapasztaltak is alátámasztották e hiányosságokat: a szállás- és vendéglátóhelyek száma alacsonyabb a keresletnél. A megemlékezés napján a legtöbb üzlet és vendéglátóhely zárva tart. A szállásokat tekintve, a Booking.com és az Airbnb.com adatai, valamint a helyi és regionális médiában megjelenő fejlesztések szerint Srebrenicában mindössze 105, míg a közeli Bratunac városában 120 férőhely érhető el (SeeSrpska, n.d.). Ez a kapacitás messze elmarad a júliusi megemlékezések idején várható, 5–7 ezer főre becsült látogatószámtól.

5. Konklúzió

A tanulmány célja a srebrenicai népirtás emlékezetéhez kötődő sötét turizmus lehetőségeinek és korlátainak feltárása volt, primer terepi adatokra, valamint az online szállásfoglaló portálok statisztikáira és médiatartalmak narratív elemzésére alapozva. Az elvégzett kutatás igazolta, hogy a Srebrenica térségéhez kapcsolódó Potočari Emlékközpont egy kivételes geopolitikai és emlékezeti jelentőséggel bír, ugyanakkor rendkívül komplex és nehezen kategorizálható turisztikai helyszínt jelöl. A tanulmány sikeresen válaszolt a két fő kutatási kérdésre, és megerősítette a kiinduló hipotéziseket.

A kutatás megerősítette, hogy a helyszín kategorizálása nem lehetséges egyetlen, egységes terminológiával. A srebrenicai szimbolikus tér egyszerre fejez ki traumatikus emlékezeti és iszlám vallási teret. Míg a korábbi szakirodalmi keretek (Seaton, 1996) a helyszín multiszimbolikus jellegét nem ragadják meg megfelelően, addig Stone (2006) taxonómiája adekvátabb besorolást tesz lehetővé, amennyiben a helyszínt a legmagasabb szintű sötét turisztikai kategóriák közé, a „népirtás sötét táborai” kategóriába soroljuk. Emellett a helyszín funkciójából adódóan a sötét nyugvóhely, a sötét szentély és a sötét kiállítás jellemzőit is magán viseli, jelezve a hely szakralizálódási folyamatát és zártabb turisztikai vonzerejét.

Továbbá, a vizsgálat igazolta, hogy a bosnyák és szerb etnikai rivalizálás jelentős geopolitikai hatással bír, és gátolja a turisztikai szektor fejlődését. Ez a konfliktus elsősorban a szimbolikus terekért folytatott versengésben mutatkozik meg, ahol a felek a kollektív emlékezet politikai instrumentalizálásával a saját narratívájukat próbálják érvényesíteni, ezáltal akadályozva a turisztikai célú narratívák harmonizálását. Az etnikai feszültség, a vallási színezetű Marš Mira esemény, valamint a szerb vezetés rezisztens identitáspolitikája (amely nem támogatja az Emlékközpontot) jelentősen korlátozzák szélesebb nemzetközi turistaréteg bevonását.

A kutatás limitációját elsősorban a primer adatgyűjtés szűk időkerete (2024. júliusi terepmunka), valamint a kvantitatív, látogatói attitűdöket vizsgáló felmérés hiánya jelenti. Ennek eredményeképpen a tanulmány főként a narratívákra és az infrastruktúra (szálláskapacitás) korlátaira fókuszált.

Jövőbeli kutatási irányokat feltétlenül jelent a látogatók motivációjának, a multiszimbolikus térhez való viszonyuknak mélyebb, kvalitatív és kvantitatív elemzése. Ez a vizsgálat megválaszolhatná azt a kérdést, hogy a helyszín erős vallási és etnikai színezetű emlékezeti funkciója milyen mértékben járul hozzá, vagy riaszt el a szélesebb turisztikai élménytől. Emellett a helyi és regionális turisztikai szereplők (önkormányzat, Emlékközpont, helyi vállalkozások) közötti konfliktusok és együttműködési lehetőségek részletesebb elemzése is szükséges a turisztikai kapacitások és a koordináció fejlesztése érdekében.

Összességében megállapítható, hogy a srebrenicai sötét turizmus komoly potenciális gazdasági kitörési pontot jelent a nehéz helyzetben lévő térség számára. Ennek teljes körű kiaknázásához azonban egy integrált fejlesztési stratégia kidolgozására, a kollektív

emlékezet közös alapjainak erősítésére, valamint a turisztikai infrastruktúra sürgős bővítésére van szükség.

Köszönetnyilvánítás

A publikáció az OTKA K 146585 számú, „Magyarország és a Nyugat-Balkán” című projekt támogatásával készült el.

Irodalomjegyzék

- Assmann, J. (1999). *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Arsenijević, D. (2011). Gendering the Bone: The Politics of Memory in Bosnia and Herzegovina. *Journal for Cultural Research*, 15 (2): 193–205.
DOI: 10.1080/14797585.2011.574059
- Berg, van den D. & Hoondert, M. J. M. (2020). The Srebrenica exhibition. *Oñati Socio-Legal Series*, 10 (3): 544–562. DOI: 10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1110
- Blom, T. (2010). Morbid tourism - a postmodern market niche with an example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 54 (1): 29–36.
DOI: 10.1080/002919500423564
- Bokor, L. (2023). *Társadalom, trauma és a szelf viszonyai: A társadalom és a tömegfolyamatok pszichoanalitikus megközelítése*. Budapest: Oriold és Társai.
- Bottoni, S. (2015). *A várva várt Nyugat: Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- Castells, M. (2006). *Az identitás hatalma*. Budapest: Gondolat.
- Collins-Kreiner, N. (2015). Dark tourism as/is pilgrimage. *Current Issues in Tourism*, 19 (12): 1185–1189. DOI: 10.1080/13683500.2015.1078299
- Delić, A., Hasanović, M., Avdibegović, E., Dimitrijević, A., Hancheva, C., Scher, C., & Stanojević, S. T. (2014). Academic model of trauma healing in post-war societies. *Acta Medica Academica*, 43 (1): 76–80. DOI: 10.5644/ama2006-124.103
- Dwyer, J. O. (2004). Symbolic accretion and commemoration. *Social & Cultural Geography*, 5 (3): 419–435. DOI: 10.1080/1464936042000252804
- Foley, M. & Lennon, J. (1996). JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4): 198–211.
DOI: 10.1080/13527259608722175
- Fonseca, A. P., Seabre, C., & Silva, C. (2016). Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites. *Journal of Tourism Research & Hospitality*, S2: 1–6. DOI: 10.4172/2324-8807.S2-002
- Gekić, H., Gekić, B. A., Drešković, N., Mirić, R., & Reményi, P. (2022). *The geography of Bosnia and Herzegovina: Between East and West*. Heidelberg: Springer.
DOI: 10.1007/978-3-030-98523-3
- Güney, N. (2017). Visiting graves, tombs and shrines in Islamic law. In: Raj, R. & Griffin, K. (eds.) *Conflicts, religion and culture in tourism*. CABI Digital Library, pp. 107–110.

- Hartmann, R. (2014). Dark tourism, thanatourism, and dissonance in heritage tourism management: New directions in contemporary tourism research. *Journal of Heritage Tourism*, 9 (2): 166–182. DOI: 10.1080/1743873X.2013.807266
- Hesová, Z. & Rašidagić, K. E. (2020). The changing role of the traditional Islamic organization: Three challenges to the restored Bosnian Islamic Community. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 40 (4): 707–724. DOI: 10.1080/13602004.2020.1847782
- Kellner, D. (2003). *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203205808
- Lewis, H., Schrier, T., & Xu, Sh. (2021). Dark tourism: motivations and visit intentions of tourists. *International Hospitality Review*, 36 (1): 107–123. DOI:10.1108/IHR-01-2021-0004
- Luitjens, R. M. & Schaorel, G. M. E. (2022). Commemorating by marching: Memorialization and resistance practices of the Srebrenica genocide. *Nationalities Papers*, 50 (6): 1107–1124. DOI: 10.1017/nps.2021.68
- Malcolm, N. (1994). *Bosnia: A short history*. New York: New York University Press.
- Martini, A. & Buda, D. M. (2018). Dark tourism and affect: Framing places of death and disaster. *Current Issues in Tourism*, 23 (6): 679–692. DOI: 10.1080/13683500.2018.1518972
- Mencej, M. (2021). The dead, the war, and ethnic identity: Ghost narratives in post-war Srebrenica. *Folklore*, 132 (4): 412–433. DOI: 10.1080/0015587X.2021.1905380
- Mentel, A. (2020). Folklorizmus a kultúra pamäti v súčasnej Bosne a Hercegovine. *Národopisná revue*, 2020 (4): 285–296.
- Moll, N. (2013). Fragmented memories in a fragmented country: Memory competition and political identity-building in today's Bosnia and Herzegovina. *Nationalities Papers*, 41 (6): 910–935. DOI: 10.1080/00905992.2013.768220
- Ness, S. A. (2005). Tourism–terrorism: The landscaping of consumption and the darker side of place. *American Ethnologist*, 32 (1): 118–140. DOI:10.1525/ae.2005.32.1.118
- Peštek, A. & Šošić, S. (2022). Dark tourism – Prospects for the development of destinations Srebrenica and Vukovar. In: Krso, M. & Mehic, E. (eds.) *10th International Conference of the School of Economics and Business: Book of abstracts and conference proceedings*. Sarajevo: University of Sarajevo School of Economics and Business, pp. 304–315 p.
- Pollack, C. E. (2010). Intentions of burial: Mourning, politics, and memorials following the massacre at Srebrenica. *Death Studies*, 27 (2): 125–142. DOI: 10.1080/07481180302893
- Popović, G. V. (2019). Who is Bosnian? Ethnic division in Bosnia and Herzegovina and its implications for a national identity. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Ramić, E., Ensar, E., & Salkić, B. (2020). The healing waters of Srebrenica in the function of the development of tourism, agriculture and economy. *Advances in Research*, 21 (11): 60–66. DOI:10.9734/AIR/2020/v21i1130270
- Rawski, T. (2021). The Persistence of National Victimhood: Bosniak Post-War Memory Politics of the Srebrenica Mass Killings. *Sprawy Narodowościowe*, 53 (1): 1–23. DOI:10.11649/sn.2503

- Reményi, P. (2009). *Jugoszlávia felbomlásának politikai földrajzi következményei és a térség városhálózatára gyakorolt hatásai*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Riding, J. (2015). Landscape memory and the shifting regional geographies of northwest Bosnia-Herzegovina. *GeoHumanities*, 1 (2): 378–397.
DOI: 10.1080/2373566X.2015.1093917
- Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4): 234–244. DOI: 10.1080/13527259608722178
- Sharpley, R. (2009). Shedding light on dark tourism: An introduction. In: Sharpley, R. & Stone, P. R. (eds.) *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism*. Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications.
- Schramm, K. (2011). Introduction: Landscapes of violence: Memory and sacred space. *History and Memory*, 23 (1): 5–22 p. DOI: 10.2979/histmemo.23.1.5
- Simić, O. (2009). Remembering, visiting and placing the dead: Law, authority and genocide in Srebrenica. *Law Text Culture*, 13: 273–300 p. DOI:10.14453/ltc.419
- Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 54 (2): 145–160.
- Strange, C. & Kempa, M. (2003). Shades of dark tourism: Alcatraz and Robben Island. *Annals of Tourism Research*, 30 (2): 386–405 DOI: 10.1016/S0160-7383(02)00102-0
- Tarlow, P. (2005). Dark tourism: The appealing ‘dark’ side of tourism and more. In: Novelli, M. (ed.) *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases*. Oxford: Elsevier, pp. 47–57 p.
- Vatansever, M. (2011). Zamarin unutturamadiği dram: Srebrenitsa. *International Strategic Research Organization (USA)*.

Online források

- McRobie, H. (2014). *Bosnia: Remembering the Srebrenica massacre*. Elérhető online: Bosnia: Remembering the Srebrenica massacre | Human Rights | Al Jazeera. Elérhető: <https://www.aljazeera.com/features/2014/7/15/bosnia-remembering-the-srebrenica-massacre/>
- Općina Srebrenica (2025). *Turizam i ugostiteljstvo*. Elérhető: <https://srebrenica.rs.ba>.
- SeeSrpska. (n.d.). *Novi smještajni kapaciteti i sadržaji za turiste u Bratuncu*. Elérhető: <https://seesrpska.com/novi-smjestajni-kapaciteti-i-sadrzaji-za-turiste-u-bratuncu/>

Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok
Tourism and Rural Development Studies
10. évfolyam, 4. szám, 2025: 45–64.
doi: 10.15170/TVT.2025.10.04.03

A NÖVEKEDÉS CSAPDÁJÁBAN – KIHÍVÁSOK A BUDAPESTI TURIZMUS FEJLŐDÉSÉBEN

Karsai Árpád

Vendégoktató, Kodolányi János Egyetem; karsaiarpad2020@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9511-8410

ABSZTRAKT

Budapest turizmusát a dübörgő kereslet és a bővülő szálláshelykínálat jellemzi, de a túlturizmus kezeletlen problémái minőségi és fenntarthatósági deficiteket okozhatnak. Mindez krízisbe fordíthatja a sikert, lakossági tiltakozásokat, a látogatói vendégélmény elmaradását és vállalkozói, sőt nemzetgazdasági hozamcsökkenést okozhat. A kutatás célja a megoldási javaslatok megfogalmazása a desztinációmenedzsment és a városvezetés számára. Az írás kísérletet tesz elhelyezni és értelmezni Budapest túlturizmussal kapcsolatos problémáit a túlturizmus és kezelési kísérleteinek nemzetközi kontextusában. Kutatási módszerek: a másodlagos források mellett fókuszcsoporthoz tartozó szakmai szervezetek körében, mélyinterjúk a téma szakembereivel és kvantitatív kutatás a túlturizmus észleléséről egy közösségi média és egy urbanisztikai közösség szakmai zárt csoportjában. Az elemzés a fővárosi túlturizmus újragondolására tesz kísérletet – a mobilitás jobb megismerése révén – a turizmusintenzitás-index, illetve a turizmusűrűség-index új megközelítésével. Az elemzés eredményei szerint kerületi, fővárosi és országos szinten nem észlelhető desztinációmenedzsment-tevékenység, amely mulasztás így a túlturizmus egyik kiváltó tényezőjévé válhat.

Kulcsszavak: látogatómenedzsment, teherbíró képesség, turizmusintenzitás-index, turizmusűrűség-index

Benyújtva: 2025. július 28.

Befogadva: 2025. december 4.

Publikálva: 2025. december 16.

TRAPPED BY GROWTH – CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF BUDAPEST TOURISM

Árpád Karsai

Visiting lecturer, Kodolányi János University; karsaiarpad2020@gmail.com,
ORCID: 0009-0008-9511-8410

ABSTRACT

This paper attempts to present problems of Budapest related to overtourism in the international context of overtourism and attempts to manage them. Although the tourism of Budapest is characterized by booming demand and expanding accommodation supply, symptoms of overtourism and untreated problems are present. By critically analyzing the application of international literature on the subject of Budapest, the research attempts to reconsider the situation of overtourism. It focuses on a novel approach to tourism intensity index and tourism density index and provides suggestions to destination management policymakers. The research methods included using secondary sources, a focus group interview with members of professional organizations, in-depth interviews with practitioners in the field, and a quantitative investigation of perceptions of overtourism in a closed professional group on social media. The growth in tourism demand in Budapest may bring quality and sustainability problems, due to the lack of modern destination management at the district, metropolitan, and national levels. Untreated overtourism may bring protests among citizens, shortage of experience for the visitors, and decreased profitability for the entrepreneurs.

Keywords: visitor flow management, tourism carrying capacity, tourism intensity index, tourism density index

Received: 28 July 2025

Accepted: 4 December 2025

Published: 16 December 2025

1. Bevezetés

A turizmus, mint szolgáltatóipar – bár önálló iparágként való kezelését több ágazatot érintő jellege nem teszi egyszerűvé –, a 20. század utolsó évtizedeiben a világgazdaság egyik vezető iparágává vált, melynek súlya azóta csak fokozódott. A turizmusipar kutatása multiszektoriális csápjai miatt több tudományágat is érintő kihívást jelent.

A turizmus lényege az utazók tömeges mobilitása és a fogadóterületen történő időszakos megszállása, kapcsolódva szolgáltatások igénybevételéhez. A növekedés bevételeket hoz, munkahelyeket teremt a fogadóterületeken, amely áldásos hatása mellett épp a tömegesség általi mellékhatásokat okoz. A tömegturizmus túlturizmussá válását (overtourism) a kétezres évek elején ismerték fel, először a SKIFT Magazin nevezte nevén (SKIFT, 2016).

A túlturizmus és hatásai olyan gazdasági, környezeti, társadalmi problémákat, hátrányokat jelentenek, melyekkel küzdeni kell, s amelyek gyengítik, sőt esetenként visszajára fordítják a turizmus prosperitást hozó hatásait. Budapest is belépett a túlturizmus által érintett városok körébe (STATISTA, 2018; Peeters et al., 2018).

E kutatás alapvető célja Budapest túlturizmus terén fennálló helyzetének értékelése, valamint javaslattétel a túlturizmus megelőzésére és menedzselésére. A kutatás központi célját a következő részcélok szolgálják:

- A jelenség nemzetközi kutatásainak áttekintése és módszertanának értékelése.
- Annak vizsgálata, hogy Budapest versenytársai túlturizmusának kutatásai mennyire adaptálhatók a budapesti túlturizmus elemzésére.
- Cél az eddigi – Budapestet érintő – kutatások áttekintésével a publikációk eredményeinek összegzése, az eddigi megközelítések hibáinak és korlátainak tudatosítása, és ezek által egy új megközelítés és módszertan javaslata.
- Az előzőek alapján Budapest fő turistaáramlási területeinek (Belváros, Belső-Erzsébetváros és Várnegyed) túlturizmus-érintettségének értékelése.
- Megoldási javaslatok megfogalmazása a desztinációmenedzsment és a városvezetés számára.

A „bajok” azokon a – legnagyobb vonzású és leglátogatottabb – fogadóterületeken kezdődtek, ahol az attrakciók viszonylag kis területen összpontosultak. Velence, Barcelona gótikus negyede, Amszterdam belvárosa, Dubrovnik óvárosa voltak az öröndetes bevételek mellett zsúfoltságot hozó, ezért ellenkezést kiváltó helyszínek. Azokban a nagyvárosokban, ahol a vonzerők eloszlása folytán a látogatók is jobban eloszlottak (London, Párizs, Budapest), kevésbé kellett eleinte e problémával szembesülni. A bajok erősen eltérnek egy apró, de mesebeli szépségű kis településen vagy egy kis szigeten, és mások egy nagyvárosban.

Előrebocsátjuk, hogy e cikk szerzőjének alapállása, a turizmus kezelésével összefüggő értékalapja nem az intenzív turizmusgazdaságú fogadóterületek turizmustól való megtisztításának igénye, nem az „eredeti állapot” nosztalgikus visszaállítása. A cél mindössze a turizmus vadhajtásainak megszüntetése, az intenzív turisztikai üzleti tevékenység elviselhetővé tétele, mindez a turizmus megmentése érdekében, hiszen a

nem fenntartható turizmus önmaga sírját áshatja meg. (A jelenség, mint csapdahelyzet folyamatának példája: 1968-ban jelent meg a Science-ben Garrett Hardin nagy feltűnést keltett tanulmánya a „közlegelők tragédiájáról”. A biológus Hardin a már-már feltartóztathatatlanul váló népességrobbanásban látta korunk egyik legnagyobb „társadalmi dilemmáját”, s e végzetesnek ítélt mechanizmust egy 19. századi matematikustól vett példán elemezte (Hardin, 1968). Társadalmi dilemmaként, sőt már egyre gyakrabban „társadalmi csapdaként” hivatkoznak rá. Mint az közismert, egyre több gazda küldi rá jószágait a szűk legelőre, így – önkorlátozó együttműködés nélkül – végül az állatok mind éhen halnak.) Az írás további célkitűzése javaslatokat tenni a túlturizmus jobb menedzselésére.

2. Szakirodalmi áttekintés

A túlturizmus fogalmának megjelenése előtti évek meghatározó turizmus dokumentuma, az ENSZ Turisztikai Világszervezete (WTO) Agenda 21 „Az utazásról és turizmusról” ekként fogalmazza meg ajánlását a turizmusban érdekelt tagállamoknak: *„A turizmusnak hatalmas lehetőségei vannak arra, hogy gazdasági prosperitást és környezetvédelmi javulást hozzon azoknál a desztinációknál, amelyekben tevékenykedik. A rosszul tervezett és menedzselte turizmus viszont épp azokat az erőforrásokat veszélyezteti, amelyeken alapul.”* (Inskip, 1998).

Ez a megállapítás impliciten már a túlturizmus indirekt meghatározásának és egyben figyelmeztetésnek tekinthető. Az overtourism (túlturizmus) fogalmának első említése a SKIFT turizmusgazdasági médiának tulajdonítható (SKIFT, 2016). Az UNWTO részéről a túlturizmus nagy, „dogmatikus” bemutatása és a kezelésre ajánlott megoldási javaslatok közzététele 2018-ban történt: *„Overtourism”? Understanding and Managing Urban Tourism Growth Beyond Perceptions* (World Tourism Organization, 2018).

Ezt követte a publikáció 2. része, az *Esettanulmányok*, mely egységes módszertannal a világ 18 – többnyire városi – desztinációja overtourism (továbbiakban túlturizmus) helyszínének rövid helyzetelemzését, az ott meghozott intézkedéseket és eredményeket mutatta be (Budapest nem szerepelt közöttük). A világ turizmusipara így a nagy tekintélyű turisztikai világszervezet által „validált”, de kötelező erő nélküli szakmai ajánlásokat kapott, melyet országonként, régióként, területenként, ki-ki részben vagy egészben megpróbálhatott alkalmazni.

A turisztikai világszervezet (UN Tourism) meghatározása szerint a túlturizmus a turizmus olyan hatása a fogadóterületre vagy annak egy részére, amely negatívan befolyásolja a helyi lakosság életét és a turista (látogató) élményminőségét. Az UNWTO (UN Tourism) a tagországokkal együttműködésben már évekkel ezelőtt 11 intézkedési tervet nevezett meg a városi célterületek látogatóáramlásának menedzselésére a túlturizmus kezelése végett.

- A látogatók városon belüli és kívüli szétterelése.
- Időbeni szétterelés (a csúc szezon helyett a kevésbé keresett időszakok promotálása).

- Új programösszeállítások, új (kevésbé ismert) vonzerők.
- Szabályozás.
- Vendégszegmentáció.
- Törekvés, hogy helyiek is profitáljanak a turizmusból. Ez a vidéki szolgáltatóknál, lakosságnál különösen fontos lenne.
- A város szépségei, atmoszférája élmény legyen a látogatóknak és a helyi lakosoknak is.
- A városi infrastruktúra és létesítmények javítása.
- Párbeszéd a turizmusban érdekelttekkel (stakeholderekkel).
- Párbeszéd a látogatókkal (igényeik, elégedettségük megismerése).
- A terület monitorozása (a jelenség összetevőinek mérése) és a látogatók bevonása.

A 18 esettanulmányból – Budapestre vonatkozó leendő tanulságok miatt – Berlint érdemes kiemelni. Az irányelv abból indult ki, hogy a berlini turizmus a belső területekre koncentrálódik, holott 12 olyan kerület van, amely potenciálisan vonzó a turistáknak. A turizmus helyi szintű menedzselése és fejlesztése révén a cél a kerületekbe szétteríteni a turizmust. A feladat az új potenciálok megnyitása, a turisták átcsatornázása volt, amelyre 2018-ban a városi turizmuspromóciós szervezetet, a *visitBerlin*-t, a szenátus felhatalmazta.

További cél volt beazonosítani a potenciálokat, azokat marketinggel, menedzsmenttel segíteni. A *visitBerlin* felkérést kapott arra is, hogy nyomon kövesse a látogatóáramot és elemezze a turisztikai infrastruktúra használatát. Feladatai: új tematikus útvonalak beazonosítása és fejlesztése, a „*Going local*” kampány promotálása mindegyik kerületben. Megszületett a „*Berlin Modernism*” és a „*Going local Berlin*” kampány.

Piackutatási cél volt megismerni és megérteni a turisták mozgását, igényeit a mobilhálózat adatai alapján. Nyomon követni a látogatóáramot és adekvát intézkedéseket hozni (WTO, 2018).

A túlturizmus, amely konszenzusos definíciója szerint olyan turizmus, ahol a helyi lakosság élıhetőségét a tömeges turizmus rontja, a látogatói élményt pedig a látogatók tömeges együttes jelenléte zavarja. Mérését eleinte a lakossági percepciók kvantitatív és kvalitatív kutatása, éppígy a látogatók – látogatói élménnyel kapcsolatos – percepcióinak kutatása jelentette (WTO, 2018).

Ezután – főleg a 2010-es évek második felében – egyre inkább megjelentek a számszerűsíthető indikátorok iránti igények, így a turistatömeg lakosságszámhoz, illetve a desztináció területének nagyságához való viszonyszámainak számítása. A desztinációba repülővel/szállodahajóval érkező, a kereskedelmi, illetve magánszálláshelyek (főleg Airbnb) kapacitásainak és az attrakciók belépőinek számszerűsítése is indikátorként kínálkozott.

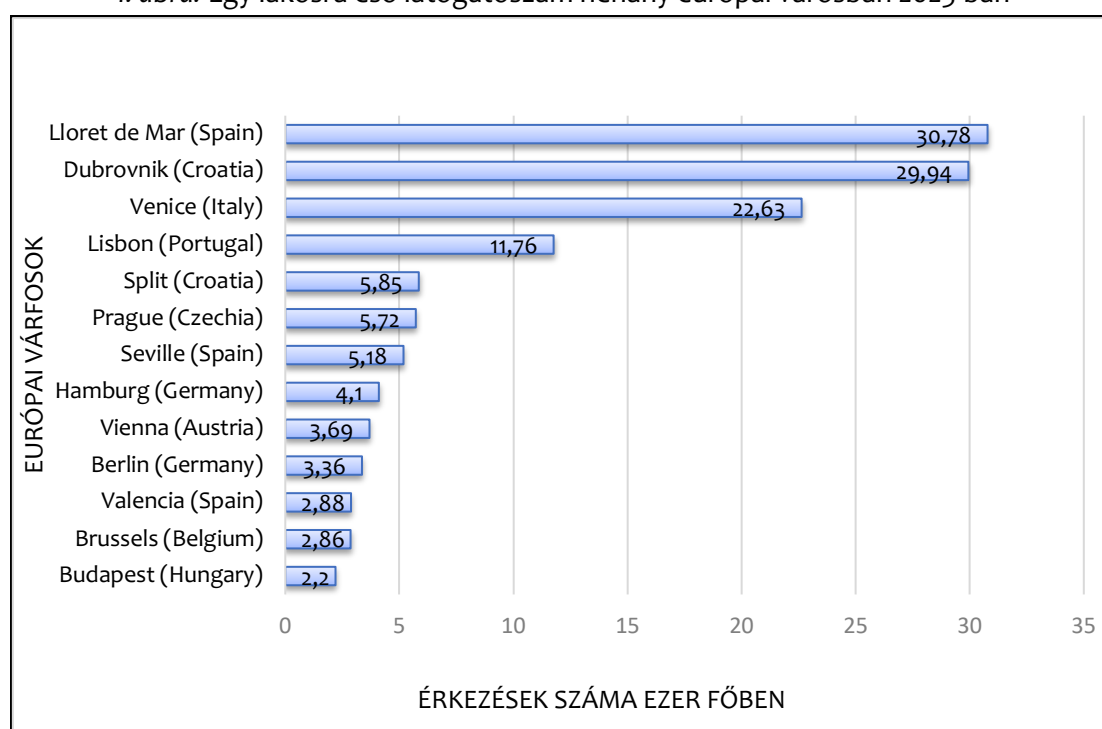
A szakmában hiányzott azonban a konszenzus a szakemberek által meghatározónak tekintett indikátorokban, illetve a mutatók fontosságának, súlyozásának – legalább közel egységes – megítélése. Az egységes szakértői gondolkodást nemcsak a szerzők eltérő gondolkodása, hanem a desztinációk karakterisztikáinak különbözőségei is okozták. Hogyan lehetne Párizs és Dubrovnik vagy Amszterdam és Szantorini túlturizmusát, a

terhelhetőség mértékét anélkül értékelni, hogy ne vennénk figyelembe e desztinációk – eleve, „természetüknél fogva” fennálló – eltérőségét? Végre a kutatók egy része már külön típusokban kezdte vizsgálni a desztinációkat: „városi”, „tengerparti”, „vidéki” stb. desztinációtípusokat tételeztek.

A városi úticélok túlturizmus szempontjából való értékelése is igen eltérő, ha Párizs, Bécs, Budapest típusú nagyvárosról, vagy Český Krumlov, Salzburg, Krakkó típusú középkori városokról szól az elemzés.

E publikáció nem vállalkozhatott arra, hogy a világ túlturizmusának valamennyi fő kutatási erőfeszítését bemutassa, inkább azokra a szakirodalmi művekre koncentrál, melyek Budapestet is fókuszukba helyezték. Budapest a statista.com szerint (1. ábra) már 2018-ban rákerült a túlturistásodott európai városok toplistájára (Statista, 2018). A diagram alapján, a Budapesten látható terhelés alacsonyabb tartományban van.

1. ábra: Egy lakosra eső látogatószám néhány európai városban 2023-ban

Forrás: Statista (2024) alapján saját szerkesztés.

A turizmusintenzitás tekintetében – az egy lakosra eső turisztikai szálláshely vendégéjszaka mutatóját illetően – az 1. táblázat tanúsága szerint – Budapest az alacsonyabb turizmusintenzitású európai városok közé tartozik.

1. táblázat: Az egy lakosra eső vendégéjszakák száma néhány európai városban

Egy lakosra eső vendégéjszakák száma európai városokban (2023)	
Lloret de Mar	129,7
Dubrovnik	93,5
Velence	50,4
Lisszabon	27,6
Split	18,3
Prága	13,0
Sevilla	11,2
Hamburg	8,8
Berlin	8,2
Valencia	6,8
Brüsszel	5,7
Budapest	5,6

Forrás: Statista (2025) alapján saját szerkesztés.

A Statista 2023-as elemzése (Statista, 2024) a turizmus fogadóterületre gyakorolt túlturizmus jellegű hatásait veszi számba. E szerint Budapesten különösen az infrastruktúra túlterheltsége, a negatív környezeti hatások és egyes területeken a turisták koncentrációja ad okot aggodalomra (2. táblázat).

2. táblázat: Turizmushatások kockázata EU-városokban 1-5 skálán, ahol 1= legmagasabb kockázat

	Gazdaság turizmus függősége	Koncentráció	Vendég- élmény	Túlterhelt infra- struktúra	Környezeti hatás	Veszély az örökségre
Dubrovnik	1	1	4	1	1	3
Lisszabon	2	1	3	4	1	3
Párizs	2	1	3	5	1	2
Velence	2	1	4	2	2	3
Amsterdam	2	1	2	3	5	2
Róma	4	1	3	3	2	2
Dublin	3	3	5	1	3	1
Prága	3	1	5	2	3	3
Barcelona	3	1	4	3	3	4
Berlin	4	3	2	3	4	2
Budapest	4	2	5	2	2	3
Brüsszel	4	3	4	4	2	2
London	5	2	2	5	1	4

Forrás: Statista (2024) alapján saját szerkesztés.

Amori et al. (2020) az egyik legátfogóbb képet adja az európai városok túlturizmus helyzetéről. A szerzők a címben úgy definiálták a kutatási kérdést, hogy mennyi az a látogatószám, ami soknak tekinthető. A túlturizmus jelenségét a városi terek áruvá válásában és az „elturistasodásban” foglalták össze, ez utóbbit a helyi lakossághoz, illetve a területhez képest aránytalanul magas vendégéjszaka-számban ragadva meg (intenzitás- és sűrűségmutató). Emellett az elmúlt 5–10 éves periódusban történt növekedés ütemét is alapvetőnek tartják: a LAC (*limits of acceptable change*) is egy, a helyzetet lényegileg jellemző mutató. Ezen kívül a múzeumlátogatók helyiekhez viszonyított arányát tekintik indikátornak. A mutatókból egy komplex túlturizmus-indikátor megállapítását szorgalmazták, amelyben a múzeumlátogatók számát is tekintetbe veszik.

Ez a négy mutató: a vendégéjszaka/terület, a külföldi vendégéjszaka/lakosságszám, a múzeumlátogatók/lakosságszám hányadosai, továbbá a vendégéjszakák éves változása középtávon. 15 európai város komplex mutatóját számították ki (4. ábra), de javasolják a kutatást kiterjeszteni Milánó, Athén, Isztambul, Krakkó, München és Budapestre is. Ezen írás szerzője szerint a látogatók múzeumbelépési adatai nem értelmezhetők egy olyan zónában, ahol ugyan zsúfoltság van, de az ott jellemző szegmens nem jár múzeumokba.

3. táblázat: Néhány európai város túlturizmus indikátora

Város	1 km ² -re eső vendégéjszaka 2017-ben (millió)	1 lakosra eső múzeumlátogató 2017-ben (millió)	Vendégéjszakák növekedése %-ban (2009-2017)	1 lakosra eső külföldi vendégéjszaka (2017)
Amsterdam	3,3	10,1	6,6	16,0
Barcelona	1,9	3,9	6,1	10,4
Berlin	2,9	4,5	5,9	3,9
Edinburgh	1,2	13,5	4,5	7,9
Firenze	11,2	37,6	4,3	15,0
Koppenhága	0,7	6,0	5,5	7,5
Lisszabon	0,3	8,6	9,6	17,3
London	9,4	7,6	0,7	4,5
Madrid	3,8	3,1	5,1	3,7
Párizs	5,5	3,5	2,4	10,9
Prága	2,6	2,4	5,7	12,5
Róma	5,0	7,2	3,7	7,0
Sevilla	5,4	3,8	8,1	4,7
Velence	1,9	83,2	3,9	124,4
Bécs	2,5	6,1	4,4	7,2

Forrás: Amori et al. (2020), Statista, OECD és nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján saját szerk.

Peeters et al. (2018) az EU Közlekedési Bizottsága megbízásából átfogó számításokat végzett és a NUTS2 régiók túlturistasodottságának fokozatait is meghatározta. A mutatók alapján Budapestet a szerzők túlturizmus sújtotta helyszínnek tekintik, ahol a

légiközlekedés és a MICE-szektor várható gyors növekedése is fokozza majd a túlturizmust, amit infrastruktúra-fejlesztéssel és -szabályozással kell enyhíteni.

A szerzők – bár számításokat végeznek az érintett városokra – megállapítják, hogy a teherbíróképesség csak az adott desztináció stakeholdereinek elemzése alapján határozható meg, és alapvető a fogadóterület önnön érzékelésének mikéntje. Nem határozható meg egy mindenhol alkalmazható megközelítés és viszonyszám. A túlturizmus jelenség lényege szerintük abban áll, hogy a turistákat szolgáló funkció túlnövi a helyi infrastruktúra szerves funkcióit, és a vendéglátó, szórakoztató szerep monopóliumot nyer. A szerzők 29 EU- és 12 további desztinációra futtattak le számításokat.

A túlturizmus mérésénél az alábbi indikátorokat tekintik relevánsnak:

- Turizmusintenzitás: 100 lakosra eső turistaszám (intenzitás), illetve
- Turizmussűrűség: 1 km² -re eső turistaszám (sűrűség),
- Airbnb kapacitás,
- A turizmus GDP hozzájárulása,
- A légiközlekedés intenzitása (vendégéjszaka/légiutasszám),
- A távolság a repülőtértől, a szállodahajó-kikötőtől és a világörökségi helyszíntől.

Megkülönböztettek városi, vidéki, vízparti és örökség-vonzerő látogatottság számítást. Intézkedési javaslatuk: a látogatószám növelésében korlát felállítása, a turisták edukálása, az infrastruktúra és a szolgáltatások vendégforgalomhoz alkalmazkodó növelése.

A Budapestről szóló esettanulmányukban kitérnek a tervezett és megvalósított intézkedésekre, amelyben pozitív mozzanatként a sikeres (Budapest szíve és Belváros) városfejlesztést, Erzsébetváros túlturizmust szabályozó rendeletét, és a marketingben a magasabb költségű szegmensek megszólítására irányuló elképzeléseket említik. A másik oldalon negatív mozzanatként a Grand Budapest koncepció kudarcát említik. A publikáció megállapítása szerint a jövőt meghatározó tényezők – a MICE és más eseményturizmus felfutása, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér fejlesztései – a turizmus további növekedését és a Budapestre ható további nyomást körvonalazzák.

Következtetésként és intelemként az adatgyűjtés és monitoring hiányát, a vendégszám-növekedés egyoldalú – az értéket, mint szempontot nélkülöző – hajszolását és a helyiek számára való előnyök meghatározó szerepének szükségességét állapítják meg. Pinke-Sziva et al. (2019) Budapest Belső-Erzsébetvárosról szóló elemzésében az éjszakai gazdaságot állítják középpontba, mint a primer kutatásaikban feltáruló túlturizmus tünetek meghatározó problémakohóját. Kezelési javaslatában a kerület kulturális dimenzióinak promotálását, a közbiztonság, a bűnözés, a feketepiac szabályozásának javítását és a stakeholderek közötti dialógus erősítését szorgalmazza.

A Michalkó Gábor professzor vezette kutatócsoport az intenzitás és sűrűség (denzitás) mellett a kereskedelmi és magán szálláshelyek kapacitását, továbbá a fogadóterület csúcsattrakcióinak befogadóképességét tekinti fő indikátornak (Garrido et al., 2022). Ez a kutatás – Melanie Kay Smith és Pinke-Sziva Ivett korábbi alapos, a bulinegyedet érintő kutatása óta – az első kimagasló munka Budapest túlturizmusáról. A munkacsoport a

korábbi rossz urbanisztikai fejlesztéseket, mint adottságot és a téves turizmusmárkázást tekinti a túlturizmus megjelenési okának. A munkacsoport kerületenként meghatározta az intenzitás és a sűrűség számait. Kísérletet tettek a Budapestre optimális látogatószám meghatározására, és egy szofisztikált matematikai-statisztikai módszer (FLP) révén meghatározták, hogy mennyi az optimum, ami még fenntartható. Ez számításuk szerint a 2019-es napi 15.600-zal szemben napi 7.500-ban határozza meg a vendégszám plafonját.

Garrido et al. (2022) a következő faktorokat tekintik Budapest túlturistásodási tüneteinek okaként:

- a koordinációt nélkülöző várostervezést, mely a 23 önkormányzatra széttörédezett igazgatása és szabályozása miatt nem tett kísérletet a turizmus menedzsmentjére;
- az egyenlőtlen kínálatbővülést, az ellentmondásos ingatlanértékesítést és használatot, a túlnövekedést az I., V., VI., VII., VIII. kerületben;
- az országos hatáskörű turizmus-szervezet (MTÜ) inkább a marketingre és kommunikációra szorítkozott, mintsem a város turizmussal összefüggő folyamatai kezelésére, tervezésére;
- a város bulihelyként és alacsony árakkal való pozicionálása, a kulturális vonzerők kellő promotálása nélkül a fapadossal Airbnb-be érkező szegmens túlnövekedését okozta;
- az ország Budapest-centrikus közlekedési hálózata.

Mindezek következménye a lakossági elégedetlenségek megjelenése és az infrastruktúra túlterhelése lett. Kutatásuk célja annak megállapítása, hogy mi az a látogatószám, amely még fenntartható turizmust tesz lehetővé. Ehhez egy – a sok tényező bonyolult közrehatásait érzékenyen mérni képes – ún. FLP (Fuzzy Linear Parity) módszert használtak. A 23 kerület longitudinális vendégéjszaka-lakosság-szám-terület viszonyait, a túlturizmus megítéléséről szóló szakértői kvantitatív kutatást, valamint 8 kulcsattrakció kapacitásadatait vették számításba. A túlturizmus 4 fő indikátora:

- Turizmusdenzitás (látogató vendégéjszaka/km²),
- Turizmusintenzitás (látogató vendégéjszaka/lakosok száma),
- Sharing economy,
- Szállodák magas foglaltsága.

A szerzők kondicionáló jelentőségűnek tekintik a város turisztikai infra- és szuprastruktúrájának kapacitásait:

- A szállodai kapacitást,
- A nem szállodai kereskedelmi szálláshelykapacitást,
- A magán szálláshely-kapacitást,
- A tömegközlekedés napi szabad kapacitását a helyieké mellett,
- Három kulcsattrakció (Parlament, Széchenyi, Gellért fürdő) kapacitását
- A hulladékkezelést.

A szerzők megállapították, hogy Budapest kerületei közül a VII. kerület (Erzsébetváros) turizmus-sűrűsége a legmagasabb. A turizmusintenzitás tekintetében a főváros V. kerülete mutatja a legmagasabb értéket (4. táblázat).

4. táblázat: Turistaintenzitás és -sűrűség Budapest néhány kerületében (2022)

Terület	Vendég éj/év	Terület km ² -ben	Lakosság szám (becslés)	Turizmus- sűrűség	Turizmus- intenzitás
				Vendégéj/km ²	Vendégéj/lakos
Budapest	14.055.477	525,1	1.751.251	26.765	8
I. kerület	837.986	3,4	25.181	246	33
V. kerület	2.688.192	2,6	25.975	1.038	103
VI. kerület	2.050.451	2,4	38.670	862	53
VII. kerület	2.758.598	2,1	51.896	1.320	53
VIII. kerület	1.240.092	6,6	76.784	181	16

Forrás: Garrido et al. (2022) alapján saját szerkesztés.

A szerzők nyugtázták, hogy a szakirodalomban nem azonosítható be kiindulópont egy város optimális napi vendégéjszaka-számáról. Optimálisan a Covid előtti év napi 15 ezres vendégéjszaka számához képest Budapesten napi 7500 vendégéjszakát tekintenek fenntarthatónak.

3. Módszertan

A kutatás számos hazai és nemzetközi publikációt, nemzetközi, európai és hazai statisztikai jelentést használt fel a helyzetelemzéshez és a következtetések megalapozásához. Primer kutatás két különböző szakmai körben történt: strukturált kérdéseken nyugvó kvantitatív kutatás keretében és jelenléti fórumon, illetve azzal egyidejű online részvételi lehetőségekkel, hozzászólásokkal támogatott fókuszcsoportos kutatásból tevődött össze.

A primer kutatás két különböző szakmai körben zajlott. Szakértői körben kérdőíves kutatás és (kvázi fókuszcsoportos, interjú jellegű) fórum került lebonyolításra. A fórum két sokaságban történt. Az egyik szakértői kört urbanisták, ismert várostervezők alkották (az ún. Budapest Körben, a társaság 262. ülése keretében), a másikat a turizmus üzleti szférájának (utazási irodások, hajósok, turistabuszos vállalkozók és idegenvezetők) szakmai egyesületeinek vezetői képezték, a felvétel strukturált megkérdezése keretében zajlott.

Az urbanisták fóruma a Bartók-negyed egyik kávéházi különtermében került megrendezésre. E zóna mintegy kulturálisabb ihletettséggű ellenpólusa és jó gyakorlata az utcai zajos szórakoztatónegyed jellegű Belső-Erzsébetvárosi bulinegyednek. A fórum hibrid rendezvény volt, a párbeszédbe online még a főváros főépítésze is bekapcsolódott.

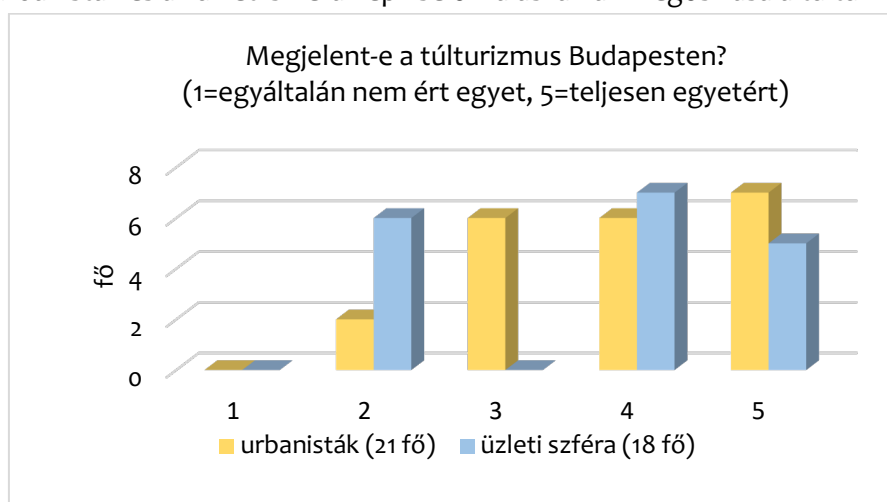
Mind a két szakmai kör fórumának konklúziója az, hogy Budapest egészét tekintve túlturizmus nincs, csak egy zónában, azonban a turizmus kaotikus működésének vannak jelei, amit a „mis-management” (undermanagement) okoz.

Mind a várostervezői, mind az üzleti szektor megkérdezettjei úgy látják, hogy sem kerületi, sem fővárosi, sem országos szinten nem menedzselik Budapest turizmusát. A főváros nemrégiben lecsökkentette a Budapest Brand költségvetését, a vezető távozott is. (A konferenciaelőadás óta eltelt időben a szervezetet fel is számolták.) A Turisztikai

Kerekasztal – az eddigi turisztikai szervezet és a szakmai szervezetek közös fóruma – az ülések megritkulása miatt egy ideje már elvesztette a szakma bevonásának szerepét. A várostervezők szerint az eddigi – a turizmuson kívül fesztiválokkal, kultúrával és városmarketinggel foglalkozó – Budapest Brand nem töltötte be szerepét; csak profiltizsna szervezet alkalmas a professzionális desztinációmenedzsmentre.

A két kérdőíves kutatás kitöltői körének válaszadásai között voltak eltérések. Az üzleti oldal képviselői között többen voltak a túlturizmus megjelenését kétségbe vonó válaszadók (2. ábra).

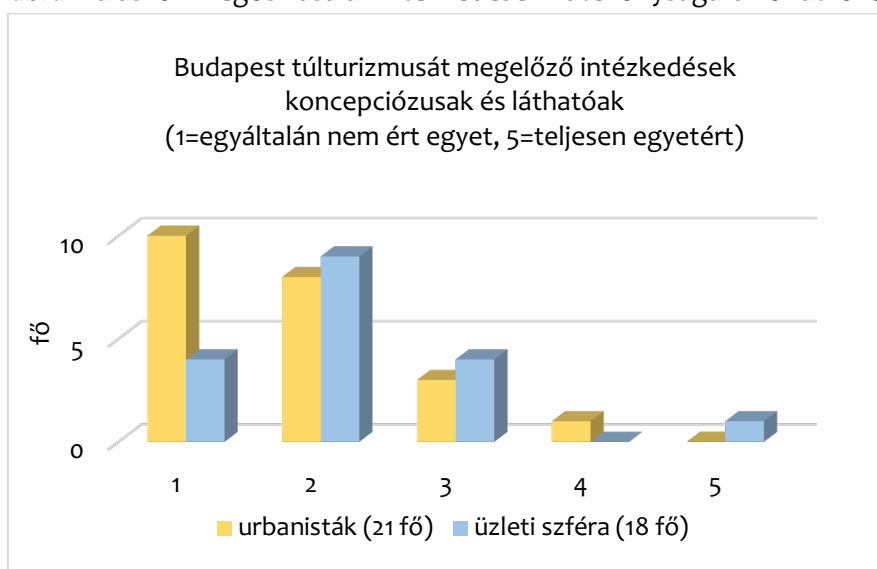
2. ábra: Az urbanisták és az üzleti szféra képviselői válaszainak megoszlása a túlturizmus tényéről

Forrás: Saját kérdőíves kutatás (2025).

Mind az urbanisták, mind az üzleti szféra válaszadói (3. ábra) az átlagnál nagyobb mértékben nem értettek egyet az intézkedések koncepciózus és transzparens jellegével.

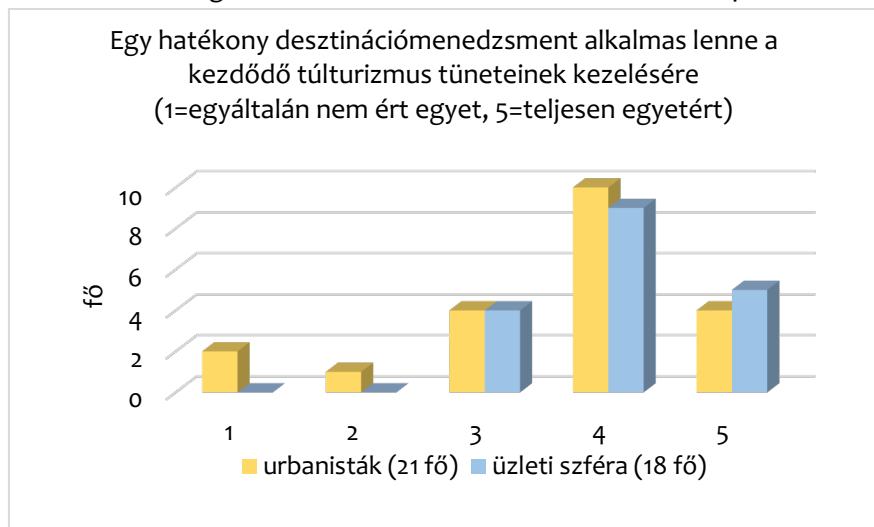
3. ábra: Válaszok megoszlása az intézkedések hatékonyságára vonatkozóan

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2025).

Az urbanisták és az üzleti szféra válaszai (4. ábra) az átlagnál nagyobb mértékű egyetértést mutattak azzal az állítással, hogy hatékony desztinációmenedzsment képes lenne kezelni a problémákat.

4. ábra: A válaszok megoszlása a desztinációmenedzsment szerepére vonatkozóan

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2025).

4. A kutatás eredményei

4.1. Város, kerület vagy zóna? Budapest egyedisége, a kutatás kihívása

A szakirodalom tanulsága szerint a szakértők az intenzitás számításakor legtöbbször egész városok túlturistasodottságát veszik figyelembe, a számítás egy-egy város egészére eső vendég (vendégéjszaka) számra és a lakosság számra is a város egész lakosságára vonatkozik.

Álláspontom szerint a városok különböző részeire irányuló eltérő turizmus-kereslet miatt a körülményektől függően egészen más megközelítés a helyénvaló. Egy nagyváros, vagy akár annak kerületei turizmusterhelésének („túlturistasodottságának”) számítása illogikus akkor, ha a város egésze nem turistajárta terület. A zóna sokszor a város egy részében behatárolható terület, az, ahol a fogadóterület és a túlturizmus kérdése releváns. (Kisvárosok esetén, ahol az egész város turistajárta területnek tekinthető, más a helyzet). Budapesten, a pesti oldalon ilyen zóna a Parlamenttől a Vásárcsarnokig, a Nagykörút által határolt terület, melynek egy nyúlványa az Andrásy úton a Városligetre is kiterjed.

Fontos a Belső-Erzsébetváros (Bulinegyed) és további területként a Budai Várkerület és Várszoknya, mint fogadóterület elemzése. Az a tény, hogy marketing és nemzeti promóció szempontjából Budapest egy egységes desztináció, nem vonja kétségbe a megközelítés szükségességét. Ha Budapestre azért jönnek ki „jó” számok, és azért tűnik úgy, hogy a főváros turistáktól nem zsúfolt város, mert Pestlőrinc, Rákoshegy, Csepel stb. nagy területtel bír, ez téves eredményeket okoz, a túlturizmus megítélésében irreleváns területekkel torzítja a számítást. E külvárosok hipotetikus „elcsatolása” esetén az

arányszám megváltozna, pedig a Belvárosban a látogatók és a helyiek aránya azonos maradna.

Mindazonáltal a szakirodalomban megszokott tradicionális kiindulás kedvéért álljanak itt az európai városok intenzitás és denzitás – ETC által publikált – adatsorába beillesztve Budapest számai (5. táblázat). Budapest túlturizmusának mérése azonban itt a teljes városterület és a teljes városi lakosság alapján történt, ezért az eredmény értéke kritikusan kezelendő. (A táblázatban szerepel olyan város is, amelynek egésze „turistajárta” terület, ahol az eredmény a kutatás értéktételezésével összhangban van).

5. táblázat: Turizmusintenzitás és turizmusűrűség Európa 16 nagyvárosában (2023)

Turizmusintenzitás és turizmusűrűség						Turisztikai és települési adatok (2023)				
	2019	2020	2021	2022	2023	Vendégj (millió)	Lakosság (millió)	Véj/L	Terület (km ²)	Véj/km ²
London	85,1	20,8	25,5	59,1	78,1	78,1	9,00	8,7	1579	49,5
Párizs	52,4	14,1	20,5	50,1	52,4	52,4	2,14	24,5	105	499,0
Isztambul	23,9	9,9	18,6	29,6	29,7	29,7	15,84	1,9	2576	11,5
Berlin	34,1	12,3	14,0	26,5	29,6	29,6	3,66	8,1	892	33,2
Róma	29,1	5,3	5,0	20,3	29,5	29,5	2,77	10,5	1285	23,0
Amszterdam	18,9	5,8	5,8	18,2	23,9	23,9	0,91	26,3	219	109,1
Barcelona	19,8	3,9	6,1	19,7	21,7	21,7	1,64	13,2	102	212,8
Madrid	20,7	5,0	10,9	17,7	20,0	20,0	3,31	6,0	605	33,0
München	18,3	7,0	7,9	16,0	18,6	18,6	1,49	12,5	310	60,1
Bécs	18,6	4,9	5,4	13,9	18,2	18,2	1,93	9,4	415	43,8
Prága	18,5	4,9	5,3	13,2	16,9	16,9	1,28	13,2	496	34,0
Hamburg	15,4	6,9	7,5	14,7	15,9	15,9	1,85	8,6	755	21,1
Lisszabon	13,8	n.a.	5,2	13,3	15,1	15,1	0,51	29,7	84	180,2
Stockholm	15,3	6,9	9,2	14,3	15,1	15,1	0,98	15,4	377	40,1
Koppenhága	9,6	n.a.	n.a.	10,4	11,6	11,6	0,64	18,2	456	25,5
Budapest	14,1	3,0	5,5	12,0	14,2	14,2	1,72	8,2	525	27,0

Forrás: Statista adatai alapján számítások és szerkesztés: Ongjerth Richárd.

4.2. Túlturizmus határán a Budai Vár

A Várkerületben és környékén megszálló vendégek alacsony száma miatt az intenzitás- és sűrűségértékek itt különösen nem alkalmasak a túlturizmus értékelésére, hiszen a Mátyás-templom, a Halászbástya, a Magyar Nemzeti Galéria stb. látogatói és a Várba jövő további látogatótömegek 90%-a nem a területen száll meg. Alig leküzdhető módszertani akadályt jelentett a zóna vendégéjszaka számának meghatározása, amely esetben a kerület és a zóna területének matematikai viszonyítása nem hoz valós eredményt, így itt szálláshelyegységenként „kézi” számítással, illetve becsléssel lehetett eljutni a számokhoz.

A Budapesten megszálló szervezetlen és szervezett egyéni látogatók, a számos kapuponton gyalog és tömegközlekedéssel jönnek. A látogatók kb. 90%-a a zónán kívülről érkezik. További támpontot a buszos szervezetek saját számlálása és az attrakciók nyújtanak. Ezekből szakértői becsléssel átlag napi 12 ezer fő vendég valószínűsíthető. Hotel-vendég évi 253 ezer fő, magánszálláshely 44 ezer fő, szervezett programmal érkező,

illetve a Várhegy lábánál lévő parkolóba napi 200 különjáratú busz számolható (6. táblázat, 5. ábra).

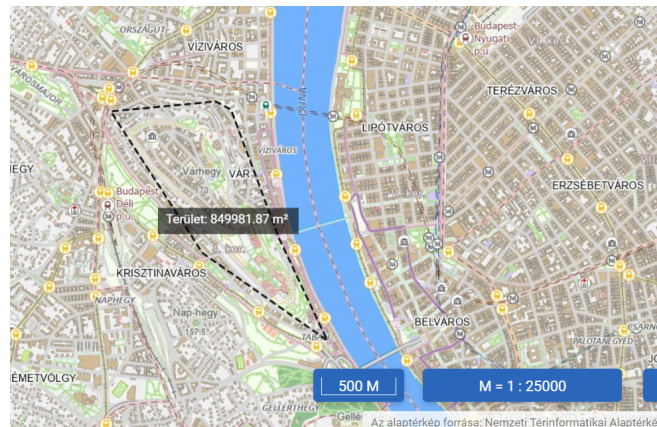
A Várkerület és környéke zsúfoltsága főként a megközelítés kaotikus jellegéből adódik, a tömeg – más európai város vagy akár a Duna pesti oldalának látogatóáramlását nézve – kezelhető lenne. A napi 150-200 turistabusz mozgásának, a vendégek fel- és leszállításának szervezetlensége folytán, a liftek szűk teherbíróképessége okán stb. a zsúfoltság a főszezonban mindennapos.

6. táblázat: A Budai Vár és körzetének turizmusadatai (2024)

A Budai Vár és körzete	
Zóna területe	1,4 km ²
Zóna lakossága	17.000 fő
Látogatószám	3,6 millió fő/év

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

5. ábra: A Budai Vár és körzete turistazónája

Forrás: E-közmű alapján saját szerkesztés.

A szakirodalmi fejezetben tárgyalt EU TRAN Bizottság számára készült tanulmány (Peeters et al., 2018) kilenc indikátora alapján az alábbiak szerint értékelhető a zóna túlturizmusérintettsége. Pozitív az értékelés, ahol a túlturizmus nem fejtett ki negatív hatást, negatív, ahol az adott mutató túlturizmus hatást fejez ki (7. táblázat).

7. táblázat: A Budai Vár és környéke turizmusának értékelése

Budai Vár Túlturizmus mutatók	Értékelés
Élhetőség helyieknek	negatív
Élmény látogatóknak	pozitív
Infrastruktúra terhelés	n.a.
Attrakciók belépőszáma	pozitív
Airbnb hatás	pozitív
Áremelkedések	negatív
Helyi identitás torzulása	pozitív

Forrás: Saját szerkesztés.

4.3. A Bulinegyed (Belső-Erzsébetváros) túlturizmusa visszatért

A Bulinegyed helyzetével kapcsolatban fontos tény, hogy az éjszakai szórakoztatóipar szabályozásáról épp a Covid idején lépett hatályba egy előre vivő önkormányzati rendelet, amely az éjszakai nyitva tartás szabályozásával, hangkorlátozó limiter eszközzel, biztonsági őrrrel, forgalomszámláló és más kötelező feltételekkel tartotta volna féken a kirívó viselkedést. A rendelkezések végrehajtása azonban elmaradt vagy szabotálásra került, a zavaró jelenségek (hangoskodó tömeg, bűnözés, zenélő riksák, sörbuszok stb.) újra felütötték fejüket (9. táblázat). A következetlen menedzsment miatt az úttörő szabályozás hatását veszítette. A fenntartható turizmust előnyben részesítő döntéshozók más városokban a biodiverzitást, nálunk a zsúfolt negyed közepén való szállodaépítéseket preferálják. A Kazinczy utcában 2 szállodaberuházás indult, az egyik szálloda, a 281 szobás üzemméretű, nagy földalatti parkolóval egy éven belül megnyitásra kerül, a másik a Mika Kert beépítésének engedélyezésével fordul a zöld megoldással szembe.

8. táblázat: Belső-Erzsébetváros turizmusadatai

Belső-Erzsébetváros	
Zóna területe	0,763 km ²
Zóna lakossága	17.758 fő
Látogatószám	3 millió fő/év

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján.

6. ábra: Belső-Erzsébetváros térképe

Forrás: E-közmű alapján saját szerkesztés.

A szakirodalmi fejezetben tárgyalt EU TRAN Bizottság számára készült tanulmány (Peeters et al., 2018) kilenc indikátora alapján az alábbiak szerint értékelhető a zóna túlturizmusérzettsége. Pozitív az értékelés, ahol a túlturizmus nem fejtett ki negatív hatást, negatív, ahol az adott mutató túlturizmus hatást fejez ki (9. táblázat).

9. táblázat: A turizmus értékelése Belső-Erzsébetvárosban

Belső-Erzsébetváros (Bulinegyed) Túlturizmus mutatók	Értékelés
Élhetőség helyieknek	negatív
Élmény látogatóknak	pozitív
Infrastruktúra terhelés	n.a.
Attrakciók belépőszáma	pozitív
Airbnb hatás	negatív
Áremelkedések	negatív
Helyi identitás torzulása	negatív

Forrás: saját szerkesztés.

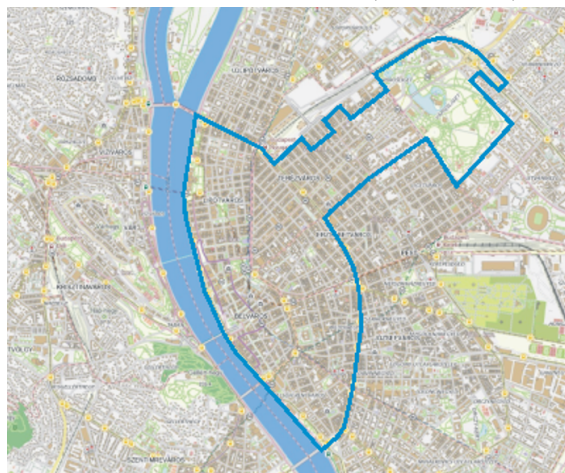
4.4. Budapest Belvárosát eddig elkerülte az túlturizmus

10. táblázat: A Belváros turizmusadatai

Belváros	
Zóna terület	8,28 km ²
Zóna lakosság	113.441 fő
Látogatószám	6 millió fő/év

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

7. ábra: A Belváros „turistajárta” zónája

Forrás: E-közmű alapján szerk. Ongjerth Richárd.

A szakirodalmi fejezetben tárgyalt EU TRAN Bizottság számára készült tanulmány (Peeters et al., 2018) kilenc indikátora alapján az alábbiak szerint értékelhető a zóna túlturizmus-érintettsége. Pozitív az értékelés, ahol a túlturizmus nem fejtett ki negatív hatást, negatív, ahol az adott mutató túlturizmus hatást fejez ki (11. táblázat).

11. táblázat: A turizmus értékelése a Belvárosban

Belváros Túlturizmus mutatók	Értékelés
Élhetőség helyieknek	pozitív
Élmény látogatóknak	pozitív
Infrastruktúra terhelés	n.a.
Attrakciók belépőszáma	pozitív
Airbnb hatás	negatív
Áremelkedések	pozitív
Helyi identitás torzulása	pozitív

Forrás: Saját szerkesztés.

5. Következtetések

A turizmuselmélet nemzetközileg megragadható konszenzusa szerint egy területen a túlturizmus objektív indikátorai alapján (turistakonzentráció foka, a turisták lakosságszámhoz és a desztináció területéhez mért aránya, környezeti hatások) megállapítható, hogy fennáll-e túlturizmus. A kutatás egyik következtetése, hogy a számítások ne egy egész város területét és lakosságszámát vegyék figyelembe, hanem csak a „turistajárta” zóna területét és lakosságát.

A számítások alapján, Budapesten a Belső-Erzsébetvárosban fennáll a túlturizmus. Budapest további részein, különösen a leginkább látogatóáramlás által érintett Belvárosban és Várkerületben még nincs túlturizmus. A turistaközlekedés rendezetlensége miatt a túlturizmus jelei már a Várnegyedben és környékén is markánsan megjelennek és lakossági ellenállást is kiváltanak. Az elemzés eredményei szerint sem kerületi, sem fővárosi, sem országos szinten nem észlelhető korszerű desztinációmenedzsment-tevékenység, amely mulasztás így a túlturizmus egyik kiváltó faktorát jelenti. Budapest veszélyeztetettségét tehát nem elsősorban a túlturizmus okozza, hanem a turizmus menedzsmentjének hiánya. Budapest városszerkezete a turizmus számára előnyös, a Budapest Szíve program (ami az UNWTO zsúfoltság elleni széttereléssel való fellépésének taktikáját már korábban szolgálta) és a későbbi közlekedéstervezési lépések sikeresek voltak. A főváros és a kerületek adósak egy korszerű, a lakosság életminőségét és a fenntartható vendégáramlást egyszerre biztosító menedzsment felállításával.

6. Javaslatok

A túlturizmus által már részben sújtott Budapestnek sürgősen meg kell alkotnia egy – a főváros turizmusát, a látogatómenedzsmentet is magában foglaló – stratégiát. Budapest leendő korszerű látogatómenedzsmentje elképzelhetetlen egy fővárosi szintű turizmus-szervezet felállítása nélkül. A turizmusstratégia- és látogatómenedzsment-terv a stakeholderek bevonásával kell, hogy kialakításra kerüljön. A menedzsmentnek a tiltás-szabályozás-ösztönzés optimális arányait kell felvonultatnia és nem megkerülhető a – sokszor politikai populista célokból a turizmus ellen hangolt – lakosság edukálása sem.

Irodalomjegyzék

- Agenda 21 (1997). *Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry*. World Tourism Organization.
- Amori, A., Falk, M., & Adie, B. A. (2020). One visitor too many: assessing the degree of overtourism in established European urban destinations. *International Journal of Tourism Cities*, 6 (1): 117–137. DOI: 10.1108/IJTC-09-2019-0152
- Garrido, B. P., Sebrek, Sz. Sz., Semenova, V., Bal, D., & Michalkó, G. (2022). Addressing the Phenomenon of Overtourism in Budapest from Multiple Angles Using Unconventional Methodologies and Data. *Sustainability* 14: 2268. DOI: 10.3390/su14042268
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162 (13): 1243–1248.
- Inskeep, E. (1998). *Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism*. World Tourism Organization.
https://sete.gr/files/Media/Ebook/110301_Guide%20for%20Local%20Authorities%20on%20Developing%20Sustainable%20Tourism.pdf/
- Overtourism? *Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions*. Volume 2. Executive Summary (2018). World Tourism Organization. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420070/>
- Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., et al. (2018). *Overtourism: impact and possible policy responses*. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies PE 629.184 Research for TRAN Committee.
- Pinke-Sziva, I., Smith, M., Olt, G., & Berezvai, Z. (2019). Overtourism and the night-time economy: a case study of Budapest. *International Journal of Tourism Cities*, 5 (1): 1–16. DOI: 10.1108/IJTC-04-2018-0028

Online források

- Budapest Főváros VII. Kerület Erzsébetváros Önkormányzata Képviselő-testületének 25/2020. (VI.25.) önkormányzati rendelete az üzletek éjszakai nyitvatartási rendjéről (2020). Erzsébetváros Önkormányzata Hatályos rendeletek.
- Építészforum (2024). *Letették a Kazinczy utcai szálloda alapkövét*. Elérhető: <https://epiteszforum.hu/letettek-a-kazinczy-utcai-szalloda-alapkovet/>
- McKinsey & Company (2024). *Budapest awaits: Fulfilling the city's tourism potential*. Elérhető: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/europe/budapest-awaits-fulfilling-the-citys-tourism-potential/>
- SKIFT (2016). *The Genesis of Overtourism: Why We Came Up With the Term and What's Happened Since*. Elérhető: <https://skift.com/2018/08/14/the-genesis-of-overtourism-why-we-came-up-with-the-term-and-whats-happened-since/>
- STATISTA (2024). *Overtourism in European Cities*. Elérhető: <https://www.statista.com/study/173551/overtourism-in-european-cities/>

- Turizmus online (2024). *Így duplázható meg Budapest a turisták számát*. Elérhető:
<https://turizmusonline.hu/cikkek/belfold/igy-duplazhatna-meg-budapest-a-turistak-szamat.html/>
- Turizmus.com (2018). *Vigyázat: Budapest-overtourism!* Elérhető:
<https://turizmus.com/cikk/archiv/vigyazat-budapest-overtourism/>
- Wien.info (s.a.) *Parks & Green Spaces*. Elérhető:
<https://www.wien.info/en/livable-vienna/parks-green-spaces/>

ÁLLANDÓSULÓ PERIFÉRIA? A HORVÁT-MAGYAR HATÁRSZAKASZ KARAKTERISZTIKÁJA

¹Lados Gábor ✉, ²Nagy Dávid, ³Horeczki Réka

¹Tudományos munkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete; lados.gabor@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-7530-6667

²Tudományos munkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete; nagy.david@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-4702-5614

³Tudományos főmunkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális
Kutatások Intézete; horeczki.reka@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0003-3131-681X

ABSZTRAKT

Az elmúlt évtizedekben az Európai Unióhoz való csatlakozás, majd a Schengeni övezet bővülése új társadalmi és gazdasági lehetőségeket teremtett Magyarország peremvidéki térségeiben. A határszakaszok eltérő fejlődési üteme, földrajzi és hatalmi periférikus helyzete alapvetően befolyásolta a növekedési lehetőségeit. A tanulmányban egy általánosabb makroregionális demográfiai értékelés után kiemelt hangsúlyt fektetünk a horvát-magyar határszakaszra, mivel a magyar határtérségek között itt a leginkább tetten érhető a negatív demográfiai spirál: nemcsak természetes fogyás, hanem elvándorlás is együttesen sújtja ezt a térséget. A népességi adatok elemzésén felül pár általános, a térségre jellemző – településhálózati, nemzetiségi, gazdasági – összefüggésre világítunk rá, amelyek mind-mind tükrözik a demográfiai állapotokat. A kutatás arra a kérdésre kíván választ adni, hogy 1) a népességdinamika negatív folyamatai miként hatnak a gazdasági-térbeli folyamatokra; illetve, hogy 2) a jellemzően rurális határmenti térségek periférikus helyzete szükségszerűen determinálja-e a hátrányos helyzetet?

Kulcsszavak: demográfia, határ, Horvátország, Magyarország, periféria

Benyújtva: 2025. november 2.

Befogadva: 2025. december 12.

Publikálva: 2025. december 16.

PERMANENT PERIPHERY – CHARACTERISTICS OF THE CROATIAN– HUNGARIAN BORDER REGION

¹Gábor Lados✉, ²Dávid Nagy, ³Réka Horeczki

¹Research fellow, ELTE Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional Studies;
lados.gabor@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-7530-6667

²Research fellow, ELTE Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional Studies;
nagy.david@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-4702-5614

³Senior research fellow, ELTE Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional
Studies; horeczki.reka@krtk.elte.hu, ORCID: 0000-0003-3131-681X

ABSTRACT

In the past decades, accession to the European Union and the expansion of the Schengen area have created new social and economic opportunities in Hungary's peripheral regions. The varying rates of development of the border areas and their geographical and political peripherality have fundamentally impacted their growth potential. After a general macro-regional demographic overview, the study focuses on the Croatian–Hungarian border region because it is here that the negative demographic spiral is most evident among Hungarian border regions, with both natural decline and out-migration affecting the area. In addition to analyzing population data, we highlight a few general characteristics of the region: settlement networks, nationalities, and economic factors, all of which reflect demographic conditions. The research aims to answer the following questions: 1) How do negative demographic trends affect economic and spatial processes? and 2) Does the peripheral location of typically rural border regions necessarily determine their disadvantaged status?

Keywords: demography, border, Croatia, Hungary, periphery

Received: 2 November 2025

Accepted: 12 December 2025

Published: 16 December 2025

1. Bevezetés

Az Európai Unió (EU) 2004 után csatlakozott új tagországai több szempontból a kontinens legösszetettebb, legváltozatosabb térségének tekinthetők, különösen, ha a határváltozások, a történelmi és kulturális attitűdök vizsgálatát vesszük alapul. Geopolitikai szempontból és általános értelemben, gazdasági-társadalmi aspektusból a makrorégió az elmúlt évszázadban fragmentáltnak volt tekinthető (Balogh et al., 2022). A keleti és délkeleti térség országaiban a határok változása elsősorban a politikai és nemzetállami szerepeket változtatta meg (Hardi et al., 2009), míg a határ menti régiók humán és gazdasági kapcsolatait alig; főként a kulturális tőke értékelődött fel (Hribar & Lozej, 2013), nemcsak az ott élő nemzetiségek és hagyományok miatt, hanem az asszimiláló, mégis hagyományörző lakosság következtében (Bali, 2010; Lehocki-Samardzic, 2022).

A makrorégió előtt álló kihívások, különösen a helyi, regionális és nemzeti hatóságok számára, a jelenlegi súlyos válságok idején számottevőek. Most minden eddiginél nagyobb szükség van a közös gondolkodásmódra, a közös stratégiák kidolgozására és az egymással való együttműködésre – kiemelten a határmenti térségek esetében. Európa évek óta fokozódó krízisekkel szembesül, melyek egyik fő kiváltója az idősödő társadalom, a munkaerő-migráció és a népességcsökkenés kihívásai (Pénzes & Kiss, 2025). A demográfiai válság különösen fenyegeti a makrorégiót, mivel a népességcsökkenés nemcsak a vidéki térségeket, hanem a nagyvárosi területeket is érinti, emiatt a tanulmány egyik kiemelt fókuszja a demográfiai változások értékelése.

Magyarország határtérségei abból a szempontból is különlegeseek, hogy az európai uniós határokat tekintve mindegyik típus megtalálható: EU külső határszakasz, EU belső határszakasz Schengeni zónán belül, EU belső határszakasz Schengeni zónán kívül (2023, illetve 2025 elejéig), Mindegyik határszakasz eltérő karakterisztikát mutat az együttműködési hajlandóság, a mobilitás és a turisztika területén; emiatt érdemes az egyes határszakaszok vizsgálatát egy-egy lehetséges területfejlesztési modell, gazdaságfejlesztési stratégia köré szervezni. A tanulmányban górcső alá vett horvát-magyar határszakasz az elmúlt évtizedekben mindegyik típust magáénak tudhatta, 2023. január 1-vel már Horvátország is a Schengeni térség része (European Parliament, 2022), ténylegesen is belső határszakasszá vált az EU-ban. A határellenőrzések eltörlése révén megélénkülő napi kapcsolatok erősíthetik a határtérségek közötti együttműködéseket (amennyiben ezt a határok átjárhatósága, természetföldrajzi környezete lehetővé teszi) – ahogy ez tapasztalható volt az osztrák-magyar térség esetében (Lados, 2005; Rechnitzer, 2005) – a határmenti városok versenyképességét, átrendeződhetnek az eddig kialakult centrumentérségek.

Amiatt is esett elsőként erre a térségre az elemzési keretünk, mivel mindkét ország esetében ez a határtérség “messze van” a növekedési pólusoktól; a gazdasági erőcentrumoktól (Kocziszky & Szendi, 2021); nemcsak fizikailag, hanem a hatalmi erőviszonyokat tekintve is (Finta et al., 2023). Ugyanakkor még mindig jelentős az adott ország nyelvét beszélők aránya a határ mindkét oldalán (KSH, 2022).

A horvát-magyar határszakasz bemutatása arra a kérdésre kíván választ találni, hogy a jellemzően rurális, erőteljes természeti határral elválasztott régiók szükségszerűen hátrányos helyzetűnek minősíthetők-e, milyen jövőkép prognosztizálható? Illetve, hogy a demográfiai folyamatok iránya alapvetően determinálja-e a fejlődési irányt, a gazdasági erőt az adott régióban? A tanulmányban egy horvát-magyar határtérségre kiterjedő szakirodalmi összefoglaló után az elemzésben használt módszertan olvasható. A határszakaszok karakterisztikáját négy főbb pontban foglaljuk össze, majd összegzéssel zárjuk a tanulmányt.

2. Szakirodalmi áttekintés a horvát-magyar határtérségre vonatkozóan

A magyar-horvát határmenti térséget történelmileg alapvetően választóvonal jellemezte, melyet nagyrészt a Dráva és a Mura természetföldrajzi vonala határoz meg (Csapó et al., 2015; Végh et al., 2022). Ez a térség a laza tértextúra és dominánsan rurális jelleg következtében az elmúlt évszázadban mindkét ország perifériájává vált (Čelan, 2014). A regionális fejlődésben megfigyelhetők belső egyenlőtlenségek és szociális-gazdasági diszproporciók. A horvát oldalon Kelet-Horvátország a legkevésbé fejlett horvát makro-regió (Matišić & Pejnović, 2015; Lončar & Marinković, 2015). A perifériális helyzet orvoslására, különösen Horvátország EU-csatlakozásának fényében, határon átnyúló együttműködési programokat hoztak létre, mint például a 2007–2013-as IPA CBC-programot, melynek fő prioritásai a fenntartható környezet és turizmus fejlesztése, valamint a humánerőforrás-fejlesztés voltak (Csapó et al., 2015).

A térség gazdasági nehézségei elsősorban a fejlettségbeli elmaradásban gyökereznek (Rácz, 2014). A horvát keleti régió fejlődési hátrányainak legfőbb okai a honvédő háború romboló hatásai, a rendszerváltás időszakának elhibázott privatizációs folyamatai, valamint a negatív gazdasági-társadalmi hatásokkal járó gazdasági szerkezetátalakulás, elsősorban az ipari termelés visszaesése. Horvátország keleti része volt kitéve a becsült háborús károk közel felének. A háborús károk és az ipari termelés visszaesése következtében a foglalkoztatottság drasztikusan csökkent: az északi harminc legnagyobb vállalatnál 1990 és 2015 között több mint 22.000 munkahely szűnt meg (Matišić & Pejnović, 2015). A hanyatló ipar miatt a gazdaság kényszerűen a primer szektorra, főként a mezőgazdaságra tolódott el, ami nem nyújt elégséges alternatívát a városi térségeknek az ipar elvesztéséért. Jelentős demográfiai és gazdasági szerkezeti különbségek vannak Kelet-Horvátország helyi közigazgatási egységei között, amelyek közül a nagyobb városok különösen kiemelkednek, mint magok, a kisebb, népesség szempontjából és gazdaságilag gyengébb önkormányzatok pedig ennek a régiónak a vidéki perifériáját jelentik (Lončar & Marinković, 2015). Szintén komoly gondokat okoz a roma népesség szegregációja, a jelentős társadalmi különbségek kialakulása és konzerválódása (Kliček & Lončar, 2016). Hasonló folyamatok zajlottak le a magyar határmenti vármegyékben is; itt ugyan nem volt háborús pusztítás, de a veszélyhelyzet éreztette a hatását. Baranya, Somogy és Zala vármegye Horvátországgal határos területei tipikus külső perifériák. A legkedvezőtlenebbek a társadalmi-gazdasági folyamatok az aprófalvas térségekben,

ennek eklatáns példája az Ormánság. A kedvezőtlen településszerkezet és infrastrukturális adottságok, az alacsony foglalkoztatottság nehéz helyzetet teremtett az 1990-es években itt is. Az elvándorlás, az elöregedés, a roma szegregáció évtizedek óta hátráltatják a társadalmi-gazdasági felzárkózást (Rudl, 2009).

A gazdasági és szociális problémák kumulatív hatása a demográfiai folyamatokban csapódik le a legdrámaibban. A meghatározó demográfiai folyamat a depopuláció, amelyet a fiatal és képzettebb lakosság belföldi és külföldi szelektív elvándorlása hajt. A 2001–2011 közötti időszakban a Kelet-Horvátországhoz tartozó NUTS 3-as térségek mindegyikét negatív demográfiai folyamatok, súlyos népességfogyás jellemezte. Ezt a trendet fokozza az elöregedési index emelkedése és a tartósan negatív természetes népességmozgás, amelynek intenzitása 1998 óta nő (Lőrinczné Bencze, 2020). A határ mindkét oldalán megfigyelhető az a zonális szabályszerűség, hogy a negatív demográfiai trendek a határhoz közeledve erősödnek, ami azt bizonyítja, hogy a magyar-horvát határ menti elhelyezkedés gazdasági és demográfiai szempontból inkább hátrányt jelent (Opačić & Crljenko, 2004).

3. Kutatási módszerek

A kutatásba Magyarország és a szomszédos országok NUTS 3-as szintű térségei kerültek. A számítások elvégzéséhez az Eurostat adatbázisát használtuk, a népességváltozás adatait 2014 és 2023 között vizsgáltuk. A lehatárolt vizsgálati térségben összesen 163 NUTS 3 területi szint található. Ukrajnára nem álltak rendelkezésre adatok. A népességdinamika alapján hat kategóriába osztottuk a térségeket: a népességcsökkenés és népességnövekedésen belül az alapján, hogy pozitív vagy negatív előjelű a természetes szaporodás vagy a vándorlási különbözet, további 3-3 kategória került lehatárolásra.

A demográfiai folyamatok elemzésén felül a horvát-magyar határszakasz esetében (a határszakasz alatt a határmenti vármegyéket, zsupánságokat értjük) a nemzetiségi, etnokulturális dimenziót elemeztük, amelyhez a magyar és horvát legutolsó népszámlálási adatbázisok erre vonatkozó adatait használtuk fel. A szomszédos etnikum arányát a szomszédos etnikum abszolút értékének és a vármegye/zsupánság teljes népességének rátájaként számítottuk. A szomszédos anyanyelvűek arányát a vizsgált térségek teljes népességéből az ismeretlen anyanyelvűeket levonva számítottuk.

A gazdasági adatok árnyalására vonatkozóan a térségben élők kooperációs attitűdjének meghatározására a határ menti együttműködés célzott vizsgálatára vonatkozó, 2018 nyarán, a Baranya vármegyei helyi akciócsoportok tagjai körében végzett kérdőíves lekérdezést, valamint a 2020 és 2021 őszén megvalósuló kérdőíves felmérés adatait használtuk fel és hasonlítottuk össze. Mindkét empirikus felmérés földrajzi fókuszra Baranya vármegye volt, azonban számos kérdés vonatkozott az együttműködésre, határon átnyúló kapcsolatokra. A 2018-ban megvalósult felmérés esetében (az NKFIH K-116424. számú "Bizalom és kormányzás összefüggései helyi szinten" c. projekt keretében) egyenlő arányban válogattunk a hat baranyai Helyi Akciócsoport (első réteg), illetve a civil, üzleti és önkormányzati szféra tagjai (második réteg) között. A mintába egyszerű véletlen

mintavétellel kerültek a lekérdezendő személyek. A mindenkor elérhető hivatalos taglisták (2018. március 8-án a HACS-ok honlapján elérhető) alapján vettük fel a kapcsolatot a tagokkal. A vármegyében 253 sikeres lekérdezés valósult meg. A személyes lekérdezések az elmúlt években sok problémába ütköztek. A legjellemzőbb felmerült nehézségek jelen lekérdezés során: 1) egy személyt csak egyszer kérdeztünk meg – a válaszokat a „köntös minőségétől” tették függővé (a tagok nagy része polgármester, vállalkozó, illetve vagy közintézmény vagy civil egyesületi tag/vezető volt); 2) az elutasító személyek, szervezetek esetében a „nem híve ennek”, „nem ér rá ilyenekkel foglalkozni” gyakori frázis; 3) a megkérdezettek saját bevallásuk alapján adott szervezetben már nem aktív tagok, ezért nem vettek részt a kutatásban (vagy sajnálatos módon elhalálozott az illető, vagy felszámolás alatti cég vezetője, viszont aktív tagként a listában szerepelt); 4) a telefonon lebeszél, többször egyeztetett időpont ellenére sem jelent meg az illető; nem volt elutasító, de a lekérdezés nem sikerült; 5) ugyanazon szervezet többféle névvel szerepelt a tagnyilvántartásban. A 2020 őszén megvalósult lekérdezés 63 település 233 válaszadóját vizsgálta, illetve 54 mélyinterjú készült a kérdőíves válaszok igazolására (az NKFIH K-132294. számú „Kormányzati kihívások periférikus térségekben” c. projekt keretében). A kutatás módszertanáról bővebb leírás a Tér és Társadalom 2023/3. számában található tanulmányokban olvasható.

Jelen tanulmányban az alábbi kérdéseket hasonlítottuk össze a kérdőívekből, interjúkból:

- Mit gondol, mennyire jellemző, hogy a település, illetve a térség fejlesztése érdekében a különböző szervezetek, intézmények, vállalkozások együttműködnek? Kérjük, fejtse ki a véleményét néhány mondatban!
- Mit tart a település legvonzóbb, és mit a leghátrányosabb sajátosságának?
- Milyen az összefogás a települések között (nagy)térségi szinten, mennyiben jelenik meg, mennyiben tartja fontosnak a település, a térség boldogulása szempontjából?

3. Eredmények: a horvát-magyar határszakasz karakterisztikája

3.1. Demográfiai folyamatok a vizsgált határszakaszon

A Magyarországra és a szomszédos országokra vonatkozó népességdinamika esetében (1. táblázat) az tapasztalható, hogy riasztóan magas a népességfogyással sújtott NUTS 3-as térségek száma (76 db). Sem Magyarországon sem Horvátországban nem található olyan régió, ahol a természetes szaporodás lenne domináns. A vizsgált hat kategórián belül csupán három-három jellemző az elemzett országokra a vizsgált időtávban. Ausztria a szomszédos országok közül kiemelkedik; mivel döntően népességnövekedés jellemző az országra a vizsgált 35 térségből 29-ben. A fennmaradó hatot bár természetes fogyás jellemzi, de odavándorlással kompenzálva. Hasonlóan pozitívabb – a többi szomszédos országhoz képest – Szlovénia esete, a 12 NUTS 3-as egységből 8-ban népességnövekedés zajlott le az elmúlt hét évben, míg három esetében, bár csökken a népesség, vándorlási

egyenlege pozitív; egy térség esetében jellemző az egyszerre megjelenő természetes fogyás és elvándorlás, amely az ország keleti részére jellemző.

1. táblázat: A Magyarországgal szomszédos országok demográfiai típusai

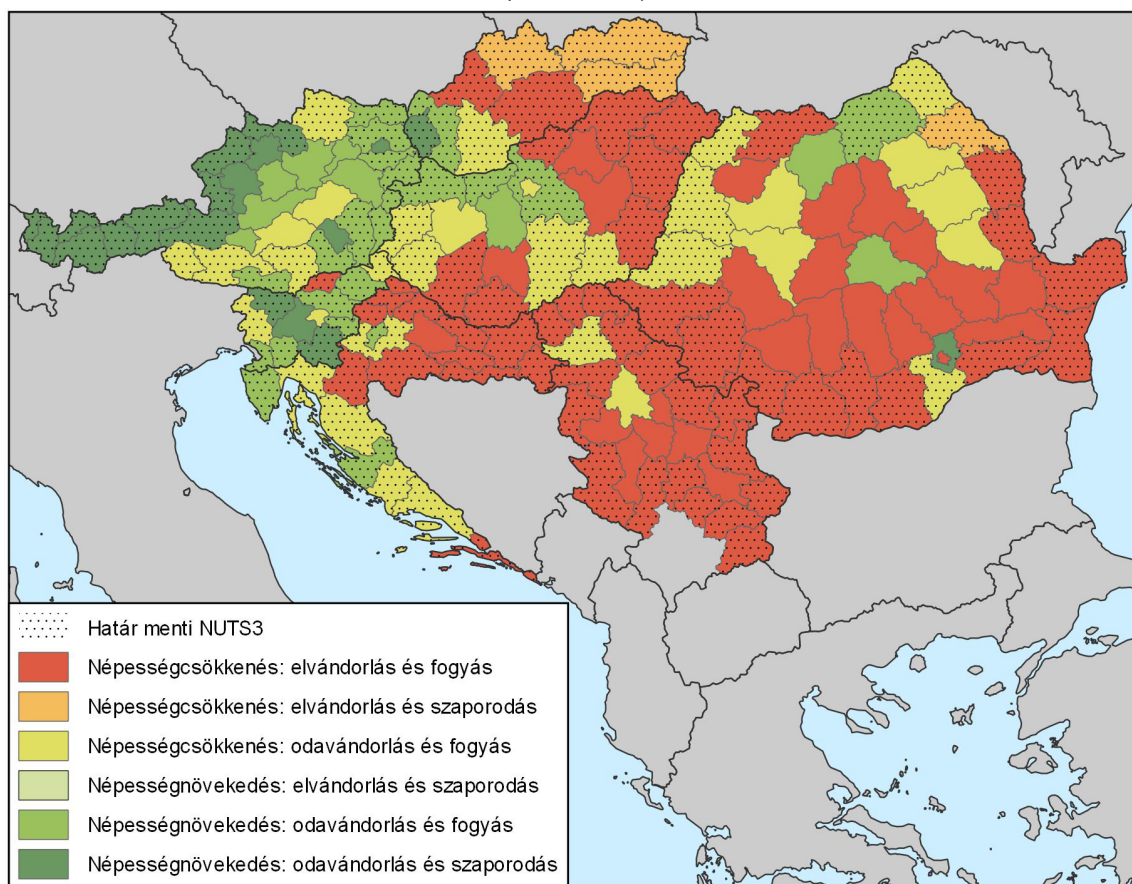
Ország	Népességcsökkenés			Népességnövekedés			Összes NUTS 3
	Természetes fogyás + elvándorlás	Természetes szaporodás + elvándorlás	természetes fogyás + odavándorlás	természetes szaporodás + elvándorlás	Természetes fogyás + odavándorlás	Természetes szaporodás + odavándorlás	
Ausztria	0	0	6	0	15	14	35
Horvátország	13	0	5	0	3	0	21
Magyarország	10	0	6	0	4	0	20
Románia	27	1	10	0	3	1	42
Szerbia	23	0	2	0	0	0	25
Szlovákia	2	3	1	0	1	1	8
Szlovénia	1	0	3	0	5	3	12
Vizsgált térség összesen	76	4	33	0	31	19	163

Forrás: Eurostat, demo_r_gind3 alapján saját szerkesztés.

A teljes vizsgálati területen található 163 NUTS 3-as térség többségében (113 térségben) csökkent a népesség, míg kevesebb mint harmadukban, 50 területen mutatható ki népességnövekedés 2014 és 2023 között. A folyamat nyertesei a fővárosok, regionális centrumok és azok agglomerációi (Ilfov: 33,3, Bratislavsky kraj: 17%, Wien: 12,6%, Graz: 11,4%), a legnagyobb népességvesztést viszont horvát és szerb területek (Severnobanatska oblast [RS]: -24,9%, Vukovarsko-srijemska županija [HR]: -22,7%, Borska oblast [RS]: -21,8%) szenvedték el ez idő alatt. Megállapítható, hogy a népességváltozási tendenciák a vizsgált időszakon belül többnyire egy irányba mutatnak, 2020 és 2022 között a COVID-19 hatása ezeket a folyamatokat felerősítette, a népességváltozás ezen időszak alatt 58,5 és -41% értékek között mozgott.

A népességdinamika határmenti térségben való vizsgálatával további térbeli különbségeket figyelhetünk meg (1. ábra). Összességében a határmenti és a nem határmenti térségeket egyenlően sújtja a természetes fogyás (-2,9 és -3,1%), de általánosságban a népességcsökkenés erőteljesebb a határmenti térségekben (-2,3% a -1,1% ellenében). Mindazonáltal a népességdinamikában sokkal nagyobb különbségek tapasztalhatók a vizsgálati térség nyugati (pl. osztrák) és keleti (pl. Szerbia, Románia déli része) NUTS 3-as térségeiben.

1. ábra: A népességváltozás térbeli megoszlása a Magyarországgal szomszédos országokban (2014–2023)

Forrás: Eurostat, demo_r_gind3 alapján saját szerkesztés.

Vizsgálati fókuszunk amiatt esett elsőként erre a határszakaszra, mivel a demográfiai folyamatokat tekintve mindkét ország rendkívül drasztikus változásokon megy keresztül. A vizsgált 4 magyar vármegyét és 4 zsupánságot népességcsökkenés sújtja; a magyar oldalon két rendkívül depresszív térségeket találhatunk: Somogy (-7,3%) és Baranya (-5,9%) vármegye, ahol egyszerre zajlik elvándorlás és természetes fogyás. A horvát oldalon csak riasztóan „piros” térségeket láthatunk, amely határszakasz ilyen szempontból egyedi a magyarországi viszonylatban.

A népességcsökkenés egyre koncentráltabban jelenik meg a magyar-horvát határtérségben. 2014 és 2023 között a teljes vizsgált térségben 1,9%-os népességcsökkenést regisztráltak, amelynél a magyar (-2,7%) és a horvát (-4,2%) adatok ennél jóval rosszabbak. Az országos adatokból kiindulva az látható, hogy a vizsgált időszakban a magyar és a horvát térségek többségében csökkent a népesség, a 41 NUTS 3-as térségből csupán 7 helyen regisztráltak népességnövekedést. A magyar-horvát határszakaszon a népességdinamika még inkább negatív folyamatot jelez, itt -9,1%-os népességcsökkenés ment végbe a vizsgált időszakban. A 10 legnagyobb népességvesztést felmutató NUTS 3-as térség közül 3 (Koprivničko-križevačka županija: -11,2%; Osječko-baranjska županija: -15,3%; Virovitičko-podravská županija: -19,0%) a határszakasz horvát oldalán található.

3.2. Nemzetiségi jellemzők

A magyarországi határtérségek sajátossága, hogy számos szomszédos országbeli nemzetiség osztozik ezeken a területeken (Balogh et al., 2022; Tóth, 2025). Baranya megyében számos nemzetiség telepedett meg, amelyek meghatározó arányt képviselnek a megye népességében: cigány: (2001: 2,6%, 2022: 3,7%), német (2001: 5,6%, 2022: 5,4%), horvát (2001: 1,79%, 2022: 1,54%), szerb (2001: 0,17%, 2022: 0,18%), lengyel (2001: 0,06%, 2022: 0,06%), görög (2001: 0,05%, 2022: 0,05%), örmény (2001: 0,009%, 2022: 0,035%), román (2001: 0,08%, 2022: 0,09%), bolgár (2001: 0,02%, 2022: 0,06%), ukrán (2001: 0,05%, 2022: 0,06%), szlovák (2001: 0,04%, 2022: 0,05%), szlovén (2001: 0,03%, 2022: 0,03%), ruszin (2001: 0,01, 2022: 0,04%) (KSH 2001, 2022; Tóth, 2025). A vizsgált határtérség mindkét oldalán megtalálhatóak a szomszédos ország nemzetiségei, bár eltérő arányban (2. táblázat). Az tapasztalható, hogy a szomszédos etnikum aránya magasabb minden vizsgált térség esetében, mint a szomszédos anyanyelvűek aránya; azaz az adott megyében élők többsége már nem beszéli a szomszédos ország nyelvét, annak ellenére, hogy a szomszédos ország kisebbségéhez tartozónak vallja magát. Baranya és Zala vármegye multikulturális jellegére is rávilágítanak ezek az adatok. Horvátországban csak NUTS 3-as szinten érhetőek el ezek az adatok, azonban azt tapasztaljuk, hogy így is jóval magasabbak a határtérségben élő szomszédos etnikumok aránya, mint a magyar oldalon.

2. táblázat: A horvát-magyar határmegyek nemzetiségi jellemzői

Megye (NUTS3)	Szomszédos etnikum (%)	Szomszédos anyanyelvű (%)
Baranya	1,75	0,76
Somogy	0,48	0,16
Zala	1,14	0,50
Magyar határszakasz átlaga	0,98	0,39
Eszék-Baranya	4,00	1,34
Kapronca-Kőrös		
Muraköz		
Verőce-Drávamente		

Forrás: Népszámlálási adatok alapján (Croatian Bureau of Statistics 2022, KSH 2023) saját számítás.

A határmenti nemzetiségek mindennapi életében szerepet játszó intézmények többségében a magyar oldalon találhatók, annak ellenére, hogy kisebb részarányban élnek horvát nemzetiségűek Magyarországon, mint fordított helyzetben. Mind a vallási életre, az alap-, közép- és felsőfokú intézményi képzésre vonatkozóan találunk a magyar oldalon intézményeket: nemzetiségi önkormányzat Bács-Kiskun vármegyét kivéve (a horvát határszakaszhoz közeli 20 km-es sávját vizsgálva) mindhárom megyében találhatunk; horvát nemzetiségi óvoda és általános iskola Somogy megyét kivéve a másik háromban megtalálható és magyar nemzetiségű óvoda és iskola Eszék-Baranya megyében működik.

Nemzetiségi középiskola Baranya és Eszék-Baranya egy-egy településén található; hasonlóan az egyetemi képzéshez (a regionális központokhoz kapcsolódó funkció).

A kooperációs attitűdre vonatkozóan a nemzetiségi tényezőt, mint az együttműködés egy lehetséges formáját is felmértük. A határmenti gazdasági kapcsolatok egyik legnagyobb korlátként a nyelvismeret hiánya jelentkezett (az együttműködés során gyakori a tolmács használata vagy az angol nyelven való kommunikáció); a második legtöbbet említett válasz a megközelíthetőség volt, amely során a megkérdezettek főként a határok átjárhatóságának javítására vonatkozóan fogalmaztak meg javaslatokat. Legkevésbé volt említett a kulturális különbség, illetve a szakmai kapcsolatok hiánya, amelyet a testvértelepülési hálózatok széles kiépítettsége is igazol (Pámer, 2025). A horvát-magyar testvértelepülési kapcsolatok jelentős része épít a helyi nemzetiségi (családi) kapcsolatokra, a kulturális összetartozás erősítésére és az ebből fakadó esetleges gazdasági kapcsolatok fenntartására.

3.3. Településhálózati sajátosságok

Evidenciának tekinthető a horvát és magyar adminisztratív egységek eltérősége, amely viszonylag sűrű települési hálózattal rendelkező, viszont egyre ritkuló népsűrűségű térség képét mutatja. Amennyiben az EU vidéki térség lehatárolását vesszük alapul (Eurostat, 2021), Horvátország teljes területének 24,6%-a vidéki térség, míg Magyarországon 29,9%. A nagyvárosok arány közel kiegyenlített (HU: 33,2%, HR: 31,6%). Magyarország esetében a határtérség közel kétharmada és a határnépesség kevesebb, mint fele tekinthető vidékinek; míg a horvát határtérség több mint egyharmada, viszont a népesség több mint fele vidéki településeken él. Szinte megegyező települési vonalakat találhatunk a határtérség két oldalán, a közvetlen határterület ritkábban lakott, jellemzően csak aprófalvakat találhatunk (főként 500 fő alattit); kivételt képeznek a határátkelők. A 10 km-es határsávban már kisvárosokat is találhatunk, amelyet a regionális központok "sávja" követ, kb. 20–35 km-es távolságban a határtól.

Szemléletes a két Baranya megye esete, amelyek hasonlóan aprófalvas térségnek számítanak; a 2000 lakos alatti települések aránya meghaladja a teljes települési állomány 90%-át (3. táblázat).

3. táblázat: Baranya és Osijek-Baranja megyék településstruktúrája

	Baranya	Osijek-Baranja
500 fő alatti aprófal	68,44%	53,78%
Kistelepülés (501-2000 fő)	24,58%	39,08%
Falu és kisváros (2001-5000 fő)	4,65%	3,36%
Kisváros (5001-10000 fő)	1,00%	2,94%
Középváros (10001-50000 fő)	1,00%	0,42%
Nagyváros (50001 fő felett)	0,33%	0,42%
Összesen (db)	301	238

Forrás: Népszámlálási adatok alapján (Croatian Bureau of Statistics 2022, KSH 2023) saját számítás.

A települések számottevő része zsáktelepülés, így fizikai, infrastrukturális perifériának is tekinthetők, ezen felül messze helyezkednek el a regionális központoktól is, az érdekvérvényesítési képességük meglehetősen alacsony. A magyar oldalon a leggyakoribb szereplő az érdekek ütköztetésében a helyi vezető, a polgármester, akit az országgyűlési képviselő követ.

3.4. Gazdasági jellemzők

A vizsgált térséget mindkét országban átlag alatti gazdasági teljesítény jellemzi, az egy főre eső regionális GDP alapján hasonló kategóriába sorolhatók (4. táblázat).

4. táblázat: Horvátország és az egy főre eső Magyarország regionális GDP értékei a határtérségben (EUR)

NUTS 3 területi egység	GDP/fő (2014)	GDP/fő (2020)	Relatív GDP/fő változás (2014-2020)	Átlagos GDP/fő (2014-2020)
Verőce-Drávamente	5590	7472	133,6%	6619
Eszék-Baranya	8053	9964	123,7%	9130
Muraköz	8510	10996	129,2%	9942
Kapronca-Kőrös	8001	9549	119,4%	8961
Zala	8486	9976	117,6%	9754
Baranya	6910	9384	135,8%	8456
Somogy	6544	9062	138,5%	8132

Forrás: Eurostat (nama_10r_3gdp) adatbázis alapján saját szerkesztés.

A munkaerő mozgásában leginkább hangsúlyos tényező a jövedelem nagysága; az Európai Unióban 2024-ben a medián nettó jövedelem 21.582 EUR/év volt, mindkét vizsgált országos érték az európai uniós átlag alatti, a horvát mediánjövedelem 2024-ben 12.344 EUR/év, míg a magyar 8488 EUR/év volt. Horvátországban erőteljes növekedés figyelhető meg, amennyiben a tíz év előtti 5526 EUR/év-es értéket vesszük alapul. A 2018–2019-es gazdasági válság érezte hatását a horvát mediánjövedelemnél, viszont folyamatos abszolút irányú növekedés figyelhető meg. Az euróövezethez való csatlakozás során arányaiban és abszolút értékben is nagymértékű ugrás következett be: 2022-ben 8760 EUR, 2023-ban 9873 EUR/év értékekkel lehetett számolni. A magyar adatok hasonlóan uniós átlagos mediánérték alattiak, viszont az is megfigyelhető, hogy a horvát jövedelem folyamatosan (bár 2015–2022 között csak kisebb mértékben) meghaladja. A magyar jövedelem is számottevő növekedést könyvelhet el ennek ellenére, mivel a 2015-ben mért 4556 EUR/év érték közel másfélszeresére emelkedett az elmúlt tíz év alatt (Eurostat, 2025).

A gazdasági tevékenységek élénkítésére vonatkozóan a határon átnyúló együttműködések számos pozitív példát közvetíthetnek. A horvát-magyar INTERREG-pályázatok számos olyan projektet támogattak, amelyek jelentős hatást váltottak ki a térségben: a zöld átmenet elősegítésében, az infrastrukturális elemek fejlesztésében, az adminisztratív, kormányzati akadályok lebontásában, a gazdasági szereplők kooperációs készségének erősítésében és a tudásbázis gyarapításában (Interreg honlap; Pámer, 2019).

Az általunk elemzett 2018-as és 2020–2021-es empirikus felmérés arra világított rá, hogy az együttműködések jelentős része egy projekthez (pénzügyi finanszírozáshoz) vagy személyhez kötődik. Az együttműködések speciális esetei a testvértelepülési kapcsolatok, amelyek esetében a térségben az egyszemélyi “szervező erő” még inkább kimutatható. A finanszírozás kérdése talán a leginkább döntő tényező, mivel a válaszok alapján ennek hiányában a kezdeményezés “legyen bármilyen nemes” elhal és nem szervezhető újjá. Azt is kiemelhetjük, hogy a vármegyében élők, főként az 1000 lakos alatti települések vezetői helyi léptékben gondolkodnak, esetleg a járáson belüli együttműködések emelték ki, azonban a határon átnyúló (projekt nélküli) kooperációt nem említették. Egyöntetű eredmény volt mindegyik felmérés esetében, hogy nagyon nehéz az összefogás, amelyet a határon átnyúló pályázatoknál a nyelvi és szakmai kompetenciák hiánya is nehezít. A nemzetiségek – a szomszédos ország nyelvét beszélők – magas aránya, avagy elkötelezett közössége olyan pozitív erőként jelentkezik egyes települések esetében, ami nemcsak a testvértelepülési kapcsolatok aktivizálását (Pámer, 2025), hanem számos projekt alapját, a gazdasági szereplők együttműködését is megteremti. Az állam, illetve egyes integráló szervezetek szerepét is kiemelték a válaszadók, pl. a helyi kamarák támogatásait. A határon átnyúló pályázati aktivitás mind a magyar, mind a horvát oldalon kimagasló, több száz sikeresen megvalósult projektről olvashatunk. Az abszorpciók aránya mindkét határtérségben 86% feletti.

4. Következtetések: A térség fejlesztésének lehetőségei, az erőforrások hasznosítása

A horvát-magyar határmenti térséget demográfiai hanyatlás, előregedés, elvándorlás és elnéptelenedés jellemzi, ami gátolja a vállalkozások növekedését és rontja a versenyképességet. A határ továbbra is komoly elválasztó akadályként működik adminisztrációs, gazdasági és társadalmi szempontból.

A területfejlesztés hagyományos feltételei az infrastruktúra, a közszolgáltatások és az életminőség javításán alapulhatnak. Sajnos a nagyobb ipari beruházások megvalósulására kevés esély mutatkozik a térségben, ez alól talán az olajipari fejlesztések jelentenek kivételt. A helyi gazdaságfejlesztést és a szolgáltatások bővítését hátráltatja a fizetőképes kereslet korlátozott rendelkezésre állása. Ennek egyik kezelési módja az igényvezérelt szolgáltatástervezés és -működtetés, amely megjelenhet a közösségi közlekedésben, de gondolhatunk a mobilizált, házhoz menő szolgáltatásokra is. A másik lehetőség a határ másik oldalán jelentkező kereslet bevonása, amely szintén új megközelítést igényel a vállalkozásoktól, hivatalos szervektől egyaránt. Ennek egy továbbfejlesztett formája a turizmus alapú területfejlesztési modellben szereplő keresletbővítési elképzelés, amely a helyi lakosságon túl bevonná a régióban élő kirándulókat (elsősorban a városi lakosságot) és a turistákat (főleg nagyvárosi népességet).

Egy turizmusra alapozott területfejlesztési modell képes multiplikátor hatást elérni, fejlődésre ösztönözve más szektorokat és tevékenységeket, mint például a helyi termékek előállítását és -értékesítést. Az elméleti modell a turizmus, a rekreáció és a helyi termékek fejlesztésének összehangolásán alapul, és kifejezetten a határmenti térségre is

alkalmazható (Nagy et al., 2023). Ez a megközelítés a térség viszonylag ép természeti környezetére és a megőrzött kulturális tradícióira épít, amelyek így vonzó attrakciókká fejleszthetők (Csapó & Gonda, 2019). A modell létjogosultságát az adja, hogy a határmenti területek sajátos földrajzi, történelmi és politikai körülményei miatt kihasználatlan erőforrásokkal rendelkeznek, amelyek gazdasági hasznosíthatóságát javíthatja a határon átnyúló együttműködés (Gyurkó & Bujdosó, 2019).

A kulturális örökségre alapozott turizmusfejlesztés egyik legfontosabb eszköze a vidéki értékek turisztikai hasznosításának. A kulturális turizmus azt jelenti, hogy az emberek elhagyják otthoni környezetüket, hogy kulturális tapasztalatokat szerezzenek, megismerve más népek szokásait és hagyományait (Gonda, 2016). Ez a kulturális tőke (amely magában foglalja a gazdasági, társadalmi és környezeti-ökológiai dimenziót is) az identitás építésére is felhasználható. A fejlesztésnek a vidéki kulturális örökség épített és szellemi értékeire (például gasztrokulturális örökség, népi építészet, hagyományos technikák) kell fókuszálnia (Gyurkó & Gonda, 2024). Az egyik sikeres módszer a vidéki örökség hasznosítására a tematikus turistaútvonalak kialakítása (Pentz, 2023). Ezek az útvonalak a térben szétszórta, külön-külön kevésbé vonzó attrakciókat összekapcsolva hoznak létre élményláncot, fenntartható és felelősségteljes módon generálva fejlődést (Spiegler et al., 2023). A kulturális örökség turisztikai hasznosítása révén megerősödhet a helyi lakosok identitása és értéktudata, hozzájárulva a helyi közösségek megszilárdításához és a hagyományok megőrzéséhez.

5. Jövőbeli kutatási irányok

A kutatás folytatásaként minden határszakaszra vonatkozóan országoként és európai uniós határtípusra vonatkozóan (belső határ, külső határ, Schengeni határövezet, Eurózána stb.) elemzéseket és összehasonlításokat végzünk annak érdekében, hogy bemutassuk, a regionális integrációt milyen mértékben tudják befolyásolni a határok jellemzői. Az egyes határszakaszok mélyebb elemzése lehetővé teszi az adott térségekre vonatkozó problématerképek feltárását, majd speciális területfejlesztési stratégiák elkészítését. Többszemponútú elemzéseink fókuszát elsőként a negatív demográfiai spirállal sújtott határtérségekre irányítjuk, ezután vizsgáljuk majd a kedvezőbb helyzetű határszakaszokat és határtérségeket. A kutatás további iránya a turizmuson alapuló területfejlesztési modell közösségi alapú megszervezésének, menedzsmentháttérének és gyakorlati alkalmazásának a kidolgozása. Erre a közelmúltban elnyert Interreg projekt keretében a Reach-Hub együttműködés megvalósulása nyújt lehetőséget.

6. Összegzés

A Magyarországgal szomszédos országok esetében a határmenti és nem határmenti térségekre egyaránt jellemző a természetes fogyás. A népességcsökkenése erőteljesebb a határmenti térségekben, melyet a nagyobb mértékű elvándorlás eredményez. A magyar-horvát határvidéken a népességcsökkenés általános és egyes területeken kiemelkedően

magas. A 2014 és 2023 közötti népességváltozást vizsgálva a legkedvezőtlenebb adatok Magyarországon Somogy (-7,3%) és Baranya (-5,9%) vármegyékben, Horvátországban Koprivničko-križevačka županija (-11,2%), Osječko-baranjska županija (-15,3%) és Virovitičko-podravski županija (-19,0%) esetében voltak megállapíthatók.

A térség etnikailag vegyes összetételű, mindkét országban megtalálható a szomszédos ország nemzetisége, azonban még a magukat nemzetiségi háttérűnek vallók sem mindig beszélik mindkét nyelvet. Ez utóbbi megállapítás azért is lényeges, mert a megközelíthetőség, közlekedési kapcsolatok mellett a legjelentősebb hátráltató tényező a határon átnyúló gazdasági együttműködések esetében a nyelvismeret hiánya. A vizsgált térséget mindkét országban a nemzeti átlag alatti gazdasági teljesítmény jellemzi. Az egy főre jutó GDP értéke 7472 és 10997 EUR közötti értéket mutatott 2020-ban, ami 2014-hez képest 19–38% növekedést jelentett. A gazdasági fejlődés egyik elősegítője lehet a határon átnyúló pályázatok hatékony megvalósítása, különösen, ha a pályázati célok elősegítik a helyi erőforrások hasznosítását. Ez utóbbi a helyi infrastruktúra, az alapszolgáltatások és az élhető környezet biztosítása, továbbá a helyi gazdaság fejlesztése révén képzelhető el. A demográfiai válsággal küzdő, határmenti rurális térségek esetében kulcstényező a kapacitások és szolgáltatások kihasználtsága, amit a határon átnyúló gazdasági együttműködés és a turizmuson alapuló területfejlesztési modell alkalmazása segíthet javítani.

Köszönetnyilvánítás

A vizsgálat a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott K-24 támogatási konstrukció 146585 számú projektje keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatásával valósult meg.

Irodalomjegyzék

- Bali, L. (2010). A horvát–magyar határ menti együttműködés két mikro regionális esete, Barcs és a magyar-horvát-szlovén hármashatár példáján. *Tér és Társadalom*, 24 (4): 237–248. DOI: 10.17649/TET.24.4.1801
- Balogh, P., Gál, Z., Hajdú, Z., Rácz, S., & Scott, J. W. (2022). On the (geo)political salience of geographical imaginations: a central European perspective. *Eurasian Geography and Economics*, 63 (6): 691–703. DOI: 10.1080/15387216.2022.2142146
- Csapó, J., Čelan, T. J., & Trócsányi, A. (2015). A határmenti együttműködés hatásai a területi fejlődésre a magyar–horvát szakasz példáján az EU tervezési mechanizmusának tükrében (2007–2013). *Területfejlesztés és Innováció*, 9 (2): 22–31.
- Csapó, J. & Gonda, T. (2019). A hazai lakosság utazási motivációinak és szokásainak elemzése az aktív turizmus és a fizikai aktivitás tekintetében. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4 (4): 57–70.
- Čelan, T. J. (2014). A historical geographical analysis of the development of the Croatian-Hungarian border. *Modern Geográfia*, 4: 75–92.

- Finta, I., Hajdú, Z., Pálné Kovács, I., & Somlyódiné Pfeil, E. (2023). A közigazgatás területi folyamatai. In: Koós, B. (szerk.) *Területi riport 2. Területi folyamatok Magyarországon 2021–2023*. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, pp. 355–382.
- Gonda, T. (2016). *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Gyurkó, Á. & Bujdosó, Z. (2019). Turisztikai versenyképesség és potenciál kapcsolata az Észak-Magyarország régióban. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4 (3): 4–20. DOI: 10.15170/TVT.2019.04.03.01
- Gyurkó, Á. & Gonda, T. (2024). Regional situation and performance evaluation of tourismdevelopment in the Pécs-Villány tourism area. *Deturope*, 16 (3): 36-56. DOI: 10.32725/det.2024.010
- Hardi, T., Hajdú, Z., & Mezei, I. (2009). *Határok és városok a Kárpát-medencében*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- Hribar, M. Š. & Lozej Š. L. (2013). The role of identifying and managing cultural values in rural development. *Acta Geographica Slovenica*, 53 (2): 372–378. DOI: doi.org/10.3986/AGS53402
- Kliček, S., & Lončar, J. (2016). Analysis of migration trends and functions of areas inhabited by Roma: example of Međimurje County (Croatia) and the settlement of Kuršanec. *Geographica Pannonica*, 20 (4): 227–241. DOI: 10.5937/GeoPan1604227K
- Kocziszky, Gy. & Szendi, D. (2021). A magyar megyék gazdasági fejlődési pályáinak összehasonlító vizsgálata. *Pénzügyi Szemle*, 66 (KSZ/2): 7–30. DOI: 10.35551/PSZ_2021_k_2_1
- Lados, M. (2005). A határmentiségtől az integrált határrégióig. *Tér és Társadalom*, 19 (2): 1–5.
- Lehocki-Samardzic, A. szerk. (2022). *A horvátországi magyarság a 21. században*. Budapest: Nap Kiadó.
- Lončar, J., & Marinković, V. (2015). Analysis of socio-economic indicators in the context of the regional development of Eastern Croatia. *Hungarian Geographical Bulletin*, 64 (4): 327–344.
- Lőrinczné Bencze, E. (2020). Trends in Demography and Migration in Croatia. In: Tálas, P. & Etl, A. (eds.) *Demography and Migration in Central and Eastern Europe*. Pécs–Budapest: Dialóg Campus, pp. 29–44.
- Matišić, M. & Pejnović, D. (2015). The causes and consequences of Eastern Croatia lagging behind in Croatian regional development. *Hrvatski Geografski Glasnik*, 77 (2): 101–140.
- Nagy, D., Horeczki, R., & Lados, G. (2023). Turizmusra alapozott területfejlesztési modell kialakítása a határmenti térségekre vonatkozóan. *Területfejlesztés és Innováció*, 16 (2): DOI: 10.15170/terinno.2023.16.02.04
- Opačić, V. T. & Crljenko, I. (2004). Demographic trends and border traffic as indicators of (non)existing transborder region in Croatian-Hungarian border area. *Geoadria*, 9 (1): 73–88.

- Pámer, Z. (2019). Magyarország és Horvátország határon átnyúló együttműködésének vizsgálata a két ország területi kormányzási rendszerének tükrében. *Tér és Társadalom*, 33 (2): 149–166. DOI: 10.17649/TET.33.2.3148
- Pámer, Z. (2025). Testvértelepülési kapcsolatok és határon átnyúló együttműködés a magyar-horvát határtérségben. *Comitaus: Önkormányzati Szemle*, 35 (253): 37–52. DOI: 10.59809/Comitatus.2025.35-253.37
- Pentz, M. (2023). A vidéki örökségi értékek innovatív turisztikai hasznosítási lehetősége a tematikus utak segítségével. *Területfejlesztés és Innováció*, 16 (1): 23–33. DOI: 10.15170/terinno.2023.16.01.03
- Pénzes, J. & Kiss, J. P. (2025). A területi egyenlőtlenségek trendjei Kelet-Közép-Európában és Magyarországon az uniós tagság első két évtizedében. In: Tóth, I. Gy., Gábos, A., & Medgyesi, M. (szerk.) *Társadalmi Riport 2024*. Budapest: TÁRKI, pp. 69–93. DOI: 10.61501/TRIP.2024.3
- Rácz, Sz. (2014). Regional Development in Croatia from the turn of Millennium to the EU accession. *Regional Statistics*, 4 (2): 87–105. DOI: 10.15196/RS04206
- Rechnitzer, J. (2005). Az osztrák-magyar határ menti együttműködés múltja, jelene. *Tér és Társadalom*, 19 (2): 7–29.
- Rudl, J. (2009). Demográfiai folyamatok az Ormánságban. In: Reményi, P. & Tóth, J. (szerk.) *Az Ormánság helye és lehetőségei*. Pécs: IDRResearch Kft., pp. 252–279.
- Spiegler, P., Nagy, D., & Egyed, I. (2023). Az örökségi értékek turisztikai hasznosításának lehetőségei Baranyában a horvát-magyar határ mentén. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 8 (3): 99–117. DOI: 10.15170/TVT.2023.08.03.07
- Végh, A., Pap, N., & Reményi, P. (2022). The Baranya/Baranja border region. *Geografski pregled*, 47: 97–117.
- Tóth, G. (2005). *Etnikai kisebbségek Magyarországon a népszámlálások eredményei alapján. Térstatisztikai elemzés*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. DOI: 10.15196/KSH202502

Online források

- European Parliament (2022). 2022/0806(NLE). *Full application of the provisions of the Schengen acquis in the Republic of Croatia*. Elérhető: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2022/0806\(NLE\)/](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2022/0806(NLE)/)
- Eurostat (2021). *Urban-rural typology*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_introduction#Source_data_for_tables_and_graphs/
- Eurostat (2025). *Mean and median income*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_dio3/default/table?lang=en/
- HU-HR Interreg honlap. Elérhető: <http://www.huhr-cbc.com/en/project-implementation-documents/>
- HU-HR Interreg adatbázis. Elérhető: <http://www.huhr-cbc.com/en/project-database/>

KSH (2001) *Népszámlálási adatbázis*. Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető:

<https://nepszamlalas2001.hu/>

KSH (2022). *Népszámlálási adatbázis*. Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető:

<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>

EXPLORING COLLABORATIVE GOVERNANCE IN RURAL TOURISM DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM NQILENI VILLAGE, SOUTH AFRICA

Takalani Ramukumba

*Professor, Walter Sisulu University, Faculty of Management and Public Administration Sciences,
Department of Tourism and Hospitality Management, Butterworth, South Africa;
tramukumba@wsu.ac.za, ORCID: 0000-0003-1176-1641*

ABSTRACT

Collaborative governance is increasingly recognized as a critical mechanism in the advancement of the tourism sector, with partnerships serving as key drivers of sustainable tourism development. The aim of this study was to investigate the underlying and supporting factors that drive or hinder collaborative governance in tourism for the development of rural communities. A qualitative case study design was utilized, incorporating semi-structured interviews with 15 participants actively or indirectly engaged in tourism initiatives in Nqileni village, Eastern Cape province, South Africa. Purposive sampling, a non-probability technique, guided participant selection based on involvement in tourism governance processes. Data analysis proceeded through manual coding, which enabled the identification of key themes. The analysis revealed three overarching themes: broad and equitable collaboration, leadership and shared values, and adequate resources. The findings highlight that broad and equitable collaboration with shared values, legitimate and skilled conveners, and adequate resources are indispensable in fostering collaborative governance for rural tourism development.

Keywords: partnerships, rural community development stakeholders, tourism collaborative governance

Received: 2 September 2025

Accepted: 9 October 2025

Published: 16 December 2025

A VIDÉKI TURIZMUSFEJLESZTÉS KOOPERATÍV IRÁNYÍTÁSÁNAK FELTÁRÁSA: BETEKINTÉS A DÉL-AFRIKAI NQILENI FALU ESETÉBE

Takalani Ramukumba

*Egyetemi tanár, Walter Sisulu Egyetem, Vezetés- és Közigazgatás-tudományi Kar, Turizmus és
Vendéglátás Tanszék, Butterworth, Dél-afrikai Köztársaság;
tramukumba@wsu.ac.za, ORCID: 0000-0003-1176-1641*

ABSZTRAKT

Az együttműködésen alapuló kormányzást egyre inkább a turisztikai ágazat kulcsfontosságú fejlesztési mechanizmusaként ismerik el, amelynek keretében a partnerségek a fenntartható turisztikai fejlődés kiemelt jelentőségű mozgatórugói. Tanulmányunk célja a vidéki közösségek fejlesztését szolgáló, a turisztikai együttműködésen alapuló kormányzást előmozdító vagy akadályozó mögöttes és támogató tényezők vizsgálata volt. Kvalitatív esettanulmánytervet alkalmaztunk, amely 15 résztvevővel készített félig strukturált interjúkat tartalmazott, akik aktívan vagy közvetve részt vettek turisztikai kezdeményezésekben a dél-afrikai Eastern Cape tartomány, Nqileni nevű falujában. A célzott mintavétel, amely egy nem valószínűségi technika, a turisztikai irányítási folyamatokban való részvétel alapján irányította a résztvevők kiválasztását. Az adatelemzés manuális kódolással történt, ami lehetővé tette a kulcsfontosságú tényezők azonosítását. Az elemzés három átfogó témát tárt fel: széles körű és méltányos együttműködés, vezetés és közös értékek, valamint megfelelő erőforrások. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a széles körű és méltányos együttműködés közös értékekkel, legitim és képzett résztvevőkkel, valamint megfelelő erőforrásokkal elengedhetetlen a vidéki turizmus fejlesztése érdekében az együttműködésen alapuló kormányzás előmozdításához.

Kulcsszavak: partnerségek, vidéki közösségfejlesztésben érdekelt felek, turisztikai együttműködésen alapuló irányítás

Benyújtva: 2025. szeptember 2.

Befogadva: 2025. október 9.

Publikálva: 2025. december 16.

1. Introduction

Tourism is widely regarded as a dynamic economic activity across developed and developing nations (Jena & Dwivedi, 2021). Rural regions are particularly vulnerable (Jena & Dwivedi, 2021), and tourism has been proposed as an alternative development strategy to agriculture (Fleischer & Felsenstein, 2000; Jena & Dwivedi, 2021). This strategy mobilizes resources, activities, and diverse stakeholders, with governments often positioning it as a vehicle for rural development (Saxena et al., 2007). Nonetheless, the long-term effectiveness of rural tourism in advancing sustainable development remains contested (Farsari, 2021; Sharpley, 2022). When the design and implementation of rural tourism initiatives neglect the ecological, economic, and socio-cultural priorities of local communities (Lane, 1994), the outcome may include adverse consequences such as cultural conflicts, inflated living costs, and resource depletion (Shi et al., 2022; Xavier et al., 2019).

Debates continue regarding rural tourism's contribution to sustainable development in developing contexts. According to the OECD (2018), effective rural development is contingent on institutional capacity, encompassing coherent policies, governance mechanisms, and inclusive structures supporting collaborative tourism governance. Empirical evidence from emerging economies such as Botswana, Croatia, Hungary, and South Africa suggests that rural tourism may serve as a sustainable strategy for development in rural territories (Ernawati et al., 2018; Kantar & Svržnjak, 2017; Lakner et al., 2018; Lenao, 2017; Litheko & Potgieter, 2019; Mbaiwa & Hambira, 2019; Yavana Rani et al., 2017). In contexts dominated by rural livelihoods, alternative development models premised on cooperation and networking are increasingly emphasized to ensure sustainable territorial development (Yavana Rani et al., 2017).

Collaborative partnerships are considered an essential component of rural development within tourism governance. They enhance stakeholder capacity, especially among groups with limited participation, while advancing shared objectives and values. Tourism is considered a complex sector due to its multifaceted economic, social, and environmental dimensions (Baggio, 2008). Stakeholder disagreements, particularly over land use in conservation areas, illustrate the persistent challenge of conflicts of interest in tourism governance (Badola et al., 2017).

This study's central aim is to examine how collaborative governance among rural tourism stakeholders can contribute to the development of rural communities. Specifically, the study intends to respond to the following research question: What underlying and supporting factors drive or hinder collaborative governance in tourism for the development of rural communities?

2. Research problem

Although collaborative governance has been examined in diverse domains such as corporate responsibility (Rasche, 2010), environmental management (Woolaston, 2018),

land management (Bettis et al., 2020), sports systems (Edwards & Leadbetter, 2016), civic festivals (Cabral & Krane, 2018), and health and technology (Lang, 2019), limited attention has been given to its application in tourism. Where research on tourism governance exists, the focus has often been on stakeholder interactions, policy evaluation, institutional frameworks, and social capital (Edwards & Leadbetter, 2016; Tomo et al., 2018; Bichler & Lösch, 2019). However, a notable gap persists in understanding how collaborative governance operates specifically within rural communities to advance community development. This study therefore addresses this gap by investigating the potential of collaborative governance to facilitate rural development through tourism.

3. Theoretical framework

The current study is grounded in the collaborative governance for rural tourism framework developed by Chen et al. (2025), as shown in *Figure 1*. This framework was advanced as an extension of earlier models by Ansell & Gash (2008) and Emerson et al. (2012). According to Chen et al. (2025), these earlier frameworks were limited in their capacity to fully explain and facilitate rural tourism collaborative governance. The main shortcoming identified was the absence of integration with social exchange theory, which maintains that individuals engage in interactions based on a cost–benefit evaluation (Chen et al., 2025). Notably, Cai (2009) remains the only scholar who applied social exchange theory to conceptualize rural destinations as social structures rather than mere markets. Findings from that study highlighted that exchanges involve both tangible and intangible resources and occur not only between hosts and visitors but also among rural stakeholders themselves. Thus, collaborative governance in rural tourism functions as a social exchange mechanism that balances stakeholder interests through collective decision-making. To address the limitations of earlier models, Chen et al. (2025) incorporated both social exchange and social capital theories into their framework.

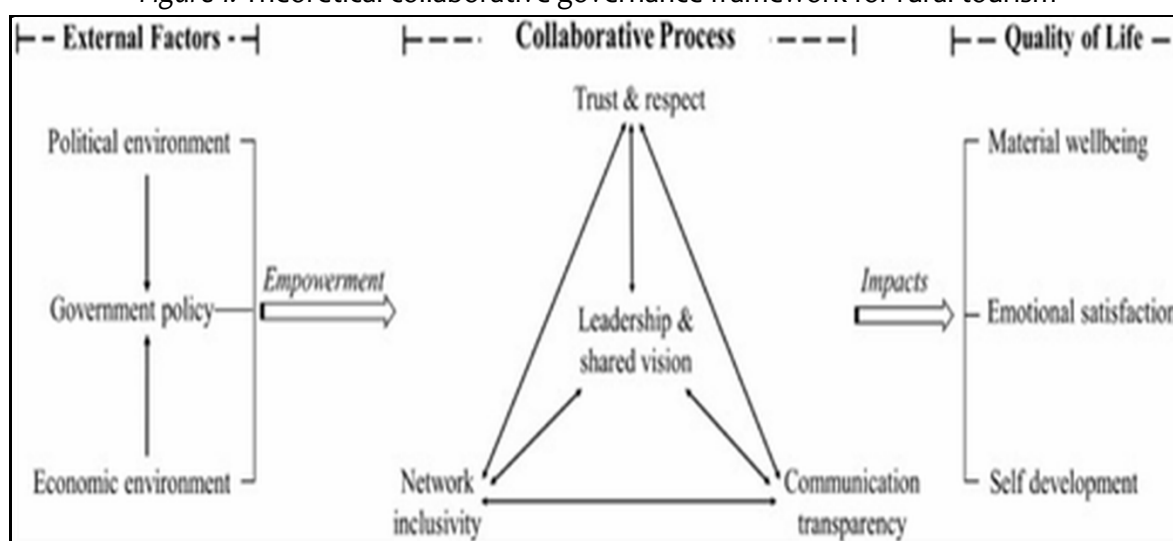
Their theoretical model comprises three primary components: external factors, collaborative processes, and quality of life. Within this framework, external factors include political environments, government policy, and the broader external context. Chen et al. (2025) argued that these elements can either enable or constrain local community empowerment in rural tourism governance. An unstable political environment risks disrupting social order, displacing communities, and diverting resources away from development initiatives. Furthermore, policymaking and the autonomy of rural tourism organisations are significantly influenced by the political context.

The second component identified by Chen et al. (2025) is the collaborative process. This element integrates four constructs previously advanced by Ansell & Gash (2008): broad and equitable collaboration, leadership, shared values, and quality of life. Chen et al. (2025) asserted that leadership conceived not as the role of a single actor but as a collective endeavour guides the establishment of a shared vision. This shared vision aligns stakeholder goals and values, fostering stronger commitment to collective objectives. As argued by Ansell & Gash (2008), alignment of stakeholder values with group objectives

promotes trust and respect in the exchange of intangible resources, while enhancing social capital through transparent communication and inclusive networks. Similarly, Dobbin & Smith (2021) emphasized that exchanges contribute to proactive network and alliance formation, which serve as additional forms of social capital.

The third component of the framework is the quality of life of villagers, which Chen et al. (2025) regarded as the ultimate outcome of collaborative governance. The authors emphasize that earlier studies have recognized the challenges of measuring quality of life outcomes in rural communities (Ansell & Gash, 2008; Emerson et al., 2012). Research based on social exchange theory has predominantly concentrated on tangible economic benefits, often overlooking broader social and well-being aspects. Chen et al. (2025) argued that this narrow focus is insufficient, as the primary objective of rural tourism governance should be the holistic improvement of residents' quality of life. In line with this perspective, Wang et al. (2023) contended that contemporary studies should extend beyond economic benefits to incorporate broader indicators of quality of life for rural residents.

Figure 1. Theoretical collaborative governance framework for rural tourism

Source: Own editing based on Chen et al. (2025).

4. Literature review

4.1. Collaborative governance and its characteristics

Numerous contexts have incorporated the study of collaborative governance (CG), including corporate responsibility (Rasche, 2010), land management (Bettis et al., 2020), environmental and natural resource management (Woolaston, 2018), the sport system (Edwards & Leadbetter, 2016), and health and technology (Lang, 2019). However, there is still a lack of research on collaborative governance in the tourism industry. The application of cross-administrative and integrated management at different levels (local, regional, and superregional) to support sustainable resource management and break down barriers between the government and community is made possible by CG in the context of environmental and conservation management (Montero et al., 2006; Guerrero et al.,

2015). The state is crucial in launching, organizing, and providing money for CG projects. Nonetheless, without robust and unambiguous regulations, CG might not yield substantial results (Brower, 2016; Eckerberg et al., 2015).

CG extends beyond the traditional view of government as merely state activity (Panyik, 2015). It involves a decision-making process involving various stakeholders, such as civil society, the private sector, and the state, working together to create actions with a public purpose (Emerson et al., 2012). Governance is seen as a new form of government that emphasises the inclusion of different stakeholders, fostering a trust-based environment where common interests are articulated and power is shared to make decisions that benefit public objectives within a territory (Bono i Gispert & Clavé, 2020; Siakwah et al., 2019). In tourism, CG has become fundamental for research and development (Sentanu et al., 2023). Keyim (2017) highlights the necessity of CG processes that involve broad, equitable collaboration, a legitimate and skilled convener, and sufficient resources, particularly for rural tourism development. Thus, CG can be approached from a multilevel perspective (Jessop, 2016).

Governance primarily concerns processes and structures (Pechlaner et al., 2014). It includes political, economic, and administrative affairs (Eagles, 2009) when looking at tourism governance from a horizontal perspective (Bramwell, 2011), whereas, on a vertical level (Bramwell & Lane, 2011), governance is linked to management and interwoven with civil society. Therefore, governance accounts for multiple relatively autonomous actors in a polycentric constellation (Denters, 2011). Tourism governance has been defined differently (Bevir, 2011; Denters, 2011), but specific characteristics can be distilled: governance encompasses more than government, concerns the way society is governed, ruled, or steered, and includes multiple actors (Bramwell & Lane, 2011). There are two major research streams contributing to tourism governance. In the first stream, governance refers to "the way companies are directed and controlled" (Cadbury Report, 1992), while in the second stream, it refers to decision-making and power (Eagles, 2009). The concept of governance is defined by Rhodes (1997) as the self-organization of inter-organizational networks that depend on each other, exchange resources, and operate independently of the state. The definitions of politics and corporations help clarify the context of tourism. The management of tourism destinations requires cooperation and coordination between various stakeholders (Bramwell & Sharman, 1999; Wang & Fesenmaier, 2007). However, because tourism is an interconnected and interdependent industry, strong actors and organizations have developed to control the industry's growth. Therefore, the public and private sectors' roles, including their networks and intermediates, were emphasized more in the earlier formulations of tourism governance (Beritelli et al., 2007; Nordin & Svensson, 2007). The goal of tourism governance was condensed by Presenza et al. (2015) to coordinate local stakeholders to design and develop destinations, fostering different valuable forms of commitments, synergies, and collaborations between public/private actors and assisting policymakers in implementing sustainable development.

Early research extensively explored tourism governance (Vargas, 2020; Dangi &

Petrick, 2021). Tourism governance is necessary to achieve sustainable destination development, claim Bruyn & Alonso (2015). Tourism governance involves a comprehensive and challenging collaboration process among three stakeholders (the public sector, commercial sector, and community) to increase a destination's long-term survival. This process calls for flexibility, creativity, and innovation. According to several studies, successful tourism development depends on better governance (Siakwah et al., 2019). While tourism contributes significantly to economic growth, market forces, and government regulation remain key industry governance components. Practical cooperation with other industries and government action are crucial for developing the tourism industry. Sectoral policies and state types should receive more attention when implementing tourism governance (Erkuş-Öztürk, 2011). A similar idea can be found in the study of Wesley & Pforr, which notes that the main factors governing coastal tourism these days are political power, conflicting interests and agendas, and a lack of community consultation (Wesley & Pforr, 2010).

In the governance of tourism, Dangi and Petrick (2021) draw attention to the problems of collaborative involvement, where decision-making is mainly done by those occupying higher positions within the organization. The success of tourist development is impacted by the underrepresentation and lack of community involvement in tourism governance (Siakwah et al., 2019). Conversely, Vanneste & Ryckaert (2011) find that although business owners in the tourism industry are willing to attend workshops and meetings, only one-third actively participate. The main reasons for low involvement are a lack of time and dedication. Enhancing tourism governance, which strongly emphasizes collaborative participation, responsiveness, representation, and involvement of multi-stakeholders at all levels, can help to lessen the problems associated with collaborative participation in tourism (Dangi & Petrick, 2021).

Numerous scholarly investigations have established tourism governance models to tackle the problems of involvement and cooperation. The adaptive co-management strategy was used by Islam et al. (2018) to enhance the governance of protected areas, and it proved effective in promoting the participation and cooperation of tourism stakeholders in protected areas. Meanwhile, Bruyn & Alonso (2015) proposed a tourism governance model. It is founded on accountability, coherence, innovation, transparency, strong leadership, dialogue, participation, and consultation. However, Zahra (2011) contends that the principle should be the foundation for regulating tourism. Establishing credibility and trust, fostering open dialogue and engagement, and contributing to conserving tourism assets are all necessary for effective tourism governance in an area. Despite the potential benefits of enhancing tourism governance, no model has been developed that encourages cooperation in the consensus-building process of making decisions.

4.2. Rural tourism and governance

Rural tourism (RT) introduces new income sources that complement, rather than replace, existing activities (Saxena et al., 2007). It leverages rural amenities and fosters

coordination among stakeholders, playing a crucial role in implementing and monitoring RT strategies at the regional level (Fleischer & Tchetchik, 2005; Saxena et al., 2007). According to Saxena et al. (2007) and Valderrama & Polanco (2022), key elements influencing RT dynamics include rural tourism networks, endogeneity, and empowerment. Various authors have explored the relationship between networks in RT (Cunha et al., 2020; Ilbery & Saxena, 2011; MacKenzie & Gannon, 2019; Ying et al., 2015). Social networks, which can be formal or informal (Jesus & Franco, 2016), represent innovative interactions among individuals or groups within rural social systems (Tian et al., 2016).

In RT, networks can be established to manage local resources (Cunha et al., 2020), boost interest in tourism development (Su, 2013), and enhance strategic rural tourism actions among stakeholders (Marzo-Navarro et al., 2017; Ying et al., 2015). These networks enable stakeholders to collaborate and form dynamic social relationships to achieve rural tourism objectives (Kelliher et al., 2018). Endogeneity in RT involves maximizing local benefits by utilizing and adding value to local resources, focusing on the needs and capacities of the local population (Kelliher et al., 2018). This approach allows the local community to manage RT activities, fostering a belief in rural tourism initiatives (Soulard et al., 2023), increasing local management (Ilbery & Saxena, 2011; Marzo-Navarro et al., 2017), and benefiting residents through resource management (Scutariu & Scutariu, 2023).

Empowerment enhances local participation and capacity building, which is essential for achieving development and conservation goals in rural areas (Petriello et al., 2021). The growth of rural tourism encourages local involvement in creating and managing various tourism products (Jena & Dwivedi, 2021; Soulard et al., 2023), fostering empowerment and a sense of belonging among residents. This process promotes the appreciation of rural tourism attractions (Scutariu & Scutariu, 2023).

4.3. Rural tourism on rural community development

Global research underscores rural tourism's role in fostering rural community development. Gannon (1994) highlighted its significance, while Hwang et al. (2012) demonstrated that sustainable RT positively influences community development in five Jeju Island communities in South Korea. Similarly, Hambira et al. (2021) analysed data from household surveys in Botswana and found that RT is vital for community development. Idziak et al. (2015) used community participation to indicate community development and concluded that sustainable RT boosts community involvement. Amir et al. (2015) explored Malaysia, focusing on the resilience of rural communities through sustainability planning in rural tourism, which includes the roles of local government, community resilience elements, and the background of rural sustainable development.

Amir et al. (2015) found through extensive literature reviews and site observations that sustainable RT development enhances local community resilience, a conclusion later corroborated by Idziak et al. (2015). Mair (2005) examined seven rural communities in Ontario, Canada, and discovered that rural tourism empowers communities to advance rural development. Huang and Stewart (1996) observed that by bringing together

individuals from various cultural backgrounds, RT can influence community diversity and structure, thereby promoting sustainable community development. Wijijayanti et al. (2020) employed descriptive and qualitative methods to investigate the impact of RT on local village communities from an economic development perspective, finding that it elevates the status of rural communities and is closely tied to community support. Lenaoa and Saarinen (2015) conducted qualitative research in Kalakamati, Botswana, to examine the link between RT and community engagement. They discovered that RT is increasingly utilized as a strategy for local development, enhancing the long-term sustainability of community participation. Overall, the consensus among scholars is that RT has a positive impact on community development.

5. Research design and methods

To examine how collaborative governance can be used to aid the development of rural communities by evaluating the underlying and supporting factors that drive or hinder CG in tourism for the development of rural communities, this study uses a qualitative case-study methodology. According to Mitchell (2011), a case study is an in-depth analysis of a social scenario that the researcher feels illustrates the application of a wide theoretical theory. The case study method is utilized in most collaborative governance research to comprehend better the fundamental concepts and phenomena that arise from collaborative governance. This study focuses on the community of Nqileni, which was chosen as a case study for this research due in part to its reliance on tourism-related activities for employment and overall community development. This makes the village an intriguing subject to research in the context of tourism collaborative governance (Gomm et al., 2011).

A purposive sampling strategy was used to select participants directly involved in tourism governance in Nqileni. This included community leaders, government representatives, tourism entrepreneurs, and members of local organisations. Purposive sampling enables the selection of information-rich cases that provide deep insights into the phenomenon of interest (Palinkas et al., 2015). The diversity of perspectives enhanced the study's ability to capture the complexity of governance processes. For data analysis, a thematic approach was adopted, following Braun & Clarke's (2006) framework. This involved systematic coding, categorisation, and interpretation of patterns across the dataset. Themes were developed both inductively from the data and deductively based on the collaborative governance framework that underpinned this study. This study adopted semi-structured interviews with 15 key informants directly and indirectly involved in tourism activities in Nqileni village, capable of providing comprehensive information on implementing tourism governance (Jennings, 2005). The 15 key informants were an exhaustive list of all key stakeholders that are directly and indirectly involved in the tourism activities in Nqileni village who could provide comprehensive information regarding the implementation of tourism CG. Interviews took between 20 and 30 minutes in the local language (isiXhosa), and were recorded and later translated by a language specialist to

English before being transcribed. Data was analysed using NVivo software to generate thematic analysis and the themes were generated through word clouds, cluster analysis, tree maps, and word trees. The data were triangulated to avoid bias and ensure data validity from multiple sources (Sugiyono, 2014). The data triangulation methods included contrasting observation results with interviews and comparing the perspectives of government officials, tourism industry practitioners, and local community representatives (Ghony & Almanshur, 2016).

In terms of ethical guidelines, ethics approval was obtained from the Research Ethics Committee (REC): Social, Behavioural and Educational Research (SBER) at Stellenbosch University. The research ethics application was reviewed by the Department/Faculty Ethics Screening Committee (DESC/FESC): School of Public Leadership (Environmental Management) in July 2024 and was subsequently classified as a low-risk project. This committee approved the application, and the approval certificate was issued along with the ethical clearance certificate, which included project ID: 27322. The ethics certificate granted permission for data collection, and all participants in the study completed an informed consent form, ensuring that they were fully aware of their decision to participate. Participants' anonymity and confidentiality were carefully maintained, and they had the right to withdraw from the study at any point. The researchers also assured that anonymity would be upheld when disseminating and publishing the research findings.

6. Results

6.1. Demographic profile

This section describes the results of the demographic profiles of participants, illustrated by *Table 1*. The results showed that a variety of tourism stakeholders, directly involved in the tourism sector, were part of the study. Interestingly, six of these participants are entrepreneurs who render services to the tourists in the study area.

Table 1. Profile of respondents

Identifier	Position of the participant in the Village
P1	Mbashe Local Municipal Ward Councillor
P2	Manager of Bulungula Lodge
P3	Village Chief Representative
P4	Marketing Manager (Bulungula Lodge)
P5	Bulungula Incubator Manager
P6	Administrator/Receptionist at Bulungula Lodge
P7	Fishing Entrepreneur
P8	Canoeing Entrepreneur
P9	Hiking Entrepreneur
P10	Village Tour Entrepreneur
P11	Herbalist Tour Entrepreneur
P12	Surfing Entrepreneur

P13	Sunrise Pancakes Entrepreneur
P14	Secret Beach Tour Entrepreneur
P15	Community Member

Source: Own editing.

6.2. Themes generated

This section presents the results from the collected data. These results are based on the response to the research question: What underlying and supporting factors drive or hinder collaborative governance in tourism for the development of rural communities? The collected data provided themes of what the tourism stakeholders consider to be the underlying and supporting factors that drive or hinder CG in tourism for the development of rural communities.

6.2.1. Broad and equitable collaboration with shared values

Tourism in rural areas is often fragmented, involving multiple actors from the public sector, businesses, and local communities (Soltani & Ghaderi, 2025). No single entity has enough resources to promote sustainable community development through tourism alone. Therefore, broad and equitable collaboration among state and non-state actors is necessary to pool resources like knowledge, expertise, and capital, maximizing tourism's socioeconomic benefits for rural communities. Such collaboration in decision-making and implementation can dynamically resolve local tourism planning and development conflicts, effectively mobilizing local human, cultural, and natural resources (Vernon et al., 2005). However, this collaboration is influenced by socioeconomic and institutional determinants, including endogenous and exogenous factors (Czernek, 2013). Endogenous factors may include conflicting economic interests, demographic characteristics (e.g., age, education), sociocultural features (e.g., leadership, trust), and local economic development levels.

Participants' narrations regarding collaborative governance in tourism in rural areas are reflected below.

We are working together as a community with the ward councillor representing the village municipality and the village Chief. As a community, we submit our requests to the municipality and the village Chief, who try their best to help us. (Participant 1).

We are planning things and working together. So, what could be improved might be to discuss how we can better utilize our tourism resources to develop our community. This approach will help us create more employment opportunities for our people. (Participant 10).

We have Bulungula Lodge, which is community-owned, and the committee responsible for managing the lodge in 2023 engaged with the municipality seeking assistance with solar for the operation of the lodge. The committee also requested support with refurbishing the rondavel's houses for the guests, and the municipality came to our rescue and provided the necessary support. (Participant 2).

However, within this theme, there were dissenting voices that lamented the lack of recognition of youth in the collaboration process. Young people, who are mostly

entrepreneurs, feel that cultural values are depriving them of opportunities to make meaningful contributions to CG that can advance rural community development and one claimed that:

One of the challenges I have as a young entrepreneur is that the leaders of our village do not want to hear and take suggestions from young people if those suggestions differ from theirs. This is mainly a cultural issue wherein young people must always listen and obey the decisions of their elders. They do not listen to small enterprises in rural areas, and it is very sad. (Participant 8).

Meetings regarding the governance and the direction of where and how tourism should operate are dominated by elders of our village. These elders find it difficult to hear young people voices and this is a challenge for me because as young people, we gave some brilliant ideas on how tourism can develop our village but because these ideas are from young people, our elders feel like we are treating them as people without ideas, especially if the ideas are opposing their views, they do not accept them at all. (Participant 10).

The participants' views on working together with the government stated above, inclusive of working with the municipality and the role both these structures of government play, reflect the opinions of Wisnumurti et al. (2021), who contended that the government is responsible for the provision of supporting infrastructure to the tourism industry. The participants concur with Gede Oka Wisnumurti et al. (2019) in noting that the government has a responsibility to improve the skills of community members and must capacitate community members concerning aiding access funding to provide grants and other forms of financial assistance. Furthermore, the government is responsible for training local community members in areas of entrepreneurship and business-related skills. The above debates and views are summed up by the views of (Spitzeck & Hansen, 2010) who advocated that governance encompasses the broader decision-making process and the implementation of decisions by both governmental and non-governmental actors.

Note should be taken for dissenting voices from young people as they are the future of the village. Meetings of the tourism stakeholders should create a conducive environment where all are provided with a platform to suggest their views on tourism governance issues regardless of their age and such ideas to be implemented if they are beneficial to the long-term project of enhancing community development through tourism.

6.2.2. Legitimate and skilled conveners

Zaman et al. (2022) contend that tourism partnerships and collaborations are more effective when led by a convener perceived as legitimate. Soltani and Ghaderi (2025) identify conveners as government agencies, industrial firms, groups like the local Chamber of Commerce, or tourist organizations such as visitor bureaus characterized by legitimacy, expertise, resources, and authority. However, local authorities often dominate economic and political resources in rural areas due to their advanced skills, experience, capital resources, and authority (Jones & Little, 2000). This dominance can lead to local authorities

controlling development processes, which contradicts the ideal collaborative governance model that aims to distribute power equally among state and non-state actors. Ideally, governments should shift from a steering function to a support function, moving from a hierarchical state bureaucracy to greater use of networks beyond the state, as well as markets and quasi-markets (Bramwell & Lane, 2011). In some areas, local governments may control local development processes, including socioeconomic development in rural communities, due to their relative advantage in authority and resources. Despite the responsibility of local state authorities to shift towards partnership governance, rural governance often remains dominated by state sectors through their direction, funding, and resourcing of partnership activities (Edwards et al., 2001).

In tourism, power dynamics influence the interactions of individuals, organizations, and agencies in formulating and implementing tourism policy (Valeri, 2021). Due to the power and resource imbalances between actors, collaborative arrangements in destinations can become dominated by local elites rather than involving a representative range of stakeholders (Gustafsson & Amer, 2023). Local authorities and their elite business partners dominate tourism collaboration in such cases. The lack of participation in decision-making processes by non-state actors, such as local communities, small entrepreneurs, and resident associations can negatively impact all aspects of tourism development policies and operations (de Araujo & Bramwell, 2002). Bichler (2021) and Rocca & Zielinski (2022) argued that incomplete representation, unequal power relations among stakeholders, or lack of accountability can weaken the effectiveness of policies and initiatives. Effective CG requires broad-based involvement of actors who can fully represent their groups and non-hierarchical, flexible alliances among them. The views of participants regarding legitimate and skilled convenors in their village are reflected as follows:

The Ward Councillor, who represents the municipality, plays an important role in local tourism development through his lobbying of the municipality council to invest in public infrastructure development, land-use plans, and involvement in tourism marketing of the village. He is trying to get us the help we need to develop our village using tourism in the most challenging circumstances. I consider him a legitimate leader because his vision is to help our community develop and create jobs for our people. (Participant 11).

Leaders in collaborative governance play a prominent role in providing leadership and guidance that ensures good working conditions amongst the stakeholders. (Participant 1).

I will start with the board members. Our responsibility is mainly when there is a problem here at the lodge; the board members first sit, and if they do not come up with a solution, we extend it to the headmen. (Participant 10).

The role of leaders in our community is to assist us when we cannot solve something. When something has happened, we take it to the community leaders, and when that problem needs the involvement of the police, we then take it to the police. (Participant 9).

Without these skilled and legitimate leaders, tourism in our village may not benefit the community; it may end up benefiting a few people in the village. (Participant 12).

Skilled and legitimate leaders are known to the community, and their role is to ensure

that tourism governance is implemented correctly and adequately. (Participant 2).

The opinions of participants above are supported by Parker (2000), who noted that partnerships and collaboration in the tourism industry perform better under the direction of a convener who is regarded as legitimate. Earlier, Jamal & Getz (1995) advanced that a convener can be a local tourism organization, an industry firm or association, a government institution, or a local leader who possesses power, legitimacy, knowledge, and resources. The investigation findings revealed that the village chief and village headman were in this case. The participants in the investigation believe that their leaders are providing proper direction in managing tourism in the village.

6.2.3. Adequate resources

Apostolopoulos et al. (2020) argue that adequate resources, such as expertise, time, and money, are essential for processing and implementing tourism collaboration. The collaboration process necessitates investments to build and enhance social capital, including leadership and other skills, organizational and physical infrastructure, community confidence and identity, entrepreneurship, networks, and trust (Valderrama & Polanco, 2022). However, as previously mentioned, while local state authorities generally have sufficient resources to support collaboration, local communities may be limited in fully participating in tourism development due to a lack of ownership, capital, skills, knowledge, and resources (Yang et al., 2021). The determinants of collaborative governance, which are broad and equitable collaboration with shared values, a legitimate and skilled convener, and adequate resources, are interconnected, and the overall fairness and effectiveness of such governance depend on the influence of each determinant (Ramukumba, 2025). Resource limitations, encompassing both financial and human aspects, present a significant obstacle to effective collaboration (Siwelani & Nyikana, 2025; Rhodes et al., 2015). Findings from this study revealed that financial challenges are a major factor hindering collaborative efforts within the tourism sector. Similarly, Rantsatsi et al. (2020) highlighted that inadequate resources serve as a critical determinant affecting the success of collaboration in the tourism industry. Participants further emphasized that these constraints hinder community development, as illustrated in the following excerpts:

We have a serious problem with the main road that comes to this village from the town of Mnganduli. The road is in terrible condition and is mainly suitable for 4 X 4 cars! The road is one of the main problems because, for instance, small cars have difficulties in reaching this place because of the poor condition of the road . . . but as we all know, Mbashe local municipality does not have money to repair the road. (Participant 6).

One of the significant challenges we have here in the village is the insufficiency of financial resources; the village must rely on financial support from the municipality and private investors. The financial support from the municipality is not enough to help the tourism sector to drive community development. We want to organize some local tourism events but cannot because of a lack of financial resources. The current overall financial situation of the municipality is a challenge. (Participant 13).

Rural areas have been overlooked and are treated poorly because of the current economic situation in South Africa. The government (municipality) has no plans to invest in rural areas. (Participant 9).

The village has unfavourable economic conditions, and our village economy is weak. We are also witnessing a decline in municipal public finance support. The government prefers to financially support bigger tourism entrepreneurs in urban areas, which hinders the village's tourism-based socio-economic development. (Participant 12).

The views advanced above by the participants suggest that while collaborative governance offers a valuable framework, its effectiveness depends on continuous effort to address inequalities and ensure accountability. The South African rural tourism context further underscores the need for governance structures that are responsive to local realities. Structural constraints such as scarce financial resources limit the capacity of rural communities to fully harness tourism opportunities (Litheko & Potgieter, 2019).

7. Discussion and results

The findings from this study highlight three interrelated determinants that underpin collaborative governance in rural tourism: broad and equitable collaboration with shared values, legitimate and skilled conveners, and adequate resources. These determinants align with established scholarship on CG in tourism (Bramwell & Lane, 2011; Ramukumba, 2025), but they also reflect the unique sociocultural, institutional, and economic dynamics of rural South Africa.

The study confirms that collaboration is indispensable in rural tourism contexts, where no single actor has sufficient resources to drive sustainable development independently (Soltani & Ghaderi, 2025). Consistent with Vernon et al. (2005), participants described collective decision-making and joint initiatives involving local authorities, traditional leaders, and community members as essential for mobilizing knowledge, skills, and resources. Examples included joint planning efforts and municipal support for community tourism enterprises such as Bulungula Lodge. However, the findings also revealed tensions rooted in endogenous socio-cultural determinants (Czernek, 2013), such as generational divides in decision-making. For instance, young entrepreneurs lamented their exclusion from leadership spaces, citing cultural norms privileging elder authority. Such dynamics suggest that while collaboration may be formally inclusive, in practice it can reproduce social hierarchies and limit the participation of marginalized groups. This tension reflects Spitzack and Hansen's (2010) assertion that governance must extend beyond formal structures to ensure inclusive, participatory decision-making processes. Thus, while broad collaboration exists in principle, achieving equitable collaboration remains constrained by power imbalances and cultural traditions.

The second theme underscored the importance of leadership legitimacy in sustaining collaborative arrangements. Participants identified municipal ward councillors, village chiefs, and board members of community-owned enterprises as legitimate conveners who

provided direction, mediated disputes, and lobbied for resources. This finding reinforces Zaman et al. (2022), who argued that legitimacy enhances the credibility and effectiveness of conveners and aligns with Jamal and Getz's (1995) assertion that conveners must possess both authority and knowledge to lead effectively. Nonetheless, the reliance on local state authorities reflects a continuity of hierarchical governance. Local governments often dominate development processes, given their control over financial resources and political authority (Jones & Little, 2000). As Edwards et al. (2001) caution, such dominance can compromise genuine partnership governance, reinforcing elite influence at the expense of community autonomy. The participant narratives suggest both appreciation of skilled leadership and concerns about potential concentration of power, particularly the risk that tourism benefits may accrue to a few rather than the broader community. This idea echoes concerns raised by Gustafsson & Amer (2023) about elite capture in tourism governance. Hence, while legitimate conveners can enhance collaboration, their legitimacy must be grounded in accountability and broad-based representation to prevent exclusionary practices.

The third theme highlighted the centrality of resources: financial, infrastructural, and human capital in enabling effective collaboration. Echoing Apostolopoulos et al. (2020) and Valderrama & Polanco (2022), participants emphasized the need for investments in infrastructure, entrepreneurship, and skills development. However, persistent financial and infrastructural deficits, such as poor road conditions and declining municipal support, were reported as significant barriers. These findings align with Rantsatsi et al. (2020) and Rhodes et al. (2015), who identified resource limitations as a critical determinant of collaboration failure in tourism. Participants further noted that rural areas are marginalized within broader state development agendas, with government support skewed towards urban tourism enterprises. This perception underscores structural inequalities within tourism governance and reflects broader critiques of uneven development in South Africa (Litheko & Potgieter, 2019). Without adequate resources, even the most legitimate leadership and equitable governance structures risk being undermined by material constraints.

The three determinants, equitable collaboration, legitimate conveners, and adequate resources, are mutually reinforcing. Effective collaboration requires inclusive structures, but without legitimate leaders to convene and mobilize stakeholders, such inclusivity may lack direction. Conversely, even skilled conveners cannot sustain collaboration without sufficient financial and infrastructural support. As Ramukumba (2025) highlights, the fairness and effectiveness of collaborative governance depend on the dynamic interplay among these factors. The findings of this study reinforce this interdependence, suggesting that shortcomings in any one determinant whether exclusion of youth voices, dominance of elites, or resource scarcity, can weaken the overall governance framework.

8. Linking the results with the theoretical framework

The findings of this study resonate strongly with the collaborative governance for rural

tourism framework developed by Chen et al. (2025), which grounded this study. This theoretical framework emphasizes the role of external factors such as political and economic environments in shaping collaborative governance processes. Participants consistently highlighted the importance of municipal and government involvement in providing infrastructure, training, and financial support. These inputs reflect the enabling influence of government policy as an external factor, which, when aligned with community needs, empowers local actors to actively participate in tourism development. However, the narratives also revealed structural challenges such as inadequate financial resources and poor infrastructure, underscoring the limitations of external environments in promoting sustainable rural tourism.

Within the collaborative process, the results demonstrated the significance of leadership, trust, inclusivity, and transparent communication. Community members valued the involvement of ward councillors, village chiefs, and board members as legitimate conveners who guided local tourism initiatives and mediated conflicts. This reflects the framework's emphasis on leadership and shared vision as central to building trust and respect among stakeholders. Yet, challenges such as the exclusion of youth voices from decision-making processes illustrate shortcomings in network inclusivity, where cultural traditions reinforce unequal participation. These findings highlight that for collaboration to be effective, all stakeholders including marginalized groups must be meaningfully included in transparent and respectful dialogue.

Finally, the study outcomes align with the impacts on quality of life suggested by the framework. Participants perceived tourism as a potential driver of material well-being through job creation, infrastructure development, and community-owned enterprises. Emotional satisfaction and self-development were also implicit in their aspirations for improved opportunities and recognition of local entrepreneurs. However, the persistence of financial limitations and elite dominance risks undermining these benefits, as not all community members may share equally in tourism gains. Thus, while collaborative governance holds promise for enhancing quality of life, its success depends on balancing external support, equitable collaboration processes, and resource availability to ensure inclusive and sustainable community development.

9. Conclusion

This study contributes to the theoretical understanding of collaborative governance by situating it within the sociocultural and institutional context of rural South Africa. It extends existing frameworks such as those of Chen et al. (2025) and Bramwell & Lane (2011) by highlighting how cultural hierarchies, generational divides, and leadership dynamics shape collaboration in rural tourism development. The findings reveal that barriers to equitable participation are institutional, embedded in traditional social structures, particularly the exclusion of youth voices. This perspective advances collaborative governance theory by integrating sociocultural determinants into analysing governance effectiveness in developing regions.

Empirically, the study deepens understanding of the role of legitimate and skilled conveners in rural governance. It demonstrates that while local leaders, such as ward councillors and chiefs, provide essential direction and coordination, excessive dependence on traditional authority may reinforce elite dominance and limit inclusivity. By showing that legitimacy must coexist with accountability and broad-based participation, this study refines the theoretical construct of legitimacy within collaborative governance. It underscores the need for more democratic leadership models in tourism governance processes.

Practically, the study contributes to policy and practice by identifying resource interdependence as a crucial determinant of successful collaboration. The findings highlight that even well-intentioned collaborative frameworks are unlikely to succeed without adequate financial, infrastructural, and human resources. The study therefore advances theoretical and practical knowledge by proposing a context-sensitive model of CG that is socially inclusive, culturally adaptive, and resource-conscious. This integrated perspective offers a valuable foundation for policymakers, practitioners, and researchers seeking to promote sustainable rural development through tourism.

This study has demonstrated that CG in rural tourism is contingent on three interrelated determinants: equitable collaboration with shared values, legitimate and skilled conveners, and adequate resources. These findings confirm existing scholarship while revealing the unique socio-cultural and institutional challenges facing rural South African communities, such as generational exclusion, hierarchical governance, and persistent resource deficits. The evidence suggests that while collaboration exists in principle, its equitable realisation is constrained by entrenched power imbalances, elite dominance, and uneven resource allocation. Consequently, effective collaborative governance requires not only shared values and legitimate leadership but also structural reforms to ensure fair participation across all social groups, including youth and small-scale entrepreneurs.

Linking these findings to the CG framework of Chen et al. (2025), the study underscores the importance of external political and economic factors, inclusive collaborative processes, and their ultimate impacts on quality of life. Governmental support, leadership legitimacy, trust, and inclusivity emerged as key drivers of successful collaboration, yet their effectiveness was undermined by limited financial resources and infrastructural deficits. The findings highlight the need for governance models that are both responsive to local cultural contexts and adequately resourced to deliver tangible community benefits. Ultimately, strengthening collaborative governance in rural tourism requires balancing state support with grassroots participation, fostering accountability, and addressing structural inequalities to ensure sustainable community development and improved quality of life.

References

- Amir, A. F., Abd Ghapar, A., Jamal, S. A., & Ahmad, K. N. (2015). Sustainable tourism development: A study on community resilience for rural tourism in Malaysia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 168: 116–122. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.10.217
- Ansell, C. & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18 (4): 543–571. DOI: 10.1093/jopart/mum032
- Apostolopoulos, N., Liargovas, P., Stavroyiannis, S., Makris, I., Apostolopoulos, S., Petropoulos, D., & Anastasopoulou, E. (2020). Sustaining rural areas, rural tourism enterprises and EU development policies: A multi-layer conceptualisation of the obstacles in Greece. *Sustainability*, 12 (18): 7687. DOI: 10.3390/su12187687
- Araujo, L. M., de & Bramwell, B. (2002). Partnership and Regional Tourism in Brazil. *Annals of Tourism Research*, 29 (4): 1138–64. DOI: 10.1016/S0160-7383(02)00033-6
- Badola, R., Hussain, S. A., Dobriyal, P., Manral, U., Barthwal, S., Rastogi, A., & Gill, A. K. (2017). Institutional arrangements for managing tourism in the Indian Himalayan protected areas. *Tourism Management*, 66: 1–12. DOI: 10.1016/j.tourman.2017.10.020
- Baggio, R. (2008). Symptoms of complexity in a tourism system. *Tourism Analysis*, 13 (1): 1–20. DOI: 10.3727/108354208784548797
- Beritelli, P., Bieger, T., & Laesser, C. (2007). Destination governance: Using corporate governance theories as a foundation for effective destination management. *Journal of Travel Research*, 46 (1): 96–107. DOI: 10.1177/0047287507302385
- Beritelli, P. & Laesser, C. (2017). The dynamics of destinations and tourism development. In Fesenmaier, D. R. & Xiang, Z. (eds.) *Design science in tourism*. Cham: Springer International Publishing, pp. 195–214. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42773-7_13
- Bettis, A., Schoon, M., & Blanchette, G. (2020). Enabling regional collaborative governance for sustainable recreation on public lands: The Verde Front. *Journal of Environmental Planning and Management*, 64 (1): 101–123. DOI: 10.1080/09640568.2020.1753178
- Bevir, M. (ed.) (2011). *The SAGE handbook of governance*. Los Angeles: Sage. DOI:<https://doi.org/10.4135/9781446200964.n23>
- Bichler, B. F. (2021). Designing tourism governance: The role of local residents. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19: 100389. DOI: 10.1016/j.jdmm.2019.100389
- Bichler, B. F. & Lösch, M. (2019). Collaborative governance in tourism: Empirical insights into a community-oriented destination. *Sustainability*, 11 (23): 6673. DOI: 10.3390/su11236673
- Bono i Gispert, O. & Clavé, A. S. (2020). Dimensions and models of tourism governance in a tourism system: The experience of Catalonia. *Journal of Destination Marketing & Management*, 17: 100465. DOI: 10.1016/j.jdmm.2020.100465
- Bramwell, B. (2011). Governance, the state and sustainable tourism: A political economy approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4–5), 459–477. DOI: 10.1080/09669582.2011.576765

- Bramwell, B. & Lane, B. (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4–5), 411–421.
DOI: 10.1080/09669582.2011.580586
- Bramwell, B. & Sharman, A. (1999). Collaboration in local tourism policymaking. *Annals of Tourism Research*, 26 (2): 392–415. DOI: 10.1016/S0160-7383(98)00105-4
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2): 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp0630a
- Brower, A. L. (2016). Is collaboration good for the environment? Or, what’s wrong with the Land and Water Forum? *New Zealand Journal of Ecology*, 40 (3): 390–397. DOI: 10.20417/nzjecol.40.42
- Bruyn, C. de, & Alonso, A. F. (2015). Tourism destination governance. In: *Knowledge management in tourism: Policy and governance application*. Emerald Group Publishing Limited, pp. 221–242. Doi: [https://doi.org/10.1108/S2042-1443\(2012\)0000004015](https://doi.org/10.1108/S2042-1443(2012)0000004015)
- Cabral, S. & Krane, D. (2018). Civic festivals and collaborative governance. *International Review of Administrative Sciences*, 84 (1): 185–205. DOI: 10.1177/0020852315615196
- Cadbury Report (1992). *The report of the committee on financial aspects of corporate governance*. London: Gee & Co.
- Chen, Q., Cai, L. A., & Chen, J. (2025). Collaborative governance for rural tourism in a centralized state: a tale of two villages in China, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 63: 329–339. DOI: 10.1016/j.jhtm.2025.05.007
- Cunha, C., Kastenholz, E., & Carneiro, M. J. (2020). Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44: 215–226. DOI: 10.1016/j.jhtm.2020.06.007
- Czernek, K. (2013). Determinants of cooperation in a tourist region. *Annals of Tourism Research*, 40: 83–104. DOI: 10.1016/j.annals.2012.09.003
- Dangi, T. B. & Petrick, J. F. (2021). Augmenting the role of tourism governance in addressing destination justice, ethics, and equity for sustainable community-based tourism. *Tourism and Hospitality*, 2 (1): 15–42. DOI: 10.3390/tourhosp2010002
- Dangi, T. B. & Petrick, J. F. (2021). Enhancing the role of tourism governance to improve collaborative participation, responsiveness, representation, and inclusion for sustainable community-based tourism: A case study. *International Journal of Tourism Cities*, 7 (4): 1029–1048. DOI: 10.1108/IJTC-10-2020-0223
- Denters, B. (2011). Local governance. In Bevir, M. (ed.) *The SAGE handbook of governance*. Los Angeles: Sage, pp. 221–242. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446200964.n20>
- Dobbin, K. B. & Smith, D. W. (2021). Bridging social capital theory and practice: Evidence from community-managed water treatment plants in Honduras. *Journal of Rural Studies*, 88: 181–191. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.10.002
- Eagles, P. F. J. (2009). Governance of recreation and tourism partnerships in parks and protected areas. *Journal of Sustainable Tourism*, 17 (2): 231–248.
DOI: 10.1080/09669580802495725

- Eckerberg, K., Bjärstig, T., & Zachrisson, A. (2015). Incentives for collaborative governance: Top-down and bottom-up initiatives in the Swedish mountain region. *Mountain Research and Development*, 35 (3): 289–298. DOI: 10.1659/MRD-JOURNAL-D-14-00068.1
- Edwards, B., Goodwin, M., Pemberton, S., & Woods, M. (2001). Partnerships, Power, and development-exploring partnerships, clusters and innovation systems. *Tourism Review*, 60 (2): 32–37.
- Edwards, J. R. & Leadbetter, R. (2016). Collaborative governance in a sport system: A critique of a “one-size-fits-all” approach to administering a national standardized sport program. *Managing Sport and Leisure*, 21 (3): 142–163.
DOI: 10.1080/23750472.2016.1220811
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22 (1): 1–29. DOI: 10.1093/jopart/mur011
- Ernawati, N. M., Sitawati, A. A. R., & Muliati, N. K. (2018). Batur toward sustainable tourism development. A community-based geotourism case from Bali in Indonesia. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 9 (2): 291–297. DOI: 10.14505/jemt.v9.2(26).09
- Erkuş-Öztürk, H. (2011). Modes of tourism governance: A comparison of Amsterdam and Antalya. *Anatolia*, 22 (3): 307–325. DOI: 10.1080/13032917.2011.614354
- Farsari, I. (2021). Exploring the nexus between sustainable tourism governance, resilience, and complexity research. *Tourism Recreation Research*, 48 (3): 1–16.
DOI: 10.1080/02508281.2021.1922828
- Fleischer, A. & Felsenstein, D. (2000). Support for rural tourism: Does it make a difference? *Annals of Tourism Research*, 27 (4): 1007–1024. DOI: 10.1016/S0160-7383(99)00126-7
- Fleischer, A. & Tchetchik, A. (2005). Does rural tourism benefit from agriculture? *Tourism Management*, 26 (4): 493–501. DOI: 10.1016/j.tourman.2003.10.003
- Gannon, A. (1994). Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition. *Journal of sustainable tourism*, 2 (1–2): 51–60.
DOI: 10.1080/09669589409510683
- Ghony, M.D. & Almanshur, F. (2016). *Metode penelitian kualitatif*. Yogyakarta: Ar-Ruzz Media.
- Gomm, R., Hammersley, M., & Foster, P. (2011). Case study and generalization. In: *Case study method*. London: SAGE Publication Ltd., pp. 98–115.
- Guerrero, A. M., Bodin, Ö., McAllister, R. R., & Wilson, K. A. (2015). Achieving social-ecological fit through bottom-up collaborative governance: An empirical investigation. *Ecology and Society*, 20 (4): 41. DOI: 10.5751/ES-08035-200441
- Gustafsson, C. & Amer, M. (2023). Forsvik, Sweden: Towards a people-public-private partnership as a circular governance and sustainable culture tourism strategy. *Sustainability*, 15 (5): 4687. DOI: 10.3390/su15054687
- Hall, C. M. (2011). A typology of governance and its implications for tourism policy analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4–5): 437–457. DOI: 10.1080/09669582.2011.570346

- Hambira, W. L., Saarinen, J., Atlhopheng, J. R., Manwa, H. (2021). Climate change, tourism, and community development: perceptions of Maun residents, Botswana. *Tourism Review International*, 25: 105–117. DOI: 10.3727/154427220X16059054538773
- Huang, Y. H. & Stewart, W. P. (1996). Rural tourism development: Shifting basis of community solidarity. *Journal of Travel Research*, 34 (4): 26–31. DOI: 10.1177/004728759603400404
- Hwang, D., Stewart, W. P., & Ko, D. W. (2012). Community behaviour and sustainable rural tourism development. *Journal of Travel Research*, 51 (3): 328–341. DOI: 10.1177/0047287511410350
- Idziak, W., Majewski, J., & Zmysłony, P. (2015). Community participation in sustainable rural tourism experience creation: A long-term appraisal and lessons from a thematic villages project in Poland. *Journal of Sustainable Tourism*, 23 (8–9): 1341–1362. DOI: 10.4324/9781315111865
- Ilbery, B. & Saxena, G. (2011). Integrated rural tourism in the English–Welsh cross-border region: An analysis of strategic, administrative and personal challenges. *Regional Studies*, 45 (8): 1139–1155. DOI: 10.1080/00343404.2010.486785
- Islam, M. W., Ruhanen, L., & Ritchie, B. W. (2018). Tourism governance in protected areas: Investigating the application of the adaptive co-management approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 26 (11): 1890–1908. DOI: 10.1080/09669582.2018.1526291
- Jamal, T. B. & Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22: 186–204. DOI: 10.1016/0160-7383(94)00067-3
- Jena, R. K. & Dwivedi, Y. (2021). Prioritizing the barriers to tourism growth in rural India: An integrated multi-criteria decision making (MCDM) approach. *Journal of Tourism Futures*, 9: 416. DOI: 10.1108/JTF-10-2020-0171
- Jennings, G. R. (2005). Interviewing: A focus on qualitative technique. In: *Tourism research methods: Integrating theory with practice*. Oxfordshire: CABI Publishing, pp. 99–117.
- Jesus, C. & Franco, M. (2016). Cooperation networks in tourism: A study of hotels and rural tourism establishments in an inland region of Portugal. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 29: 165–175. DOI: 10.1016/j.jhtm.2016.07.005
- Jessop, B. (2016). Territory, politics, governance and multispatial metagovernance. *Territory, Politics, Governance*, 4 (1): 8–32. DOI: 10.1080/21622671.2015.1123173
- Jones, O. & Little, J. (2000). Rural Challenge(s): Partnership and New Rural Governance. *Journal of Rural Studies*, 16 (2): 171–83.
- Kantar, S. & Svržnjak, K. (2017). Development of sustainable rural tourism. *DETUROPE: The Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 9 (1): 26–34. DOI: 10.32725/det.2017.003
- Kelliher, F., Reinl, L., Johnson, T. G., & Joppe, M. (2018). The role of trust in building rural tourism micro firm network engagement: A multi-case study. *Tourism Management*, 68: 1–12. DOI: 10.1016/j.tourman.2018.02.014
- Keyim, P. (2017). Inbound tourism development at the Western border region of China. *East Asia*, 34 (1): 79–85. DOI: 10.1007/s12140-017-9266-1

- Lane, B. (1994). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. *Journal of Sustainable Tourism*, 2 (1–2): 102–111.
DOI: 10.1080/09669589409510687
- Lang, A. (2019). Collaborative governance in health and technology policy: The use and effects of procedural policy instruments. *Administration & Society*, 51 (2): 272–298. DOI: 10.1177/0095399716664163
- Lakner, Z., Kiss, A., Merlet, I., Oláh, J., Máté, D., Grabara, J., & Popp, J. (2018). Building coalitions for a diversified and sustainable tourism: Two case studies from Hungary. *Sustainability*, 10 (4): 1090. DOI: 10.3390/su10041090
- Lenao, M. (2017). Community, state and power-relations in community-based tourism on Lekhubu Island, Botswana. *Tourism Geographies*, 19 (3): 483–501.
DOI: 10.1080/14616688.2017.1292309
- Lenao, M. & Saarinen, J. (2015). Integrated rural tourism as a tool for community tourism development: exploring culture and heritage projects in the North-East District of Botswana. *South African Geographical Journal = Suid-Afrikaanse Geografiese Tydskrif*, 97 (2): 203 –216. DOI: 10.1080/03736245.2015.1028985
- Litheko, A. & Potgieter, M. (2019). Strategic management of tourism stakeholders: Bakgatla-ba-Kgafela, South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 8 (2): 1–23.
- MacKenzie, N. & Gannon, M. J. (2019). Exploring the antecedents of sustainable tourism development. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31 (6): 2411–2427. DOI: 10.1108/IJCHM-05-2018-0384
- Mair, H. (2013). The challenge of critical approaches to rural tourism studies and practice. In: *The critical turn in tourism studies*. Routledge, pp. 42–54.
DOI: 10.4324/9780203806586
- Marzo-Navarro, M., Pedraja-Iglesias, M., & Vinzón, L. (2017). Key variables for developing integrated rural tourism. *Tourism Geographies*, 19 (4): 575–594.
DOI: 10.1080/14616688.2017.1336785
- Mbaiwa, J. E. & Hambira, W. L. (2019). Enclaves and shadow state tourism in the Okavango Delta, Botswana. *South African Geographical Journal*, 102 (1): 1–21.
DOI: 10.1080/03736245.2019.1601592
- Mitchell, J. C. (2011). Case and situation analysis. In: *Case study method*. London: SAGE Publication Ltd., pp. 165–186. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1983.tb00387.x>
- Montero, S. G., Castellón, E. S., Rivera, L. M. M., Ruvalcaba, S. G., & Llamas, J. J. (2006). Collaborative governance for sustainable water resources management: The experience of the Inter-municipal Initiative for the Integrated Management of the Ayuquila River Basin, Mexico. *Environment and Urbanization*, 18 (2): 297–313. DOI: 10.1177/0956247806069602
- Nordin, S. & Svensson, B. (2007). Innovative destination governance: The Swedish ski resort of Are. *Entrepreneurship and Innovation*, 8 (1): 56–66.
DOI: 10.5367/000000007780007416

- OECD (2018). *OECD tourism trends and policies*, 2018. Paris: OECD Publishing.
DOI: 10.1787/tour-2018-en
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed-method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42 (5): 533–544. DOI 10.1007/s10488-013-0528-y
- Panyik, E. (2015). Rural tourism governance: Determinants of policy-makers' support for tourism development. *Tourism Planning & Development*, 12 (1): 48–72.
DOI: 10.1080/21568316.2014.960603
- Parker, S. (2000). Collaboration on Tourism Policy Making: Environmental and Commercial Sustainability on Bonaire, NA. In: Bramwell, B. & Lane, B. (eds.) *Tourism Collaboration and Partnerships: Politics, Practice and Sustainability*. Clevedon, UK: Channel View, pp. 78–97. DOI: 10.1080/09669589908667338
- Pechlaner, H., Kozak, M., & Volgger, M. (2014). Destination leadership: A new paradigm for tourist destinations? *Tourism Review*, 69 (1): 1–9. DOI: 10.1108/TR-09-2013-0053
- Petriello, M. A., Redmore, L., Sène-Harper, A., & Katju, D. (2021). Terms of empowerment: Of conservation or communities? *Oryx*, 55 (2): 255–261.
DOI: 10.1017/S0030605319000036
- Presenza, A., Abbate, T., & Micera, R. (2015). The Cittaslow movement: Opportunities and challenges for the governance of tourism destinations. *Tourism Planning & Development*, 12 (4): 479–488. DOI: 10.1080/21568316.2015.1037929
- Ramukumba, T. (2025). Tourism collaborative governance: The views of tourism small and medium-sized enterprises in rural areas. *Interdisciplinary Journal of Management Sciences*, 2 (1): 1–16. DOI: 10.3814/ijms-2025.vol2.1.04
- Rantsatsi, N., Musonda, I. & Agumba, J. (2020). Identifying factors of collaboration critical for improving health and safety performance in construction projects: A systematic literature review. *Acta Structilia*, 27 (2): 120–150. DOI: 10.18820/24150487/as27i2.5
- Rasche, A. (2010). Collaborative governance 2.0. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 10 (4): 500–511. DOI: 10.1108/14720701011069713
- Rhodes, M. L., Ospina, S., Then, J., & Kim, S. Y. (2015). Collaborative governance and barriers to collaboration in the US federal government. *Review of Public Personnel Administration*, 35 (2): 166–193. DOI: 10.35741/issn.0258-2724.56.6.58
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Buckingham: Open University Press.
- Rocca, L. H. D. & Zielinski, S. (2022). Community-based tourism, social capital, and governance of post-conflict rural tourism destinations: The case of Minca, Sierra Nevada de Santa Marta, Colombia. *Tourism Management Perspectives*, 43: 100985. DOI: 10.1016/j.tmp.2022.100985
- Saxena, G., Clark, G., Oliver, T., & Ilbery, B. (2007). Conceptualizing integrated rural tourism. *Tourism Geographies*, 9 (4): 347–370. DOI: 10.1080/14616680701647527

- Scutariu, A. L. & Scutariu, P. (2023). Perceptions of the local government and the residents regarding rural tourism development effects. Survey in the Suceava County - Romania. *Ciência Rural*, 53 (4): e20210911. DOI: 10.1590/0103-8478cr20210911
- Sentanu, I. G. E. P. S., Haryono, B., Zamrudi, Z., & Praharjo, A. (2023). Challenges and successes in collaborative tourism governance: A systematic literature review. *European Journal of Tourism Research*, 33: 3302 DOI: 10.54055/ejtr.v33i.2669
- Sharpley, R. (2022). Sustainable tourism governance: Local or global? *Tourism Recreation Research*, 48 (5): 809–812. DOI: 10.1080/02508281.2022.2040295
- Shi, Y., Zhang, J., Cui, X., & Zhang, G. (2022). Evaluating sustainability of tourism projects in rural land development base on a resilience model. *Land*, 11 (12): 2245. DOI: 10.3390/land11122245
- Soulard, J., Park, J., & Zou, S. (2023). Pride in transformation: A rural tourism stakeholder view. *Journal of Travel Research*, 63 (1): 80–99. DOI: 10.1177/00472875221143487
- Su, B. (2013). Developing rural tourism: the PAT program and ‘Nong jia le’ Tourism in China. *International Journal of Tourism Research*, 15 (6): 611–619. DOI: 10.1002/jtr.1903
- Siakwah, P., Musavengane, R., & Leonard, L. (2019). Tourism governance and attainment of the sustainable development goals in Africa. *Tourism Planning & Development*, 17 (4): 355–383. DOI: 10.1080/21568316.2019.1600160
- Soltani, R. & Ghaderi, Z. (2025). Rural tourism initiatives and governance: An insight from Iran. *Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 36 (4): 724–744. DOI: 10.1080/13032917.2025.2475017
- Siwelani, M. M. & Nyikana, S. (2025). Factors influencing collaborative governance in the tourism sector: Stakeholder reflections. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 10 (2): 77–99. DOI: 10.15170/TVT.2025.10.02.05
- Spitzeck, H. & Hansen, E. G. (2010). Stakeholder governance: How stakeholders influence corporate decision making. *Corporate Governance*, 10 (4): 378–391. DOI: 10.1108/14720701011069623
- Sugiyono, T. (2014). *Metode penelitian kuantitatif, kualitatif, dan R&D*. Bandung: Alfabeta.
- Tian, Q., Guo, L., & Zheng, L. (2016). Urbanization and rural livelihoods: A case study from Jiangxi Province, China. *Journal of Rural Studies*, 47: 577–587. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.07.01
- Tomo, A., Hinna, A., Mangia, G., & De Nito, E. (2018). Collaborative governance: A successful case of public and private interaction in the port city of Naples. In: *Cross-sectoral relations in the delivery of public services*. Emerald Publishing Limited, pp. 177–193. Doi: <https://doi.org/10.1108/S2051-663020180000006009>
- Valeri, M. (2021). *New governance and management in touristic destinations*. IGI Global.
- Vanneste, D. & Ryckaert, L. (2011). Networking and governance as success factors for rural tourism? The perception of tourism entrepreneurs in the Vlaamse Ardennen. *Bulletin de la Société géographique de Liège*, 57: 53–71. <https://popups.uliege.be/0770-7576/index.php?id=692>.

- Valderrama, E. L. & Polanco, J. A. (2022). Understanding how collaborative governance mediates rural tourism and sustainable territory development: A systematic literature review. *Tourism Recreation Research*, 49 (4): 1–17. DOI: 10.1080/02508281.2022.2072653
- Vargas, A. (2020). COVID-19 crisis: A new model of tourism governance for a new time. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12 (6): 691–699. DOI: 10.1108/WHATT-07-2020-0066
- Vernon, J., Essex, S., Pinder, D., & Curry, K. (2005). Collaborative policymaking: Local sustainable projects. *Annals of Tourism Research*, 32 (2): 325–345. DOI: 10.1016/j.annals.2004.06.005
- Wisnumurti, A. A. G.O., Darma, K., & Putra, I. N. G. M. (2021). Tourism policy and the impact of tourism on Bali Island. *Journal of Hunan University Natural Sciences*, 47 (12): 95–104.
- Xavier, L. Y., Jacobi, P. R., & Turra, A. (2019). Local Agenda 21: Planning for the future, changing today. *Environmental Science and Policy*, 101: 7–15. DOI: 10.1016/j.envsci.2019.07.006
- Yavana Rani, S., Geetha, V., & Muthukumar, N. (2017). An empirical study on the impact of tourism development and community participation on rural tourism support strategies. *International Journal of Economic Research*, 14 (1): 13–22.
- Ying, T., Jiang, J., & Zhou, Y. (2015). Networks, citizenship behaviours and destination effectiveness: A comparative study of two Chinese rural tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 23 (8–9): 1318–1340. DOI: 10.1080/09669582.2015.1031672
- Wang, Y. & Fesenmaier, D. R. (2007). Collaborative destination marketing: A case study of Elkhart County, Indiana. *Tourism Management*, 28 (3): 863–875. DOI: 10.1016/j.tourman.2006.02.007
- Wang, Y., Hu, W., Park, K.-S., Yuan, Q., & Chen, N. (2023). Examining residents' support for night tourism: An application of the social exchange theory and emotional solidarity. *Journal of Destination Marketing & Management*, 28 (2): 100780. DOI: 10.1016/j.jdmm.2023.100780
- Wesley, A. & Pforr, C. (2010). The governance of coastal tourism: Unravelling the layers of complexity at Smiths Beach, Western Australia. *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (6): 773–792. DOI: 10.1080/09669581003721273
- Woolaston, K. (2018). A voice for wild animals: Collaborative governance and human–wildlife conflict. *Alternative Law Journal*, 43 (4) 257–262. DOI: 10.1177/1037969X18792960
- Yang, J., Yang, R., Chen, M.H., Su, C.H. J., Zhi, Y., & Xi, J. (2021). Effects of rural revitalization on rural tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Management*, 47: 35–45. DOI: 10.1016/j.jhtm.2021.02.008
- Zahra, A. L. (2011). Rethinking regional tourism governance: The principle of subsidiarity. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4–5): 535–552. DOI: 10.1080/09669582.2011.576764
- Zaman, R., Jain, T., Samara, G., & Jamali, D. (2022). Corporate governance meets corporate social responsibility: Mapping the interface. *Business & Society*, 61 (3): 690–752. DOI: 10.1177/0007650320973415

PREDICTING BEHAVIOURAL INTENTIONS OF FUNERAL TRAVELLERS TO CONSUME TOURISM-RELATED PRODUCTS AND SERVICES

¹Munei Nengovhela✉, ²Tondani Nethengwe, ³Gift Dafuleya

¹Lecturer, University of Venda, Department of Tourism and Hospitality Management, South Africa;
munei.nengovhela@univen.ac.za, ORCID: 0000-0001-7664-3043

²Senior lecturer, University of Venda, Department of Tourism and Hospitality Management,
South Africa; tondani.nethengwe@univen.ac.za ORCID: 0000-0003-2610-7327

³Professor, University of Venda, Department of Economics, South Africa; gift.dafuleya@univen.ac.za,
ORCID: 0000-0002-4343-7945

ABSTRACT

Funeral tourism has emerged as a culturally significant yet underexplored form of domestic travel in South Africa. This study empirically investigated the behavioural intentions of funeral travellers to consume tourism-related products and services, focusing on accommodation, transport, and food and beverage. A quantitative approach was employed using a structured questionnaire administered to 509 respondents across Limpopo, Mpumalanga, and Gauteng provinces. Structural equation modelling (SEM) was applied to test hypothesised relationships. Results demonstrated that all three predictors significantly influenced behavioural intention, explaining 51% of the variance. Accommodation consumption had the strongest positive effect, followed by food and beverage, and transport. These findings highlight that funeral travellers engage not only in cultural practices but also in economic consumption that supports the broader tourism value chain. The study contributes to the theoretical framing of funeral tourism within the discourse of dark and cultural tourism while offering practical insights for tourism planners and service providers to design culturally sensitive, affordable, and accessible services. Future research should expand the geographic scope and adopt mixed-method approaches to deepen understanding of funeral tourism's socio-economic impact.

Keywords: cultural tourism, emerging tourism, funeral tourism, rural tourism, tourist behaviour

Received: 11 September 2025

Accepted: 1 December 2025

Published: 16 December 2025

A TEMETKEZÉSI UTAZÓK VISELKEDÉSI SZÁNDÉKAINAK ELŐREJELZÉSE A TURISZTIKAI TERMÉKEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK FOGYASZTÁSÁRA VONATKOZÓAN

¹Munei Nengovhela✉, ²Tondani Nethengwe, ³Gift Dafuleya

¹Lecturer, University of Venda, Department of Tourism and Hospitality Management, South Africa;
munei.nengovhela@univen.ac.za, ORCID: 0000-0001-7664-3043

²Senior lecturer, University of Venda, Department of Tourism and Hospitality Management,
South Africa; tondani.nethengwe@univen.ac.za ORCID: 0000-0003-2610-7327

³Professor, University of Venda, Department of Economics, South Africa; gift.dafuleya@univen.ac.za,
ORCID: 0000-0002-4343-7945

ABSZTRAT

A temetkezési turizmus kulturálisan jelentős, mégis kevésbé feltárt belföldi utazási formává vált Dél-Afrikában. Ez a tanulmány empirikusan vizsgálta a temetkezési utazók viselkedési szándékait a turisztikai termékek és szolgáltatások fogyasztására vonatkozóan, különös tekintettel a szállásra, a közlekedésre, valamint az ételekre és italokra. A szerzők kvantitatív megközelítést alkalmaztak egy strukturált kérdőív segítségével, amelyet 509 válaszadónak adtak ki Limpopo, Mpumalanga és Gauteng tartományokban. Strukturális egyenletmodellezést (SEM) alkalmaztak a hipotézisek közötti kapcsolatok tesztelésére. Az eredmények azt mutatták, hogy mindhárom prediktor szignifikánsan befolyásolta a viselkedési szándékot, a variancia 51%-át magyarázva. A legerősebb pozitív hatást a szállásfogyasztás fejtette ki, ezt követte az étel és ital, valamint a közlekedés. Ezek az eredmények rávilágítanak arra, hogy a temetkezési utazók nemcsak kulturális tevékenységekben, hanem a fogyasztásban is részt vesznek, ami támogatja a tágabb turisztikai értékláncot. A tanulmány hozzájárul a temetkezési turizmus elméleti keretezéséhez a sötét és kulturális turizmus diskurzusán belül, miközben gyakorlati betekintést nyújt a turisztikai tervezők és szolgáltatók számára a kulturálisan érzékeny, megfizethető és hozzáférhető szolgáltatások megtervezéséhez. A jövőbeli kutatásoknak ki kell terjeszteniük a földrajzi hatókört, és vegyes módszerű megközelítéseket kell alkalmazniuk a temetkezési turizmus társadalmi-gazdasági hatásának mélyebb megértése érdekében.

Kulcsszavak: kulturális turizmus, feltörekvő turizmus, temetkezési turizmus, falusi turizmus, turisztikai magatartás

Benyújtva: 2025. szeptember 11.

Befogadva: 2025. december 1.

Publikálva: 2025. december 16.

1. Introduction

Travel and tourism (T & T) is one of the fastest growing economic centres, representing approximately 10% of the global GDP and accounting for more than 330 million jobs across the world (World Economic Forum, 2025). Prior to the COVID-19 pandemic, the sector accounted for 8.6% to South Africa's GDP and accounted for 1.5 million jobs (South African Tourism, 2025), it is further estimated that T & T will continue to recover with domestic tourism playing a critical role. In 2023, it was reported that a total of 32.2 million day-trips and 25.8 million overnight trips were undertaken, surpassing the estimated targets (Statistics South Africa, 2024).

Of interest to this research study are funeral travellers. According to Statistics South Africa (2024), travelling for funeral purposes was the third most cited reason for domestic travel across South African provinces in 2023, accounting for over 12% of such travels. Whilst studies have argued for the consideration of funeral tourism as a distinct niche sector (Nengovhela et al., 2024), this study aims to empirically evaluate the propensity and intention of funeral travellers to consume tourism-related products and services such as transport, accommodation, and food and beverage (catering). Such an empirical enquiry is important as it paves the way for further research, such as profiling and segmentation of funeral tourists.

With the advent of emigration and urban migration, travelling for funeral purposes has become a common activity for many people. In the context of Africa and specifically South Africa, funeral attendance holds a cultural significance, with many viewing attendance of funeral ceremonies as significant activities (Khosa-Nkathini, 2023). It was further illustrated that funerals in the African culture includes important ceremonies that require people to travel over 500 kms in order to attend and participate in the ceremonies. A study that attempted to qualitatively establish a relationship between funeral traveling and consumption of tourism-related products found that funeral travellers interact with tourism products such as accommodation, transport, and catering (Nengovhela et al., 2024). However, a limitation of the study was that it did not empirically evaluate such interactions.

With the primary objective of empirically evaluating the intentions of funeral travellers to consume tourism products, the current study presents a conceptual model and employs structural equation modelling to create hypothetical relationships and quantitatively analyse them.

2. Literature review

2.1. Funeral travelling in South Africa

From January to December 2023, Statistics South Africa (2024), reported that domestic travellers undertook approximately 16,282,000 overnight trips in the country. A substantial proportion of these trips (over 7 million) were undertaken for the purpose of visiting friends and relatives, making it the most common travel motive for domestic overnight

travellers during the reporting period. Leisure travel was the second most common travel motive, accounting for over 4 million travellers. Notably, more than 2 million overnight trips were undertaken specifically for the purpose of attending funerals, which reflects the cultural and social importance of funeral travel in South Africa (Statistics South Africa, 2024).

The significant contribution of funeral travelling to the overall domestic travel propensity can be attributed to the importance of funeral attendance for most African cultures. According to Bhuda et al. (2023), funerals in African cultures are not merely private family events but are deeply embedded in social structures, community identity, and traditional political systems. Funeral attendance and active participation in related rites are perceived as inherently social obligations, with only a few African people opting to be excused from the ceremonies. Such an obligation is further reinforced by a shared cultural belief that funeral participation strengthens communal bonds, reaffirms kinship ties, and maintains cultural and communal identity (Khosa-Nkathini, 2023). Thus, funeral travel is a significant travel motivation that warrants critical investigation and exploration.

Internal migration has been identified as one of the factors that influence propensity of funeral travelling. According to Nengovhela et al. (2024), urban migration has resulted in majority of rural dwellers relocating to urban areas but still holding deep ties with their rural communities, of which in the event of funerals, those who have migrated to urban areas travel to their originating areas to participate in funeral ceremonies. In the context of Northern South Africa, according to Statistics South Africa (2023), a total of 468,149 migrants moved out of the province, with 75% moving to Gauteng, 7.1% to the Northwest, and 10.4% to Mpumalanga. It can therefore be posited that urban migration and internal migration are among the main factors influencing the significance of funeral travel. Moreover, various studies have shown that a correlative relationship between migration and different forms of tourism exists (Dwyer et al., 2014).

2.2. Funeral tourism and dark tourism

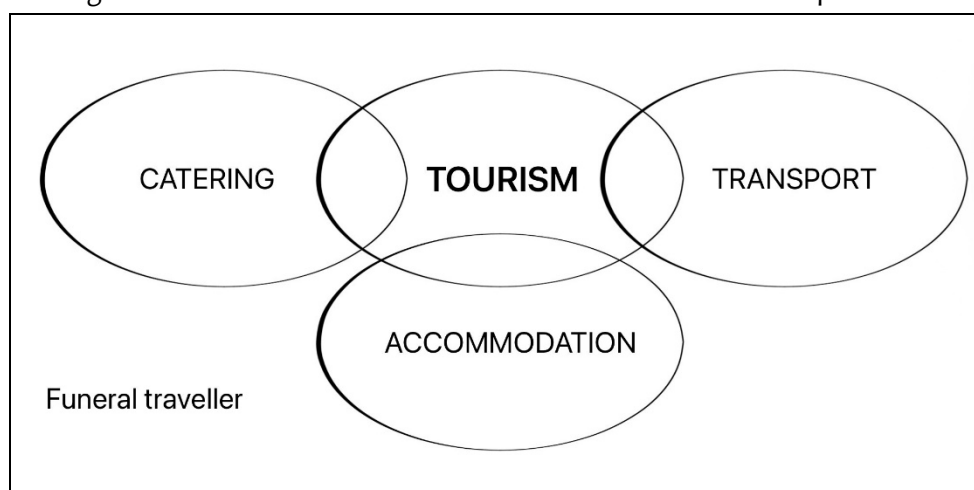
Death, suffering, visitation, and traveling have been related concepts for centuries. However, dark tourism as a phenomenon and research discourse was first proposed by Lennon and Foley in 1996, which they later defined as the attraction of death and disaster (Lennon & Foley, 2000). Mortal beings are subject to death and have always held a fascination with death, be it their own or others. As posited by Stone (2006), death and tragedy are critical motivators in the discourse of funeral tourism or Thanatourism. Whilst death or tragedy is the primary motivator in dark tourism, the literature has tended to ignore funeral tourism as a distinct form of dark tourism, which positions funeral attendance and participation in funeral ceremonies as a distinct demand and supply of dark tourism (Stone, 2006). The majority of the literature has focused on prominent specialised dark tourism sites such as battlefields, Holocaust and other tragic areas as main supply-side factors of dark tourism.

The current study takes a slightly divergent train of thought, arguing that funeral tourism is a sub-set of dark tourism, a significant contributor to the overall travel propensity within the tourism sector in Northern South Africa. During the financial year 2022/23, funeral travellers spent a total of 73 million rands (\$4.1 million) on overnight and day trips, with an average trip length of 3.5 days (Statistics South Africa, 2024). It is therefore clear that funeral tourism is a significant part of the South African tourism sector and should be explored and investigated. Whilst the study holds the premise that funeral tourism is a distinct form of dark tourism, it is this study's primary objective to empirically investigate the intention of funeral travellers to consume tourism-related products and services.

2.3. Funeral travellers and tourism products

Tourism products under consideration of this study include accommodation, transport, and catering. According to Nengovhela et al. (2024), a consumption relationship exists across the three tourism products and funeral travellers. The authors further argued that such as relationship could be conceptualised as is shown in Figure 1.

Figure 1. Interactions between funeral travellers and tourism products

Source: Own editing.

A similar study was conducted in Ashanti Region of Ghana, which concluded that the local funeral tourism market has considerable economic benefits for the local community, including generation of revenue, improvement of standard of living, job opportunities, and market growth (Yeboah et al., 2017).

2.3.1. Funeral travel and accommodation

Funeral travellers have been reported to make use of accommodation and lodging establishments. Nengovhela et al. (2024) found that a smaller proportion of funeral travellers make use of commercial lodging establishments, many opting to stay in the home of mourners, staying with friends and relatives, and some not requiring overnight

accommodation. In the case study of Ashanti, Ghana, it was found that most accommodation providers reach the peak of demand during funerals, funeral rites, and funeral celebrations (Yeboah et al., 2017). In light of this, the following hypothesis is conceptualised:

- H1: The use of paid accommodation positively influences funeral travellers' intention to purchase other tourism products and services.

2.3.2. Funeral travelling and transportation

Funeral tourists travel for over 100 kms in order to participate in funeral ceremonies, activities, and rites. Nengovhela et al. (2024) and Yeboah et al. (2017) found that funeral travellers make use of public transport, rented and privately owned vehicles when engaging in funeral related travelling. Earlier studies in the field of tourist behaviour have found that mobility is a critical predictor of touristic intention or a catalyst of tourism product consumption. Thus, the following research hypothesis has been formulated:

- H2: The use of paid transport positively influences funeral travellers' intention to purchase other tourism products and services.

2.3.3. Funeral travelling and catering (food and beverage)

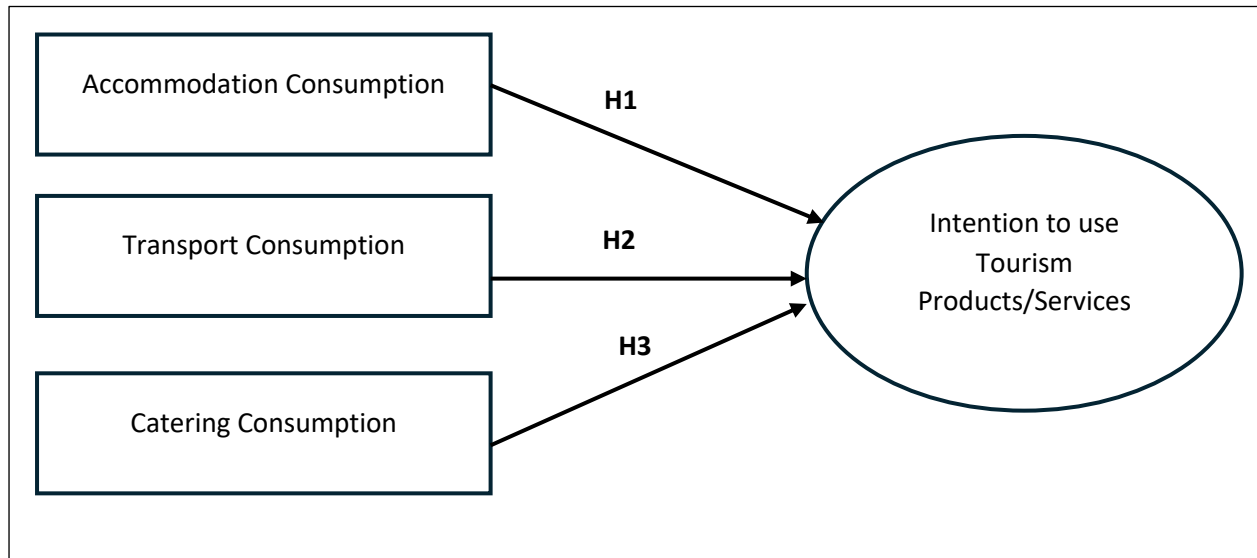
Nengovhela et al. (2024) and Yeboah et al. (2017) found that funeral travellers make use of catering services and products while enroute, at the destination, and when returning home. An earlier concession was made by Stone (2006) that dark tourists exhibit consumption behaviours of other tourists and potentially make use of tourism-related amenities. A critical distinction was proposed by Nengovhela et al. (2024), who found that some funeral tourists would prefer not to spend on food and beverage, hoping to be catered for at the mourners' home. Considering the above, the following hypothesis has been formulated:

- H3: Paid food and beverage consumption positively influences funeral travellers' intention to purchase other tourism products and services.

2.3.4. Conceptual model

Based on the literature review and the need to depict hypothesised relationships and corresponding assumptions, the study has developed a conceptual model as indicated in Figure 2. The model assumes that consumption of transport, accommodation, and food and beverage services positively influences the intention of funeral tourism to consume tourism-related products. The primary argument is that like any other types of tourists, funeral tourists exhibit behavioural intentions related to general tourism product intention.

Figure 2. Proposed conceptual model

Source: Own editing.

3. Methodology

3.1. Study area

The study was conducted in the northern regions of South Africa, specifically, the provinces of Limpopo, Gauteng and Mpumalanga. These areas were selected due to their strong cultural traditions and high rates of urban migration, which has been reported to increase travel for funeral attendance. Limpopo province is characterised by deeply rooted cultural practices and tribal affiliations such as Venda, Pedi, and Tsonga, where funeral attendance remains a strong communal obligation. Mpumalanga, with its mix of rural and peri-urban settlements, also records high frequencies of funeral travel as residents maintain ties with extended families and ancestral homes. Gauteng, the economic hub of South Africa, attracts large numbers of migrants from rural provinces; however, many continue to return to their places of origin to attend funeral ceremonies, making it a critical node for outbound funeral travel. Together, these provinces provided a representative sample of funeral travellers across different socio-economic and cultural contexts. The selection of cemeteries and funeral sites as data collection points further ensured that participants were actively engaged in funeral travel, thus aligning with the study's focus.

3.2. Research design, data collection and analysis

The study adopted a quantitative research approach, with the construct depicted in the conceptual model measure using a questionnaire, with multiple Likert item scales. The five-point items (1 = strongly agree, and 5 = strongly disagree) were developed in line with existing literature (Nengovhela et al., 2024; Yeboah et al., 2017). The study employed convenient purposive sampling, with data collected using self-administered questionnaires at cemeteries where there were funeral processions, mainly in provinces of Limpopo,

Mpumalanga, and northern Gauteng. A travelling distance of 100 kms was used as a qualifying criterion. A sample size of 600 was determined in view of Reisinger & Mavondo (2006), who indicated that a sample size of 200+ should be sufficient for Structural Equation Modelling (SEM). Roscoe (1975) indicated that a sample size of more than 30 and up to 500 is sufficient for behavioural research (Reisinger & Mavondo, 2006). For the study, a total of 600 questionnaires were distributed and 509 were successfully completed, representing a response rate of 85%. Data was analysed using the statistical software SPSS version 24.0 and AMOS version 23.0.

4. Results

4.1. Descriptive statistics

Descriptive statistics revealed that 56.6% of respondents were females and 43.4% males. A total of 59.5% of respondents were employed; with 19.3% students and 15.7% unemployed. Table 1 shows the demographic profile of respondents.

Table 1. Descriptive Statistics

Variable	Frequency	Percentage (%)
Gender		
Male	221	43.4
Female	288	56.6
Employment status		
Employed	303	59.5
Student	98	19.3
Unemployed	80	15.7
Self-Employed	22	4.3
Retired	06	1.2
Monthly Income		
R0 – R2500	159	31.2
R2501 – R5000	40	7.9
R5001 – R7500	55	10.8
R7501 – R10000	94	18.5
R10001 – R12500	66	13.0
R12501 – R15000	43	8.4
R15000+	52	10.2
Province of residence		
Limpopo	321	63.1
Gauteng	109	21.4
Mpumalanga	43	8.4
Others	36	7.1
Tribal Association		
Venda	222	43.6
Pedi	104	20.4
Tsonga	134	26.3
Others	49	9.7

Source: Own editing.

4.2. Measurement model

Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted to identify factor distributions and corresponding factor loadings, means, and standard deviations (Table 2).

Table 2. CFA Descriptive Results

Construct and Items	SL	M	SD
Accommodation			
Staying with family or friends is my preferred accommodation option.	0.796	1.97	1.26
I would use funeral-specific accommodation if it were available.	0.763	2.04	1.28
My family influences my decision to use paid accommodation when traveling for a funeral.	0.793	2.12	1.33
Affordability is the most important factor when choosing paid accommodation.	0.712	1.96	1.25
Comfort and amenities are important when choosing paid accommodation.	0.705	2.12	1.29
The availability of family or group lodging is important when choosing paid accommodation.	0.746	2.08	1.28
Flexible check-in and check-out times are important when choosing paid accommodation.	0.770	2.01	1.25
I usually book accommodation in advance when attending a funeral.	0.710	2.09	1.30
Proximity to the funeral venue is important when choosing accommodation.	0.714	1.97	1.27
I expect accommodation to be culturally and religiously sensitive to funeral travellers.	0.756	2.16	1.31
Transport			
I prefer to use my own vehicle for funeral travel.	0.754	2.05	1.34
I would use a funeral shuttle service if it were available.	0.645	2.01	1.23
Organised group transport is my preferred option for funeral travel.	0.653	2.00	1.25
I prefer funeral transport that offers flexible departure and return times.	0.670	2.07	1.30
I would use ride-sharing or carpooling for funeral travel.	0.683	2.14	1.27
Cost is a major factor in my choice of funeral transport.	0.617	1.98	1.24
Food and Beverage			
I am willing to pay for my own food and beverages at a funeral.	0.763	3.29	1.48
I prefer catering that accommodates different dietary needs.	0.743	2.32	1.37
The availability of refreshments during funeral proceedings is important to me.	0.716	2.12	1.32
I prefer having breakfast provided during funeral proceedings.	0.877	2.39	1.46
I am willing to pay extra for premium food and beverage options at a funeral.	0.720	3.19	1.43
Tourism Product consumption Intention			
I intend to use paid accommodation when attending a funeral.	0.755	3.20	1.59
I intend to use my own transport when attending a funeral.	0.743	2.13	1.32
I intend to use paid transport services when attending a funeral.	0.671	2.52	1.39
I intend to use paid catering services when attending a funeral.	0.712	2.51	1.37

Source: Own editing.

Anderson and Gerbing (1988) recommended a two-step approach towards conducting SEM. In line with the recommendation, we first conducted an evaluation of model fit, reliability, and validity through CFA, and then we used SEM to investigate structural relationships between the study constructs. Prior to CFA, reliability and dimensionality assessment was carried out, using Cronbach's alpha and McDonald's omega. The results revealed alphas that were >0.8 and omegas that were >0.85. An exploratory factor analysis on each scale confirmed that all items loaded onto a single factor per construct, and no item exhibited low communalities (< 0.40). Therefore, all selected items were retained for CFA.

A four-factor CFA was estimated, specifying accommodation, transport, F & B, and behavioural intention as correlated latent variables. The model was fitted with a robust estimator (WLSMV for ordinal indicators). Fit statistics demonstrated excellent measurement quality (Table 3).

Table 3. Fit Indices

Fit index	Value	Recommended threshold	Interpretation
$\chi^2(df)$	220.3 (df = 146), $p = 0.001$	Non-significant desired but sensitive to sample size	Acceptable given other indices
CFI	0.957	≥ 0.90 (≥ 0.95 preferred)	Very good fit
TLI	0.944	≥ 0.90	Good fit
RMSEA	0.051	≤ 0.08 (≤ 0.06 ideal)	Close fit (90 % CI 0.041–0.060)
SRMR	0.038	≤ 0.08	Good fit

Source: Own editing.

Standardised factor loadings ranged from 0.66 to 0.88 for accommodation, 0.63–0.85 for transport, 0.69–0.86 for F & B, and 0.71–0.90 for behavioural intention. All loadings were significant ($p < 0.001$), and no cross-loadings were allowed. For each construct, composite reliability (CR) and average variance extracted (AVE) were calculated. CR values ranged between 0.85–0.92, exceeding the 0.70 threshold; AVE values ranged between 0.59–0.71, above the 0.50 criterion. Discriminant validity was assessed using the Fornell–Larcker criterion; the square root of AVE for each construct was greater than the inter-construct correlations, indicating adequate discriminant validity. Thus, the measurement model was deemed reliable and valid.

SEM added three regression paths from the exogenous latent variables (accommodation, transport, F & B) to behavioural intention. The model fit remained strong ($\chi^2 = 228.7$ (df = 149), CFI = 0.954, TLI = 0.942, RMSEA = 0.052, SRMR = 0.041). Standardised regression coefficients (β) and hypothesis decisions are summarised below (Table 4).

Table 4. Hypothesis Results

Hypothesis	Path	Std. β (SE)	z	p	95 % CI	Decision
H1	Accommodation → Behavioural Intention	0.42 (0.07)	6.00	< 0.001	0.28 – 0.56	Supported (positive, significant)
H2	Transport → Behavioural Intention	0.30 (0.06)	5.00	< 0.001	0.18 – 0.42	Supported
H3	F&B → Behavioural Intention	0.36 (0.08)	4.50	< 0.001	0.20 – 0.52	Supported

Source: Own editing.

All three predictors exhibited positive and statistically significant effects on behavioural intention. Accommodation had the largest effect ($\beta = 0.42$), followed by F&B ($\beta = 0.36$) and Transport ($\beta = 0.30$). Together, the three variables explained 51% of the variance in

Behavioural Intention ($R^2 = 0.51$). The results support the conceptual argument that funeral travellers' engagement with typical tourism services predicts their intention to purchase additional tourism-related products. Among the predictors, accommodation had strong positive path, suggesting that travellers who stay at paid lodging are more likely to extend their trip and purchase other tourism products. Accommodation may provide comfort, convenience, and exposure to surrounding attractions, encouraging broader tourism consumption. Paid transport also had a significant, albeit weaker, positive effect. Organised transport likely increases mobility and flexibility, making it easier for travellers to explore and patronise tourism services beyond funeral activities. Consumption of paid meals and refreshments was positively associated with broader buying intentions. Experiencing local cuisine or convenience catering can enhance satisfaction and stimulate interest in related tourism experiences.

5. Discussion and conclusion

This study has demonstrated that funeral travellers in Northern South Africa do not only travel to fulfil cultural obligations but also engage meaningfully with tourism products and services. The findings from SEM revealed that accommodation, transport, and food and beverage consumption all significantly predict behavioural intentions, jointly explaining 51% of the variance. This shows that funeral tourism is both a cultural practice and an economic contributor to the broader tourism value chain.

Accommodation emerged as the most influential predictor of behavioural intention, suggesting that when travellers use paid lodging, they are more likely to extend their stay and participate in additional tourism activities. Food and beverage consumption also played a significant role, showing how convenience, cultural sensitivity, and culinary experiences enhance satisfaction and encourage broader spending. Transport, while less influential, remains a key enabler of mobility, facilitating access to accommodation and catering services and making it easier for travellers to engage with nearby attractions.

These results highlight funeral tourism as a niche form of cultural and rural tourism that intersects with dark tourism discourse. By consuming tourism products, funeral travellers indirectly stimulate local economies, particularly in rural communities where funerals are hosted. The study therefore advances theoretical understanding of funeral tourism while providing practical implications: tourism planners and service providers should recognise this market segment and invest in culturally appropriate accommodation, flexible transport solutions, and affordable catering options.

Although the research was limited to selected provinces and relied on convenience sampling, its findings underline the importance of further inquiry into funeral tourism across South Africa. Future studies could explore expenditure patterns, motivations, and long-term socio-economic impacts using broader and mixed-method approaches. Overall, funeral tourism should be acknowledged as both a cultural necessity and an economic opportunity, capable of diversifying domestic tourism markets and fostering rural development.

References

- Anderson, J. C. & Gerbing, D. W. (1988). Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103 (3): 411–423. DOI: 10.1037/0033-2909.103.3.411
- Bhuda, M. T., Motswaledi, T., & Marumo, P. (2023). A place for traditional and customary practices in funerals during and post COVID-19: Insights from South Africa. *Pharos Journal of Theology*, 104 (3): 2414–3324. DOI: 10.46222/pharosjot.104.316
- Bauer, I. L. (2021). Death as attraction: the role of travel medicine and psychological travel health care in ‘dark tourism’. *Trop Dis Travel Med Vaccines*, 7: 24. DOI: 10.1186/s40794-021-00149-z
- Dwyer, L., Seetaram, N., Forsyth, P., & King, B. (2014). Is the migration-tourism relationship only about VFR? *Annals of Tourism Research*, 130-143.
- Hundzukani, P., & Khosa-Nkathini. (2023). Ubuntu and mourning practices in the tsong culture: Rite of passage. *Verbum et Ecclesia*, 44 (1): 2682. DOI: 10.4102/ve.v44i1.2682
- Lennon, J. & Foley, M. (2000). *Dark Tourism - The Attraction of Death and Disaster* (Second Edition). London: Continuum.
- Nengovhela, M., Nethengwe, T., & Dafuleya, G. (2024). Funeral Tourism in Northern Parts of South Africa. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 9 (4): 140–153. DOI: 10.15170/TVT.2024.09.04.07
- Reisinger, Y. & Mavondo, F. (2006). Structural Equation Modeling: Critical Issues and New Developments. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21 (4): 41-71. DOI: 10.1300/J073v21n04_05
- Roscoe, J. T. (1975). *Fundamental Research Statistics for the Behavioral Sciences*. Holt, Rinehart and Winston.
- South African Tourism (2025). *Annual Performance Plan*. Pretoria: South African Tourism.
- Statistics South Africa (2023). *Migration Profile Report for South Africa: A country Profile*. Pretoria: Statistics South Africa.
- Statistics South Africa (2024). *Domestic Tourism Survey, 2023*. Pretoria: Stats SA.
- Stone, P. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 54 (2): 145–160. <https://hrcak.srce.hr/file/237990/>
- World Economic Forum (2025). *Travel and Tourism at a Turning Point: Principles for Transformative Growth*. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_at_a_Turning_Point_2025.pdf/
- Yeboah, T., Kulega, A., Saaka, C. A., & Baidoo, A. (2017). Examining funeral tourism development at Abono in the Ashanti Region, Ghana. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6 (2): 1–13. https://www.ajhtl.com/uploads/7/1/6/3/7163688/article_35_vol_6__2_.pdf

WHAT IS WORTH DEVELOPING? EXAMINING THE IMPORTANCE OF DIGITAL, GREEN, AND SOCIAL SKILLS FROM A STAFF PERSPECTIVE

¹János Debreceni✉, ²Klára Morvay Karakasné, ³Zsófia Fekete-Frojimovics

¹Senior lecturer, Budapest University of Economics and Business, Centre of Excellence for Visitor Economy; debreceni.janos@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0003-0005-7309

²College associate professor, Budapest University of Economics and Business, Centre of Excellence for Visitor Economy; karakasnemorvay.klara@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0002-6828-2732

³Associate professor, Budapest University of Economics and Business, Faculty of International Business; feketefrojimovics.zsofia@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0003-1642-6615

ABSTRACT

In 2020, Covid-19 interrupted the unprecedented growth in tourism and hospitality worldwide. Although the restrictions highlighted workforce-related weaknesses, the post-pandemic boom has proven the industry's dependence on human labour despite technological development. Besides grappling with labour intensity, hospitality enterprises might face social, digital, and environmental changes. Tourism businesses must behave more responsibly towards nature, while the rapid globalization of the labour market necessitates the provision of an inclusive service-scape; moreover, they must remain competitive in the increasingly widening digital space. This study aimed to examine what skills hotel restaurant staff members consider to be important now and in the future. The research design is based on the Pack for Next Tourism Generation Skills framework. In 2024, 122 hotel restaurant employees were surveyed in a quantitative study in Hungary. The significant statistical differences in the study show how much more important social skills are for frontline staff and prove that the ability to work effectively in a team and minimize economic loss is a priority for kitchen staff. Respondents unanimously expect the enhancing importance of digital and green skills in the future. Regarding geographical differences, the study provides evidence that digital reservation solutions and treating the diverse dietary needs of guests are more relevant in the capital than in other regions.

Keywords: digital skills, green skills, hospitality, skills, social skills

Received: 25 July 2025

Accepted: 25 November 2025

Published: 16 December 2025

MIT ÉRDEMES FEJLESZTENI? A DIGITÁLIS, ZÖLD ÉS SZOCIÁLIS KÉSZSÉGEK FONTOSSÁGÁNAK VIZSGÁLATA A SZEMÉLYZET NÉZŐPONTJÁBÓL

¹Debreceeni János✉, ²Karakasné Morvay Klára, ³Fekete-Frojimovics Zsófia

¹Adjunktus, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Látogatógazdaság Kiválósági Központ;
debreceeni.janos@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0003-0005-7309

²Főiskolai docens, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Látogatógazdaság Kiválósági Központ;
karakasnemorvay.klara@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0002-6828-2732

³Egyetemi docens, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Nemzetközi Gazdálkodás Kar;
fekete-frojimovics.zsofia@uni-bge.hu, ORCID: 0000-0003-1642-6615

ABSZTRAKT

2020-ban a Covid-19 a turizmus-vendéglátás példátlan növekedését törte meg világszerte. Bár a korlátozások rávilágítottak a munkaerővel kapcsolatos gyengeségekre, a világjárvány utáni fellendülés bebizonyította az iparág emberi munkaerőnek való kitettségét a technológiai fejlődés ellenére is. A munkaerő-intenzitás kezelése mellett a vállalkozásoknak társadalmi, digitális és környezeti változásokkal is szembe kell nézniük. Felelősségteljesebben kell bánniuk a természeti erőforrásokkal, miközben a munkaerőpiac gyors globalizációja egy nyitott és befogadó szolgáltatási környezet biztosítását teszi szükségessé, nem mellesleg versenyképeseknek kell maradniuk az egyre táguló digitális térben. Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a szállodai éttermek személyzete milyen készségeket tart fontosnak jelenleg és a jövőre nézve. A Pack for Next Tourism Generation Skills-en alapuló kvantitatív kutatás keretein belül 122, szállodai étteremben dolgozó szakembert kérdeztek meg Magyarországon. A kutatás szignifikáns eredményei alátámasztják, hogy jóval fontosabbak a szociális készségek a vendégtérben dolgozók számára, míg a konyhai személyzet esetében inkább a hatékony csapatmunka és a gazdasági veszteség minimalizálása élveznek prioritást. A válaszadók, munkaterülettől függetlenül a digitális és zöld készségek növekvő fontosságára számítanak a jövőben. A földrajzi különbségeket tekintve a tanulmány bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a digitális foglalkozási megoldások és a vendégek változó étkezési igényeinek kezelése relevánsabb a fővárosban, mint más régiókban.

Kulcsszavak: digitális készségek, zöld készségek, vendéglátás, készségek, szociális készségek

Benyújtva: 2025. július 25.

Befogadva: 2025. november 25.

Publikálva: 2025. december 16.

1. Introduction: A broken growth and a rapid recovery

By 2019, world tourism had grown bigger than ever before. According to Statista (2024a), the contribution of travel and tourism to gross domestic product worldwide was \$ 10 trillion, while the number of tourist arrivals increased to nearly one and a half billion (Statista, 2024b). In 2019, the leisure tourism spending exceeded \$ 4 trillion (Statista, 2023a), while business travellers spent \$ 1.3 trillion (Statista, 2023b). Amid the global flourishing of tourism, studies were conducted on the risks threatening the development of tourism for instance, the impact of natural disasters (Aliperti et al., 2019; Prayag et al., 2019), terrorism and geopolitical risks (Demir et al., 2019), climate change (Steiger et al., 2019), while others highlighted the threat of particular risk factors such as data protection in smart tourism (Masseno & Santos, 2018). Several scholars drew attention to the health risks of global tourism and considered diseases and pathogens as significant risk factors (Hindley & Marmion, 2019; Sönmez et al., 2019), due to the pandemic, the travel and tourism industry (T & T) has suffered a negative impact like no other sector of the overall economy. Even when the first restrictions entered into force, it was clear that recovery would take years. However, global tourism has recovered faster and more intensively than initially predicted. Despite the significant impact of COVID-19, T & T's performance in 2024 bounced back strikingly to 96% of its 2019 numbers. The importance of the sector is shown by the fact that its contribution to GDP has also grown since the crisis, increasing from 7.5% in 2022 to 9.1% in 2023. But T & T is an important segment not only because of its contribution to GDP or the remarkable spending of visitors (US\$ 5.4 trillion in 2024, WTTC, 2023a) but also because it operates an extended value chain. Of the companies that make up the sector, 99% are SMEs (Eurostat, 2023), with the truly small companies (employing 0-9 people) making up 90% of the food and beverage, accommodation, and travel service sector. The number of people employed by T & T-related companies reaches 350 million worldwide (WTTC, 2023b).

Beyond macro values, it is even more important that T & T hires a significant proportion of young people (15-24 years) compared to other sectors. In 2023, the T & T sector directly accounted for 4.3% of global youth employment and 3.6% of female employment, employing 18.7 million young workers – just 1% below 2019 levels – with its overall contribution, including indirect and induced impacts, supporting nearly one in ten youth jobs globally, even though the sector's share of global youth employment was only 0.3 percentage points lower than it had been in 2019. In developed countries, T & T jobs might be regarded as entry-level positions attracting young people, students, or those seeking part-time work. Despite the rapid growth of digitization, automatisisation, and robotization, the tourism and hospitality industry is expected to be more labour-intensive than ever before. WTTC forecasts 110 million new job positions in the sector for 2033, 3.92 million of them in EU countries. It will take almost 12% of the total jobs globally and 13% in the EU (WTTC 2023b). The increasing demand for new joiners and young talents under the shade of the current labour shortage calls into question the sector's capabilities in human workforce supply alongside an aging society. A possible way to tackle the opposite

trajectories of labour demand and supply is that people from other sectors, with other skills, and from other countries and cultures flow into tourism. Looking back to 2019, Eurostat (2022) showed that 13% of employees in T & T were foreign citizens, half of them coming from non-EU countries. This proportion was 20% higher than in other service activities. People with different competencies, skills, national, and cultural backgrounds can weaken the growth prospects of T & T.

Besides social impacts, tourism and hospitality-related jobs became more challenging and stressful after COVID-19. To address this issue, Kwok (2022) advocates a stronger collaboration initiative and the improvement of talent acquisition and retention, as well as learning and development on both the industrial and educational sides. It is vital to clarify what is meant by desirable skills currently and what knowledge can be considered useful for the future. Besides re-conceptualizing necessary skills and knowledge, the redesign of the curriculum to train students and the workforce could be a current objective. A critical discussion by Morosan & Bowen (2022) outlines the strategic role of information technology-based solutions in hospitality business models. Although in most job positions and tasks, human labour cannot be replaced, the integration of digital solutions into business processes can simplify the enterprise operation at several points and help overcome difficulties caused by labour shortages.

2. Skills in tourism and hospitality

The term competence refers to the quality or state of being competent in several ways (Merriam-Webster, 2025) such as: (a) the *quality* or *state* of having sufficient knowledge, judgment, skill, or strength, (b) *legal authority*, ability, or admissibility, (c) the *knowledge* that enables a person to speak and understand a language or (d) the ability to *function* or develop in a particular way, such as in embryology or microbiology. In legal, linguistic, and biological-functional terms, the quality of state helps conceptualising the required capabilities in work.

Besides knowledge, skill is the most organic part of competence. Butler (1978) defines skill as the ability to carry out an activity with a purpose and the proficient application of knowledge and process to a task. Baartman & Bruijin (2011) conceptualized the learning process regarding the integration of skills through low-road, high-road, and transformative integration. In this concept, skill can be considered acting in practice while involving motor and cognitive skills as well. Skills can also be distinguished in various ways: *hard* and *soft skills* are a widely used categorization of human abilities. Since the hard skills of each profession are declared by legislation, measurable and defined by educational programs (for instance, cooking techniques, serving dishes), academic studies usually examine and highlight soft skills. Brownell (1994) found listening to be the most, while group leadership the second most important skill for career advancement in the accommodation sector. Okeiyi et al. (1994) shared their empirical results from the field of food service operations. Their findings appear relevant even today since human relations, managerial skills, leadership, communication, and customer relations reached the highest ranks. Weber et

al. (2005) published comprehensive theoretical and exploratory studies about soft skills in hospitality management involving professionals from HR management in the US and investigating seven categories of skills: interpersonal, communication, counterproductive, performance management, political/cultural, leadership, and self-management. They identified five groups of personal traits and characteristics in hospitality management: team developer, coach, destroyer, problem handler, and influencer. Similarly, Sisson & Adams (2013) carried out a comprehensive literature review to detect essential competencies for entry-level managers in the field of lodging, food service, and event management. Skills were found to have the highest priority: developing positive customer relations, using computers effectively, working effectively with peers, professional behaviour and appearance, leadership abilities, written communication, critically using information for decision making, customer service problem resolution, managing personal stress, using ethics in decision making, delegation of tasks, facilitating teams and teamwork, knowledge of and compliance with legal and regulatory requirements and presentation skills.

Magalhães et al. (2022) conceptualised hard and soft skills through a wide range of academic literature. Despite the diversity of disciplines, hard skills have several common features: cognitive nature, the implication of previously gained knowledge, and are complemented by soft skills, which are behavioural characteristics influencing the application of hard skills into practice. Hard skills are often learned and developed through educational programs and qualification (Dixon et al., 2010), such as the tasks done by a cook, a waiter, or a receptionist. Hard skills are usually measurable and easy to compare, whereas soft skills can be compared only in an experiential way. Magalhães et al. (2022) also examined the perceived need to improve hard and soft skills among hospitality workers after the first lockdown of COVID-19. The research design involved linguistic and digital skills as hard skills, whereas communication, interpersonal relationship, flexibility and adaptability, conflict management, and teamwork as soft skills.

Skills differ vertically at different levels of responsibility in the hospitality industry. The spectrum ranges from the operative board, including un-skilled or semi-skilled positions, to top or middle-level leadership, including supervisory or managerial positions (Riley, 1996). At an operative level, technical and human skills are required and improved through routine tasks, while at a managerial level conceptual skills come to the fore (Katz, 1974). Conceptual skill may involve seeing the organization as a whole and recognizing the dependency of internal and external stakeholders. Brownell (1994) found communication and task delegation the most important skills for operative managers, while listening and information gathering proved to be essential for general managers.

In addition to knowledge and skill, the third element of competency is attitude. According to Butler (1978), attitude is a mindset or a disposition to react or act for a specified purpose. While knowledge frames *what* (declarative) and *how* (procedural) should be known, skills help to *implement* knowledge into practice, and attitude serves to carry out the task *well* and *properly*. The combination of knowledge, skills, and attitude

provides the competence required in a certain job position or for a particular task (McClelland, 1973).

The skills required to operate effectively can also be significantly influenced by the geographic location of the business. Dixon & Jovanovska (2022) focused on the frontline employees at a tourism business in a rural area in the US. Rural tourism development is critically important for business in areas far from bigger cities and clusters. They are facing a decreasing population, while the quality and skills of frontline employees are a major contributor to guest satisfaction. Dixon & Jovanovska (2022) applied the ‘developing a curriculum’ method involving frontline staff in a qualitative study. They identified some task-specific knowledge, such as knowledge of a product/service, food sanitation, safety or facility equipment. Based on their findings, we can distinguish some hard skills, such as computer, phone, cleaning, or analytical skills; as well as some soft skills, for instance, communicational, interpersonal, conflict resolute or creative thinking skills. Similarly, Hatz (2024) also highlights the vital role of frontline staff in gathering first-hand information about guest experience. According to Hatz, to increase the competitiveness of tourism and hospitality SMEs, innovation is necessary, which requires innovative behaviour at the managerial and executive levels through the development of skills such as abstract thinking, active listening, environment scanning, information gathering and interpretation, modelling, mental agility, and self-regulation.

Ineta (2015) investigated the necessity of some skills in five countries in Europe, inviting foreign language teachers and hotel managers into a quantitative-qualitative survey. It was found that communication, dialogical, and listening skills show the highest importance for both teachers and managers. Some skills demonstrated discrepancies between the two groups of respondents: managers rated leadership skills with a greater, and presentational, collaborative and intercultural skills with a lower average than did teachers.

Wilks and Hemsworth (2012) asked hotel managers in Portugal about the importance of 27 competences in the field of tourism and hospitality, of which 16 were found to be critically important. Being able to work in a team and having leadership and problem-solving capacity reached the highest mean. The lowest rated competencies were the ability to conduct a market study, IT system management, cooking skills, and environmental protection practices.

3. Next generation skills in tourism

In 2020, the European Commission adopted a new industrial strategy to enhance green and digital transformation in selected industries in the EU. Tourism has been given a prominent role, since it operates a wide value chain, is a major employer, one of the keys to the development of rural areas. The impact of the pandemic on tourism has shown that the development of digital, social, and green skills is indispensable in preserving competitiveness. The Transition Pathways for Tourism guidance (European Commission, 2022) presents the focus areas of the transition through industry statistics, predictions, and conclusions, the focus points conceptualized as 27 topics. Three topics refer to education

and highlight the new skill set of employees: educational organisations to engage in developing and renewing tourism education; pack for skills in tourism; and awareness raising on skills needs for twin transition in tourism. The guidance suggests incorporating new skills profiles in training policy and curricula of vocational and higher education institutions as well.

Next Tourism Generation Alliance is a Europe-wide partnership established to detect and fill skill gaps in tourism and hospitality (NTGA, 2025). It provides a useful technical toolkit and an opportunity to collaborate for employees, job seekers, employers, SMEs, and educational institutions. The alliance is embodied in long-term projects such as Pack for Next Tourism Generation Skills (PANTOUR). PANTOUR (s.a.a) aims to map and define a set of new skills which may help industry actors to provide a competitive service-cape in a rapidly changing business, climate, and social environment. The specialised work areas of tourism can no longer be effective only through having the appropriate hard skills. A new workforce with a diverse social and cultural background, the eco-awareness of visitors, the need for resource efficiency, and state-led initiatives such as ESG compels businesses to continuously adapt and innovate. PANTOUR has identified soft skills to be developed along three focal areas: digital, social, and green competencies (PANTOUR, s.a.b). *Digital competencies* stand for data protection, privacy, netiquette and the appropriate evaluation of data, information and digital content. It also relates to artificial intelligence, virtual and augmented reality and robotics, the aspects of sharing, interacting, engaging and collaborating digitally. *Social competencies* stand for understanding, tolerating and accepting disability, religious, cultural and gender diversity, as well as the permanent change of social environment. It refers to the abilities that foster interpersonal cooperation: oral and written communication, awareness, active listening or ethics and respect. *Green competencies* focus on sustainability, climate change, reduction of food loss and plastic waste, and finally, internal and external communication of green efforts.

Carlisle et al. (2022) examined the digital, social and green skills by asking 1,404 experts from lodging and accommodation, food and beverage service, destination management organizations, tour operators and travel agencies, attractions and trainers. Their aim was to detect gaps between the present and future proficiency of particular skills. In the context of green competencies, the importance of the following skills was reported significantly higher for the future than the present: ability to minimise the use and maximise efficiency of energy and water consumption; ability to manage waste, sewage, recycling and composting; conservation biodiversity; promotion of sustainable forms of transport; promotion of environmentally friendly activities and products, and knowledge of climate change (Carlisle et al., 2022). Respondents considered artificial intelligence (AI) and robotics skills significantly more important for the future than in the present day. While applying digital hardware technologies, data analytics, business intelligence and big data, website development, computer programming, implementing online safety procedures, skills to monitor online reviews, social media skills, desktop publishing, online marketing,

adjustment of digital equipment, sound systems and video projector operations showed the smallest gap between present and future needs.

Regarding social skills, willingness to change, creativity, promoting a positive work environment and problem solving were reported as more important in the future than at present. Showing the same pattern among communication and cultural skills were ability to speak foreign languages, cultural awareness and expression, intercultural host-guest understanding and respect, and active listening (Carlisle et al. 2023).

4. Research objectives

The aim of the current research was to investigate the importance of skills derived from PANTOUR in the context of hotel restaurant service and from the point of view of the operative staff. In the fall of 2023 and spring 2024, an empirical study was conducted to answer the following research questions:

- RQ1: Which dimension of skills – social, digital, or green – is the most important for hotel restaurant staff members?
- RQ2: What skills show the biggest gap between current and future importance?
- RQ3: Is there any difference between the frontline (FL) and kitchen (K) positions regarding new soft skills?
- RQ4: Is there any difference between hotels located in the capital and outside the capital?

The study took place in Hungary and focused on the hotel restaurant segment because of the reliable definition of service design. According to the legal regulation of Hungary: *a hotel is a type of accommodation established solely for the purpose of providing lodging services, in which, in addition to lodging and breakfast, other services are also provided, and where the number of utilized rooms is at least eleven* (Government Decree No 239/2009).

The primary research gap is the missing comparative analysis of skill importance on a current and future scope; secondary, differing skill needs across distinguished operational roles, and lastly, revealing geographical differences. The research might contribute to assessing the importance of PANTOUR skills from the staff's perspective, which will provide some empirical insight. The current study targeted hotels having an F & B department, with a fully equipped restaurant facility. An F & B department is responsible for providing food and beverage service for hotel residents. Although breakfast is the only obligatory element of lodging activity, F & B departments usually provide a variety of dining services such as lunch, dinner, room service, lobby bar service, banqueting, or all-inclusive settings.

The F & B operation can be divided into two major segments: frontline (FL) and kitchen (K). The responsibility of FL staff typically covers the entire guest journey, from table reservation to personal greeting, taking order, serving to the post-purchase guest relationship. A key feature of the FL team is visibility: they are in constant personal and live contact with the guests, personifying the restaurant, and building a corporate image. The K crew is responsible for menu design, ingredients, food production, kitchen, and

maintaining service quality. K crew members are usually invisible – except for open kitchens and show cooking – rarely having direct personal contact with guests and working in a strongly hierarchical organization. RQ3 looked for significant differences between the skill priorities of the two work areas.

Geographical location was another key feature of research design. The inbound tourism in Hungary is largely Budapest-centred. According to the Hungarian Central Statistical Office (2024) in 2024, 51.8% of tourists spending more than one guest night in the country went to Budapest. The Western-Transdanubia region was the second most visited area with a 14.6% market share, followed by the Balaton region (11.4%). The other seven regions received a total of 22.2% of tourists. Based on these figures, a severe regional effect on tourism demand and supply can be detected. The tourism-business district usually shows better market potential, more promising economic growth, and a greater ability to retain workforce through higher salary. Due to geographical inequality, we assumed that there might be differences between what skills are important for workers in Budapest and outside of Budapest. However, workers far away from the capital must perform more complex and less diversified tasks because their job position might be concentrated due to a lower level of workforce drain. Answers to RQ4 help to confirm or refute this assumption.

5. Sampling and methodology

The data collection took place between October 2023 and May 2024 in two waves within the Tourism and Catering BA program at the Budapest University of Economics and Business. Peer groups of undergraduate students visited hotel restaurants to fill out the paper-pencil survey with members of the kitchen crew (cooks, kitchen assistants, dishwashers) and service staff (waiters, barmen, receptionists). The survey consisted of 17 statements for FL and 14 for K members to assess how important digital, social, and green skills are now and how important they will be in the future according to the respondents' rating the questions on a 7-point scale (1=Not important at all; 7=Very important). The questionnaire items are not from a validated measurement scale; therefore, they are unable to describe complex statistical relationships (e.g., structural equation modelling, discriminant analysis). Thus, data analysis is limited to examining only relevant and significant differences.

Table 1. Demographic characteristics of the sample

	Budapest	Non-Budapest	Total	Women	Men	Mean age
FL	27	32	59	31	28	31 years
K	30	33	63	21	42	35 years
Total	57	65	122	52	70	33 years

Source: Own editing.

A total sample of 122 respondents represented 18 hotels, 6 being members of a franchise or group, and 12 independent. The sample was non-representative, and no control variables were applied. As *Table 1* shows, 46% of respondents are employees of a Budapest-located hotel. FL and K departments are nearly equally represented: 48% versus 52%. Typical positions in FL were barman, hostess, receptionist, restaurant director, sales assistant, sommelier, supervisor, waiter or waitress, while the most frequent K positions were breakfast cook, chef de partie, commis chef, head of kitchen, helper, line-, pastry, and prep cook or sous chef. In terms of gender, men are more dominant in K, with a 63% share; whereas there were more women among respondents in FL.

6. Results

The research included two versions of the questionnaire, one for FL and another for K. Each version consisted of statements indicating specific green, digital, or social skills based on PANTOUR. In the analysis below, the letter code ‘G’ stands for green, ‘D’ for digital, and ‘S’ for social skills. *Table 2* summarises the survey report of FL in the descending order of current importance of skills: social skills dominate the high priority zone, while G and D skills are less important. Dimensional average reflects the same ranking: the sum of social skills is the most important (mean: 6.385, std. dev: 0.650), followed by green (mean: 5.236, std. dev: 1.017) and digital (mean: 5.028, std. dev: 1.464) dimensions.

Table 2. Descriptive statistics of skills in FL

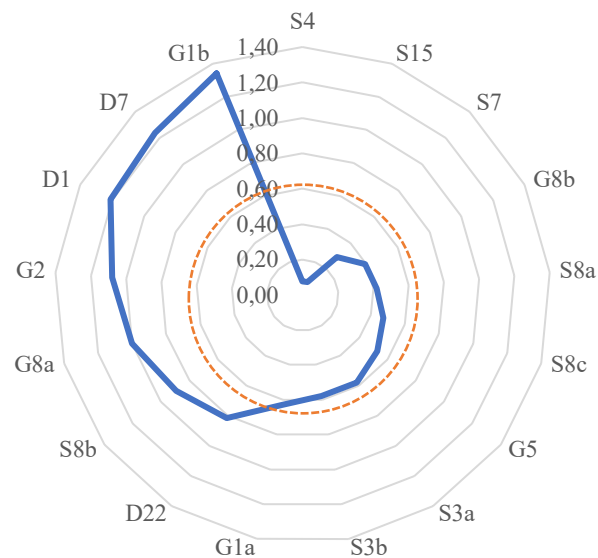
	FL	Mean of current importance (n=59)	Standard deviation	Mean of future importance (n=59)	Standard deviation	Related-samples Wilcoxon signed ranked test
G8b	Ensure team members adhere to hygiene requirements	6.441	1.005	6.763	0.652	< 0.001
S7	Demonstrate patience and be prepared to repeatedly answer similar questions	6.441	.836	6.712	0.617	< 0.001
S8a	Be as efficient as possible during every customer interaction	6.290	1.088	6.711	0.694	0.013
S8c	Work towards minimising the impact of factors that cause a bad experience for your guests	6.290	1.063	6.763	0.590	0.004
S3b	Advise guests of any ingredients that are known to be allergens	6.132	1.455	6.711	0.768	0.008
S3a	Check dietary needs with guests	6.119	1.520	6.560	1.087	< 0.001
G5	Monitor feedback from guests on the quality and availability of local products and services	6.102	1.140	6.576	0.814	< 0.001
G1a	Supervise loss control actions	5.593	1.555	6.203	1.310	< 0.001
D22	Use specialised software for managing bookings and sales effectively and efficiently	5.447	1.688	6.263	1.288	< 0.001

S8b	Provide a personalised service	5.263	1.688	6.158	1.366	< 0.001
G8a	Minimize the usage of water and energy	5.237	1.441	6.237	1.324	< 0.001
D7	Select and use a variety of appropriate digital communication means for a given context	4.949	1.756	5.932	1.363	< 0.001
D1	Find data, information and content through simple and well-defined searches in digital environments	4.898	1.689	5.949	1.345	< 0.001
G2	Skill to manage waste, sewage, recycling and composting	4.797	1.749	5.593	1.630	< 0.001
G1b	Communicate to guests usual energy and water conservation measures	3.085	1.860	4.254	2.022	< 0.001

Source: Own editing.

Besides Table 2, the difference between current and future importance is visualised in Figure 1. Compared to the average difference between future and current values (0.68) indicated by the dashed orange circle, S4, S15 and S7 show the lowest, while G1b, D7 and D1 show the biggest discrepancy. According to frontline respondents, treating disabilities (S4), non-verbal communication (S15), and patience (S7) will be as important in the future as they are now. On the other hand, communication about sustainability (G1b), digital communication (D7), and data-related skills (D1) will be highly valued in the future.

Figure 1. Difference between future and current importance of skills in FL

Source: Own editing.

Since the sample is not representative, a Wilcoxon-test was applied instead of the paired t-test to examine the differences between current and future importance. Overall, every variable is significantly different in Table 2.

We conducted the same tests on the K database. Compared to FL, where there is one outstanding skill dimension (social), *Table 3* shows a more alternating ranking for K. Although the means of social, green, and digital skills alternate, statements help to interpret the ranking. Apparently, in the case of FL, the most important skills revealed a strong guest focus, while cooperation within the organization and loss minimization dominate the K area. The means per dimension reflect a similar ranking, with the group of green skills being the most important (mean: 5.603, std. dev: 1.245), followed by social (mean: 5.305, std. dev: 1.096) and digital (mean: 4.921, std. dev: 1.706) skill dimensions.

Table 3. Descriptive statistics of skills in K

	K	Mean of current importance (n=63)	Standard deviation	Mean of future importance (n=63)	Standard deviation	Related-samples Wilcoxon signed ranked test
G8	Maintain food waste reduction and recycling	5.794	1.393	6.524	.877	< 0.001
S12	Ask people for feedback	5.794	1.381	6.175	1.040	< 0.001
G1	Minimise the use and maximise efficiency of energy and water consumption	5.778	1.276	6.413	0.816	< 0.001
S18	Demonstrate cultural sensitivity, including knowing that differences exist between cultures	5.444	1.564	6.016	1.264	< 0.001
D25a	Use digital technologies to realise and complete orders	5.270	1.815	5.905	1.467	< 0.001
G5	Getting ready with the availability of environmentally friendly products and services	5.238	1.682	6.032	1.204	< 0.001
D4	Use a variety of appropriate digital communication means for a given context	4.857	1.950	5.508	1.795	< 0.001
D25b	Information gathering with the use of technology in order to improve services provided	4.857	1.908	5.651	1.677	< 0.001
S17	Enhance your understanding of the needs of culturally diverse clients	4.810	1.908	5.270	1.936	< 0.001
D2	Use well-defined and routine appropriate digital technologies to share data, information and digital content	4.698	1.948	5.444	1.604	< 0.001

Source: Own editing.

The future importance of skills is also reported in *Table 3*, while the difference between current and future values is visualised in *Figure 2*. Compared to the average difference (0,55) indicated by the dashed orange circle, S11, S17, S4 and S16 skills show the lowest, while D25b, D4 and G5 show the biggest discrepancy. According to respondents from K,

maintaining a tidy workstation (S11), understanding cultural differences (S17), supporting people with disabilities (S4), and active listening (S16) will be as important in the future as they are now. On the other hand, use of technology for information gathering (D25b), digital communication (D4), and getting ready with environmentally friendly options (G5) will be valued more than currently.

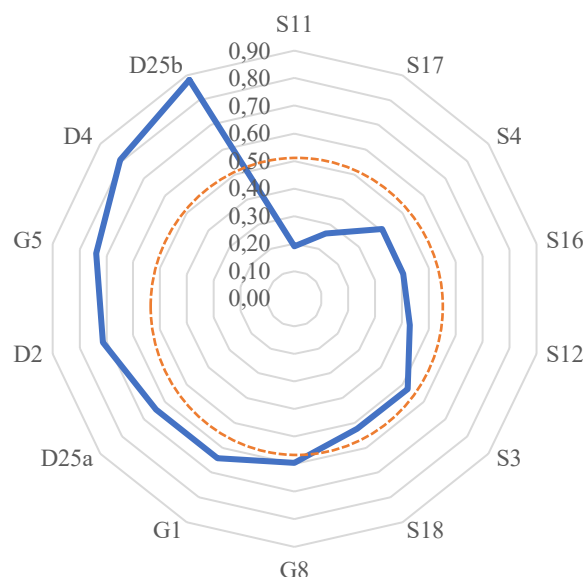

Figure 2. Difference between future and current importance of skills in K
Source: Own editing.

The Wilcoxon-test showed a significant difference between current and future values (Table 3). Therefore, ‘D’ and ‘G’ skills are considered more important in the future, while ‘S’ skills will be as necessary as they are now.

Based on the statistical analysis, the first research question (RQ1) can be answered as the most important social skills for frontline staff are those that help to interact with guests and result in higher service quality. Meanwhile, for kitchen staff, skills for efficient teamwork and minimizing loss are in first place. In both cases, ‘D’ dimension was ranked lower for the present but will have a significantly greater value in the future. In summary, ‘S’ and ‘G’ skills are the most important. Regarding the future (RQ2), ‘D’ and ‘G’ skills may show a significantly higher priority.

To investigate whether there is a difference between FL and K areas, we only compared those statements from the two questionnaires that are similar to each other. Therefore, a dataset of 14 statements was created. Table 4 demonstrates its descriptive statistics and ANOVA results.

Table 4. Comparison of FL and K areas

		FL	K	ANOVA F and p-value	η
G5 G5	Getting ready with the availability of environmentally friendly products and services (K) Monitor feedback from guests on the quality and availability of local products and services (FL)	6.102 (1.140)	5.238 (1.682)	10.871 0.001	0.288
G1 G1b	Minimise the use and maximise efficiency of energy and water consumption (K) Communicate to guests about usual energy and water conservation measures (FL)	3.085 (1.859)	5.778 (1.276)	87.955 < 0.001	0.650
S16 S15	Demonstrate application of active listening through effective body language (K) Make eye contact, smile, use of hands to emphasise speech, appropriate facial expressions (FL)	6.661 (0.685)	5.333 (1.685)	31.713 < 0.001	0.457
S4 S4	Provide accessible information to support the representation of people with disabilities (K) Treat all disabilities with respect and offer appropriate assistance (FL)	6.864 (0.472)	4.746 (1.967)	64.886 < 0.001	0.592
S3 S3a	Check dietary needs with guests (K) Check dietary needs with guests (FL)	6.119 (1.521)	4.683 (2.170)	17.708 < 0.001	0.359

Source: Own editing.

The analysis on work areas revealed that guest communication skills are statistically more important for frontline staff. According to respondents, communication about sustainable menu options, using effective non-verbal communication, respecting and treating inequalities, or asking about dietary needs are more part of the routine of guest areas. Kitchen staff are significantly more interested in implementing efforts to minimize material loss and communicating about environmentally conscious business practices. The answer to the third research question (RQ3) is that K staff is responsible for an economically and environmentally more efficient operation, while FL staff works for an enhanced guest experience.

Table 5 provides some statistically significant results on geographical differences between Budapest and non-Budapest locations (RQ4). In the latter case, compliance with hygiene regulations is more important, while in the former, reservation management and meal requests showed greater importance. In general, 'D' skills show greater importance, while 'S' skills have weaker importance in Budapest. For K staff, every significant relationship shows a higher priority in Budapest; thus, the skills for efficient organisational cooperation and operating with an environmentally conscious offer are more important. Based on statements related to social skills, we can assume that the staff of the capital's hotels work in a more culturally diverse community and that the daily routine is also more influenced by sustainable solutions.

Table 5. Comparison of Budapest and non-Budapest hotels

	FL	Budapest (n=27)	Non- Budapest (n=32)	Sample (n=59)	ANOVA F and p- value	η
G8b	Ensure team members adhere to hygiene requirements	6.148	6.688	6.441	4.473 p=0.039	0.270
D22	Use specialised software for managing bookings and sales effectively and efficiently	5.852	4.455	5.447	6.095 p=0.018	0.381
S3a	Check dietary needs with guests	5.593	4.677	6.119	6.522 p=0.013	0.320
	Digital skills dimension	5.444	4.677	5.028	4.245 p=0.044	0.263
	Social skills dimension	6.187	6.551	6.385	4.892 p=0.031	0.281
	K	Budapest (n=30)	Non- Budapest (n=33)	Sample (n=63)	ANOVA F and p- value	η
G5	Getting ready with the availability of environmentally friendly products and services	5.700	4.818	5.238	4.567 p=0.037	0.264
S17	Enhance your understanding of the needs of culturally diverse clients	5.300	4.364	4.810	3.966 p=0.050	0.247
S16	Demonstrate application of active listening through effective body language	5.800	4.909	5.333	4.653 p=0.035	0.266
S18	Demonstrate cultural sensitivity, including knowing that differences exist between cultures	5.900	5.030	5.444	5.191 p=0.026	0.280

Source: Own editing.

7. Conclusion

Despite the shock and uncertainty triggered by Covid-19, the latest statistics on tourism show that after a short recovery period, the industry is more promising than ever before. Although nowadays most business activities look for the challenges of digitization and automation and express concerns about them, companies in tourism and hospitality still have to prepare for labour-intensive service solutions in the long run. Beneficial as this may be for those currently working in the sector, it might be the biggest risk in terms of growth. Professionals, investors, and professional organisations alike predict a drastic increase in the need to travel and relocate, as it has now become an indelible internal need of individuals. All this can only be achieved if properly trained and skilled personnel await visitors. The labour demand of tourism and hospitality for a drastic number of the workforce can only be met by a rapid inflow of people with diverse geographical, social, professional and cultural backgrounds. The integration of inexperienced new recruits, the effective cooperation within the industry, and the unpredictably changing needs of visitors all require the permanent development of soft skills in addition to expected hard skills.

The results of the present study proved that frontline staff is still the most responsible for a satisfactory personal impression. Their social skills influencing guest experience are important now and will continue to be so in the future as well. The results prove that frontline workers recognize the benefits of digital service support and the need to use it in effective service delivery. Digital solutions can make business processes more efficient and also create a more balanced workplace environment. Therefore, incorporating them into the skillset of employees is the current responsibility of both employers and education. Their future appreciation is even more relevant for those working in the kitchen area by making background processes more efficient, more cost-effective, and environmentally sound.

A striking difference is that digital skills are already more important for respondents working in the capital compared to respondents far away from the capital. This can be explained by the fact that the most innovative solutions are typical in economically prosperous areas facing a higher tourist volume, but it can also be a sign that some market participants have not yet exploited the potential of digital devices.

The study has several limitations, mainly the fact that the survey was conducted in a specific work area. The reason for the choice was to create the possibility of comparison with other samples from other countries. At the same time, this limitation is also an opportunity to test this method in various forms of tourism and hospitality activity.

References

- Aliperti, G., Sandholz, S., Hagenlocher, M., Rizzi, F., Frey, M., & Garschagen, M. (2019). Tourism, crisis, disaster: An interdisciplinary approach. *Annals of Tourism Research*, 79: 102808. DOI: 10.1016/j.annals.2019.102808
- Baartman, L. K. J. & Bruijn, E. D. (2011). Integrating knowledge, skills and attitudes: Conceptualising learning processes towards vocational competence. *Educational Research Review*, 6: 125–134. DOI: 10.1016/j.edurev.2011.03.001
- Brownell, J. (1994). Women in hospitality management: General managers' perceptions of factors related to career development. *International Journal of Hospitality Management*, 13 (2), 101–117. DOI: 10.1016/0278-4319(94)90032-9
- Butler, F. C. (1978). The concept of competence: An operational definition. *Educational Technology*, 18 (1) 7–18.
- Carlisle, S., Ivanov, S., & Espeso-Molinero, P. (2023). Delivering the European skills agenda: The importance of social skills for a sustainable tourism and hospitality industry. *Tourism & Management Studies*, 19 (3): 23–40. DOI: 10.18089/tms.2023.1903
- Carlisle, S., Ivanov, S., Dijkmans, C., & Marco-Lajara, B. (2022). Environmental skills gaps in tourism and hospitality organisations: Evidence from Europe. *Tourism*, 70 (3): 411–431. DOI: 10.37741/t.70.3.6
- Demir, E., Gozgor, G., & Paramati, S. R. (2019). Do geopolitical risks matter for inbound tourism? *Eurasian Business Review*, 9: 183–191. DOI: 10.1007/s40821-019-00118-9

- Dixon, J., Belnap, C., Albrecht, C., & Lee, K. (2010). The importance of soft skills. *Corporate Finance Review*, May/June: 35-38.
- Dixon, R. A. & Jovanovska, E. (2022). Identifying competencies for leisure and hospitality curriculum in a rural region. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (2): 90–98. DOI: 10.5430/jct.v11n2p90
- Hatz, N. (2024). Mapping the innovation process and relevant skills for innovation in tourism in least developed post-conflict countries. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 9 (2): 77–98. DOI: 10.15170/TVT.2024.09.02
- Hindley, A. & Marmion, M. (2019). Tourism and health, risks, and challenges. In: Filho, W. L. et al. (eds.) *Good health and well-being*. Cham: Springer.
- Ineta, L. (2015). Enhancing employability skills for tourism and hospitality industry employees in Europe. *Acta Prosperitatis*, 6: 75–94.
- Katz, R. L. (1974). Skills of an effective administrator. *Harvard Business Review*.
- Kwok, L. (2022). Labor shortage: A critical reflection and a call for industry-academia collaboration. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34 (11): 3929–3943. DOI: 10.1108/ijchm-01-2022-0103
- Magalhães, C., Araújo, A., & Andrés-Marques, M. I. (2022). How do hospitality workers perceive their work skills before and after the lockdown imposed by the COVID-19 pandemic? *Social Sciences*, 11. DOI: 10.3390/socsci11120588
- Masseno, M. D., & Santos, C. (2018). Smart tourism destinations privacy risks on data protection – A first approach, from a European perspective. *Revista Eletrônica Sapere Aude*, 1 (1): 125–149.
- McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*, 28 (1): 1–14.
- Morosan, C. & Bowen, J. T. (2022). Labor shortage solution: Redefining hospitality through digitization. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34 (12): 4674–4685. DOI: 10.1108/IJCHM-03-2022-0304
- Okeiyi, E., Finley, D., & Postel, R. T. (1994). Food and beverage management competencies: Educator, industry, and student perspectives. *Hospitality & Tourism Educator*, 6 (4): 37–40.
- Prayag, G., Fieger, P., & Rice, J. (2019). Tourism expenditure in post-earthquake Christchurch, New Zealand. *ANATOLIA*, 30 (1): 47–60. DOI: 10.1080/13032917.2018.1496941
- Riley, M. (1996). *Human resource management in the hospitality and tourism industry*. Second Edition. New York: Routledge.
- Sisson, L. G. & Adams, A. R. (2013). Essential hospitality management competencies: The importance of soft skills. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 25 (3): 131–145. DOI: 10.1080/10963758.2013.826975

- Sönmez, S., Wiitala, J., & Apostolopoulos, Y. (2019). How complex travel, tourism, and transportation networks influence infectious disease movement in a borderless world. In: Timothy, D. J. (eds.) *Handbook of globalisation and tourism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Steiger, R., Scott, D., Abegg, B., Pons, M., & Aall, C. (2019). A critical review of climate change risk for ski tourism. *Current Issues in Tourism*, 22 (11): 1343–1379.
DOI: 10.1080/13683500.2017.1410110
- Weber, M., Crawford, A., Lee, J., & Dennison, D. (2005). An exploratory analysis of soft skill competencies needed for the hospitality industry. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 12: 313–332. DOI: 10.1080/15332845.2013.790245
- Wilks, D. & Hemsworth, K. (2012). Soft skills as key competencies in hospitality higher education: Matching demand and supply. *Tourism & Management Studies*, 7: 131–139.

Online sources

- European Commission (2022). *Transition pathways for tourism*. Available at: https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/transition-pathway-tourism-published-today-2022-02-04_en/
- Eurostat (2022). *Tourism industries – Employment*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_industries_-_employment#In_2019.2C_the_tourism_industries_employed_over_12.5_million_people_in_the_EU/
- Eurostat (2023). *Enterprise statistics by size class and NACE Rev.2 activity*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sbs_sc_ovw__custom_9698517/default/table?lang=en&page=time:2021/
- Government Decree No 239/2009 of 20 October on the detailed conditions for pursuing accommodation service activities and the procedure for issuing accommodation licences (2009). Available at: <https://njt.hu/jogszabaly/2009-239-20-22/>
- Hungarian Central Statistical Office (2024). A Magyarországra tett külföldi többnapos utazások megoszlása a felkeresett turisztikai régió és országok szerint [Multiple-day foreign visits to Hungary by destination region and country of origin]. Available at: https://www.ksh.hu/stadat_files/tur/hu/turo009.html/
- Merriam-Webster (2025). *Competence*. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/competence/>
- NTGA (2025). Available at: <https://tourismskillslab.eu/>
- PANTOUR (s.a.a). Available at: <https://nexttourismgeneration.eu/>
- PANTOUR (s.a.b). Available at: <https://nexttourismgeneration.eu/tourism-sector-and-skills-toolkit/developing-curriculum/>
- Statista (2024a). *Total contribution of travel and tourism to gross domestic product (GDP) worldwide in 2019 and 2022, with a forecast for 2023 and 2033*. Available at:

<https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism-total-economic-contribution-worldwide/>

Statista (2024b). *Number of international tourist arrivals worldwide from 1950 to 2023*.

Available at:

<https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/>

Statista (2023a). *Leisure tourism spending worldwide from 2019 to 2022*. Available at:

<https://www.statista.com/statistics/1093335/leisure-travel-spending-worldwide/>

Statista (2023b). *Expenditure of business tourists worldwide from 2001 to 2022*. Available at:

<https://www.statista.com/statistics/1093295/business-travel-spending-worldwide/>

WTTC (2023a). *Travel & tourism economic impact: 2023*. World Travel & Tourism Council.

Available at: <https://wttc.org/research/economic-impact/>

WTTC (2023b). *European Union. 2023 Annual research: Key highlights*. World Travel &

Tourism Council Available at: <https://wttc.org/research/economic-impact/>

Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok
Tourism and Rural Development Studies
10. évfolyam, 4. szám, 2025: 139–154.
doi: 10.15170/TVT.2025.10.04.08

HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN THE CENTRAL DANUBE PRIORITY AREA

Zoltán Koltai

Associate Professor, University of Pécs, Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development; koltai.zoltan@pte.hu, ORCID: 0000-0002-7101-4245

ABSTRACT

The Central Danube Priority Area (CDPA), comprising 99 municipalities, was established in 2020 with the aim of providing an organized framework for the opportunities and challenges arising from the expansion of the Paks Nuclear Power Plant. A regional development concept and strategic program was created for the Priority Area, which includes human development priority and measures. As the only higher education institution in the area, the Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development of the University of Pécs (PTE KPVK) is involved in several ongoing programs related to human resource development concepts. The study presents the vision of the Central Danube Priority Area, the region's human resource potential, and the role of the Faculty in successful human resource development measures.

Keywords: Central Danube Priority Area, human development, University of Pécs

Received: 1 November 2025

Accepted: 10 December 2025

Published: 16 December 2025

HUMÁNERŐFORRÁS-FEJLESZTÉS A KÖZÉP-DUNA MENTI KIEMELT TÉRSÉGBEN

Koltai Zoltán

*Egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési
Kar; koltai.zoltan@pte.hu, ORCID: 0000-0002-7101-4245*

ABSZTRAKT

A 99 települést magába foglaló Közép-Duna Menti Kiemelt Térség (KDMKT) 2020-ban azzal a céllal került megalapításra, hogy a Paksi Atomerőmű bővítéséből adódó lehetőségeknek és kihívásoknak szervezett kereteket biztosítson. A Kiemelt Térségre területfejlesztési koncepció és stratégiai program született, melyben mások mellett humánfejlesztési prioritás és intézkedések is szerepelnek. A térség egyetlen felsőoktatási intézményeként a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kara (PTE KPVK) több, jelenleg is folyamatban lévő programmal kapcsolódik a humánerőforrás-fejlesztési elképzelésekhez. A tanulmány keretében bemutatásra kerül a Közép-Duna Menti Kiemelt Térség jövőképe, a térség humánerőforrás adottságai, valamint a PTE KPVK sikeres humánfejlesztési intézkedésekben történt szerepvállalása.

Kulcsszavak: Közép-Duna Menti Kiemelt Térség, humánfejlesztés, Pécsi Tudományegyetem

Benyújtva: 2025. november 1.

Befogadva: 2025. december 10.

Publikálva: 2025. december 16.

1. Introduction: The establishment and vision of the Central Danube Priority Area

The establishment of the Central Danube Priority Area (CDPA) is regulated by Resolution 12/2020. OGY (Az Országgyűlés 12/2020. (V. 5.) OGY határozata a Közép-Duna Menti Kiemelt térség területi lehatárolásáról; Parliamentary decision on the territory of the CDPA). The region comprises a total of 99 settlements in three counties (Bács-Kiskun, Fejér, Tolna), with the largest proportion in Tolna (62), followed by Bács-Kiskun (29) and Fejér (8). In terms of spatial structure, the area consists of three distinct parts:

- small village hill country (rural western zone: Tamási, Bonyhád, Szekszárd, and Sárbogárd districts);
- developed urban axis (economic-technological core area, Danube corridor: Dunaföldvár, Solt, Paks, Kalocsa, Tolna, Szekszárd);
- transitional development region (eastern, Bácska area).

The heterogeneous spatial structure is also clearly distinguishable in the development priorities. While in the small villages in the western part, the development of the transport network, the development of inadequate public utilities (sewage network), and improving the ability of businesses to cooperate and attract resources can lead to greater success, in the case of the urban axis, it is much more likely that the technological and human resource development of businesses can increase innovation potential and further strengthen the central role of settlements. The area east of the Danube can primarily expect to increase its competitiveness through the development of transport infrastructure. The vision of the CDPA is to create a "green zone" based on a stable and dynamic economy supported by strong local businesses, high-quality infrastructure and public services, and a well-functioning community life, resulting in a continuously improving quality of life for the region's inhabitants.

It is important to note that although the Paks Nuclear Power Plant is located within the CDPA in geographical terms, the power plant remains under national jurisdiction and, as an external factor, cannot be a central element of the development of the Priority Area. Nevertheless, it is inseparable from the labor market and business development processes in the region, and has been identified in the following way in its overall development objectives: "Exploiting the opportunities and addressing the challenges generated by the expansion of the Paks power plant, which will define the coming decades of the CDPA, in a way that ensures the harmonious, balanced, and sustainable development of the CDPA on the one hand, and, on the other hand, contributes to the CDPA's ability to improve its attractiveness and value creation capacity by building on local ambitions, values, and cooperation" (A Közép-Duna Menti Kiemelt Térség Területfejlesztési Konceptiója 2021-2035, 2021: 14; The development concept of the CDPA).

The six pillars of economic development in the narrow sense can be summarized as follows (A Közép-Duna Menti Kiemelt Térség Fejlesztési Konceptiójához kapcsolódó Stratégiai Program 2021-2027, 2021; Strategic program of the development concept of the CDPA):

- industry and agriculture providing significant employment;
- high-quality, easily accessible, wide-ranging services;
- a unique, innovative product range in the agricultural and food sector based on local characteristics and cooperation;
- a knowledge- and technology-intensive innovation cluster based on nuclear power plant development and operation;
- sustainable environmental management based on clean energy and advanced technology;
- tourism that creates jobs.

Ideally, the services provided by nearby medium-sized and large cities (Budapest, Dunaújváros, Kaposvár, Kecskemét, Pécs, Székesfehérvár, and Veszprém) should complement rather than replace those offered by businesses operating in the region.

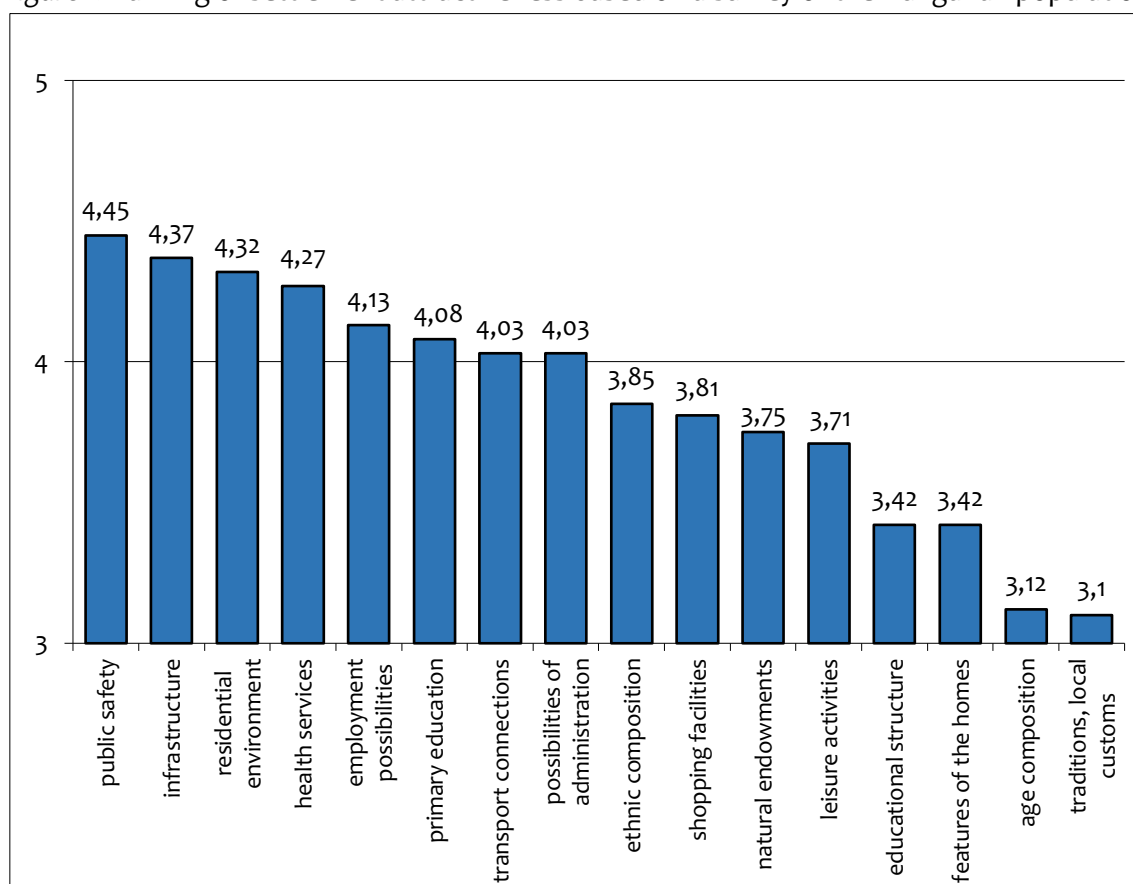
The broader development principles include the following:

- improvement of quality of life: growing material wealth, adequate public safety, an inspiring community that increases the population retention capacity of settlements, a clean and natural environment, high-quality health services, a promising future, and the mitigation of conflicts;
- ensuring environmental and social sustainability: abundance of natural resources, a livable environment, vitality of local identities and cultures, social harmony;
- use and exploitation of local values: interventions rely on the support and efforts of local actors, and the objectives of the interventions are in line with the opportunities and capabilities of local economic actors and communities;
- inspiring uniqueness and excellence: economic development serves the uniqueness and quality-oriented nature of businesses' products, technologies, and business processes;
- providing an appropriate background and opportunities for all individuals and organizations concerned: stable, secure, and predictable living conditions, accessible public services, and prospects for individual development regardless of social or geographical position;
- ensuring networked, cluster-based operation: development- and innovation-oriented cooperation and partnerships based on networks of key regional players, municipalities, businesses, and organizations.

Our preliminary research clearly supports the necessary diversity of the listed development aspects (Koltai, 2014). Data collection was completed with a a layered questionnaire survey on the attractiveness of settlements (the four aspects being the distribution of the Hungarian population by region, the breakdown of the population by gender, age group, and educational attainment; a thousand randomly selected individuals responded to our questions). We were interested in, among other things, what aspects the Hungarian population prioritizes when choosing their place of residence. Public safety received the highest rating, followed by infrastructure, the condition of the residential environment, and healthcare services (*Figure 1*). On a five-point scale, four other factors scored above 4.0 (employment opportunities and conditions, preschool and primary

education, transport connections, and administrative services). The second group of lower-rated residential attractions was led by the ethnic composition of the population (3.85), with the age composition of the population and the history and traditions of the settlement bringing up the rear. As part of a related study, 19 factors were evaluated by residents of nine urban areas (Szirmai & Váradi, 2009). The most important consideration was that “people enjoy living here,” and respondents considered social rather than economic factors to be more important in achieving this (public safety, improvement of living conditions, quality of healthcare, environmental and nature protection, waste management).

Figure 1. Ranking of settlement attractiveness based on a survey of the Hungarian population

Source: Koltai (2014).

The Danube is the CDPA's most important natural resource, with inestimable ecological, cultural, tourist, and transport value. Local culture, the ethnic groups living here, traditions, works of art, and events that also function as tourist attractions all strengthen the shared identity. The green zone is built on advanced technology, a sustainable environment, local identity, and cooperation.

The Central Danube Development Council is responsible for implementing the regional development concept and strategic program, striving for effective partnerships with key social, economic, political, and scientific actors of the CDPA, including the most involved

higher education institution, the Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development of the University of Pécs.

The main activities of the operational working organization, the Central Danube Development Agency Nonprofit Ltd. (CDDA Nonprofit Ltd.), include service provision, advocacy, and community building. Within this framework, the Training and Employment Development Forum working group was established in 2022, whose members include the University of Pécs, the University of Dunaújváros, vocational training centers (Tolna County VTC, Kecskemét VTC, Baja VTC, Kiskunhalas VTC, Dunaújváros VTC, Székesfehérvár VTC, Southern Agricultural VTC), as well as the Klebelsberg Center's District Centers (Baja DC, Kiskőrös DC, Dunaújváros DC, Szekszárd DC, Tamási DC). In addition to performing its organizational tasks, CDDA assists stakeholders in the region by providing information, building relationships, and engaging in project development and project management activities.

2. Literature review

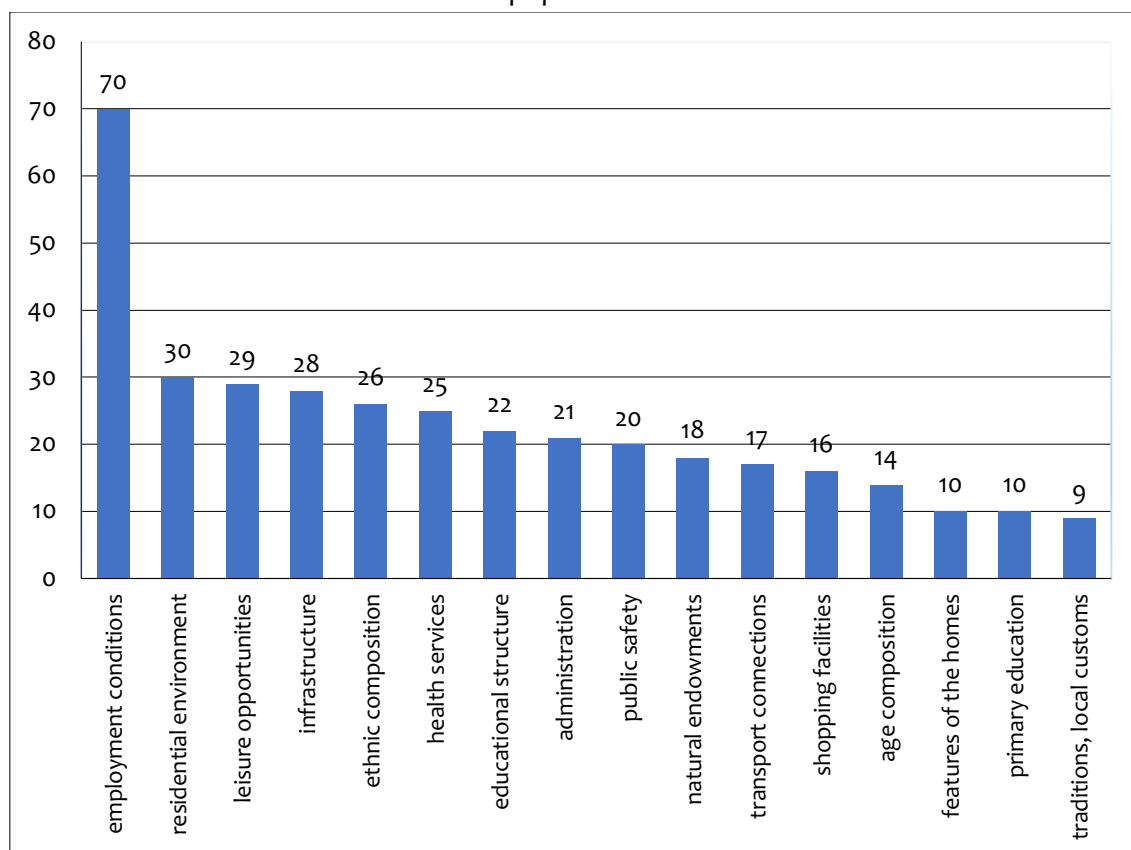
2.1. The role of human resources in regional development

The link between the quality and innovativeness of human capital and economic development is undeniable. The relationship between regional competitiveness and innovation is two-way, as not only do innovation results increase the competitiveness of a region, but more developed areas also provide more favorable conditions for the creation of innovative solutions (Rittgasszer & Lukovics, 2012). Beluszky's (2000) related studies clearly support the correlation between the volume of intellectual capital in a settlement and its position in the urban hierarchy. According to his research findings, intellectual capital plays a real role in about 50 Hungarian cities, while in the rest, it is rather its absence that causes a disadvantage. In his study of the acceptance of innovation in rural areas, Rechnitzer concluded that intellectual resources and the proportion of people with secondary and higher education can be highlighted as fundamental background conditions for innovation (Rechnitzer et al., 2003, Rechnitzer et al., 2004, Grosz & Rechnitzer, 2005).

The increase in geographical distance from Budapest has a negative impact on cities' receptiveness to innovation: the further a settlement is from the capital, the less innovative its environment tends to be. A study extended to suburban areas found that the state of a city's immediate environment can generate significant differences in its competitiveness, as the settlements in its catchment area may only be users of the center's innovation capacities, but through the cooperation that develops between them, they can also contribute significantly to strengthening the role of the center. Based on human resources and innovation indicators, more than three-quarters of cities scored below average (Nárai, 2005). Our previously cited research (Koltai, 2014) also supports the importance of human development and employment in regional development. The younger age group (20-39 years old) and the middle age group (40-59 years old) rated the importance of employment opportunities for regional development as particularly high, just as employment conditions

are much more important for those with secondary education than for those with only primary education. Among the underlying reasons for the intention to move (Figure 2), employment conditions also clearly stood out, followed by four or five similarly rated factors (condition of the residential environment, leisure opportunities, infrastructure provision, ethnic composition of the population, and health services).

Figure 2. Reasons behind potential changes of residence based on a survey of the Hungarian population

Source: Koltai (2014).

Tésits and Rongics (2024) examined the spatial structure of part of the Győr agglomeration based on human and physical infrastructure, paying particular attention to unemployment, highest level of education, and personal income tax rates, among other factors. They concluded that settlements with lower population density and income levels, as well as those located further away from the county seat, can be considered resource-poor areas from both an economic and human perspective. Numerous comparative analyses have been conducted based on demographic functional trends in cities, the proportion of the working-age population, the educational attainment and ethnic composition of the population (Ehrlich, 2006; Baráth & Váradi, 2009; Tóth & Virág, 2010; Gyurkó & Bujdosó, 2019; Juha, 2023).

2.2. Human resources and their development in the Central Danube Priority Area

The working-age population (15-64 years) of the Priority Area is approximately 150,000 (Népszámlálás [Census] 2022; Grónay & Majoros, 2024). The distribution of the population by highest level of education completed clearly shows that the proportion of people with higher education and secondary school qualifications in the CDPA area is significantly lower than the national average. Accordingly, those with primary education and secondary vocational qualifications are overrepresented:

- primary school 22.4% (national average: 18.6%),
- secondary school with vocational qualification 23.5% (18%),
- high school diploma 24.7% (28.3%),
- university, college 13% (19.1%).

In 2022, the number of employed persons in the Priority Area was 110,053, or 46.3% of the population (below the national average of 49.1%), while inactive persons receiving benefits accounted for 27.1% of the population, compared to the national average of 23.6%. The distribution of employees by highest level of education attained, corresponding to the highest level of education attained by the population, was as follows:

- primary school 12.6% (national average: 10.3%),
- secondary school with vocational certificate 31.5% (23.2%),
- high school diploma 33.9% (36.2%),
- university, college 21.3% (29.7%).

The highest proportion of people with higher education qualifications is found in the Priority Area's most populous cities, Szekszárd, Paks, and Kalocsa (Figure 3).

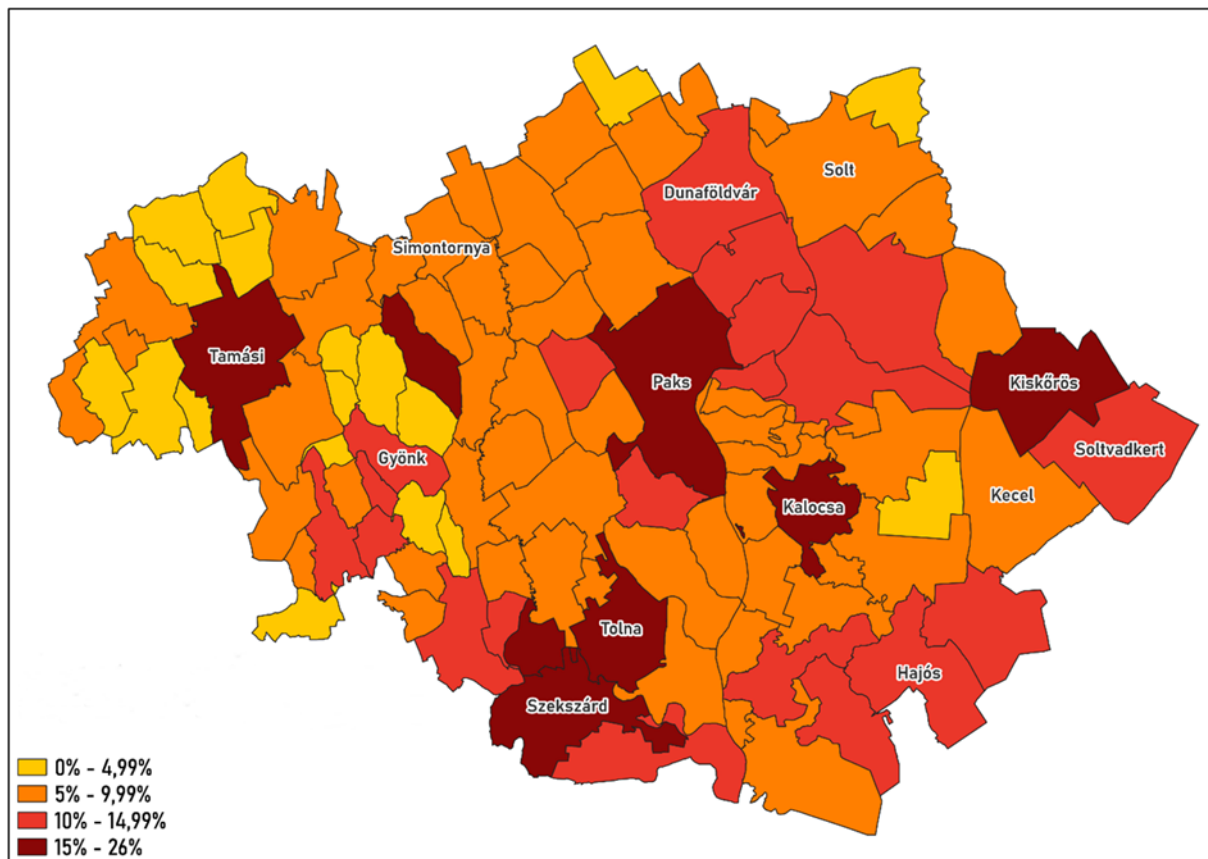
There are 46,799 businesses operating in the Priority Area, of which 22,109 (by main activity) are in agriculture, forestry, and fishing (47.2%), which is nearly twice the national average (24.4%) (Grónay, 2024, A regisztrált vállalkozások száma nemzetgazdasági ág szerint; Registered enterprises by economic sector).

The number of new jobs reported also confirms the heterogeneous nature of the Priority Area (Grónay & Majoros, 2024). In addition to public administration, which offers job opportunities in all three counties, Bács-Kiskun offers jobs in trade, vehicle repair, agriculture, forestry, and fishing, In the settlements of Fejér county, human health, social care, accommodation services, and hospitality, while in Tolna county, water supply, sewage collection and treatment, trade, and vehicle repair are the most affected.

In December 2024, there were 5,882 registered job seekers in the region, representing 3.8% of the working-age population (national figure: 3.5%, A munkaerőpiaci helyzet alakulása a nemzeti foglalkoztatási szolgálat legfrissebb adatai alapján; Changes in labor market composition according to the latest official figures). The most favorable data can be found in the eastern, Bácska area (Figure 4). Similarly to the national data, 5% of job seekers in the region were considered career starters, 42% had at most a primary school

education (national data: 40%), while 38% were considered long-term job seekers, having been unemployed for more than a year (national: 35%).

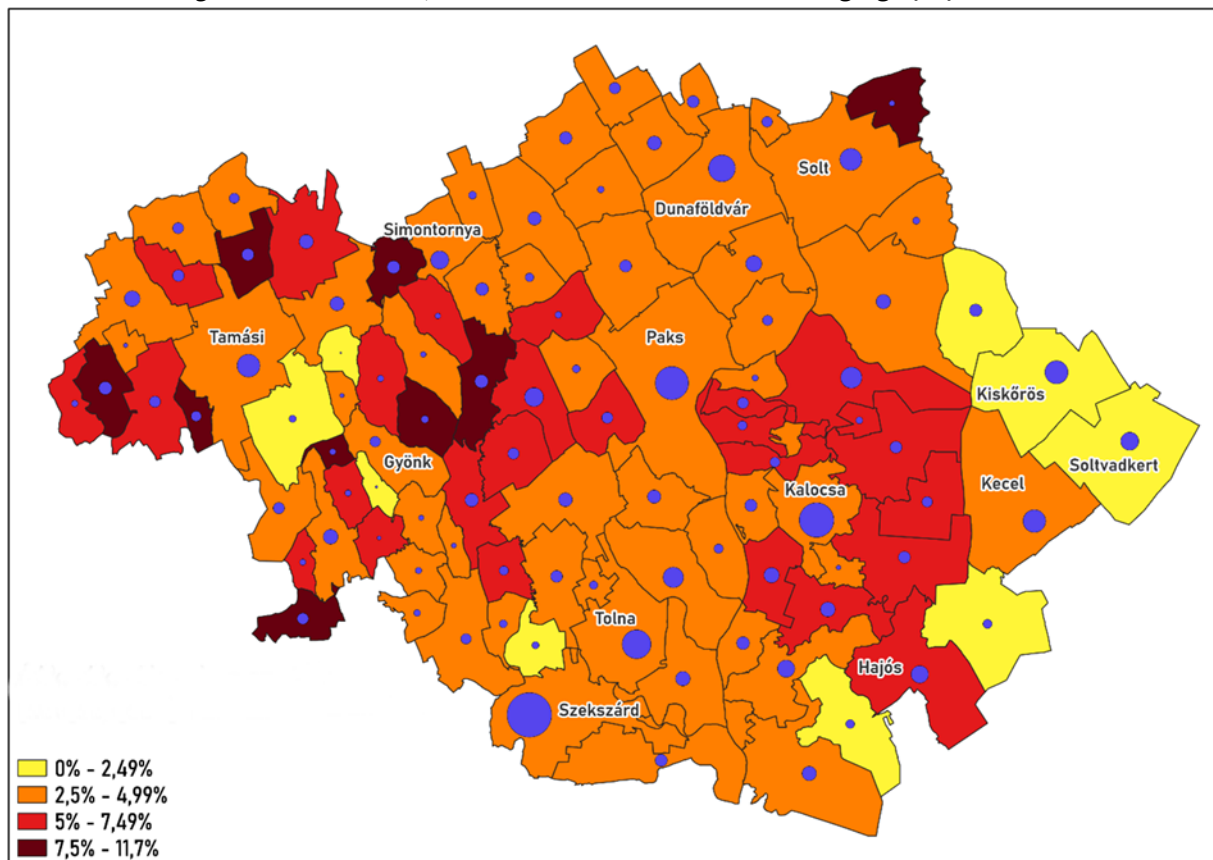
Figure 3. Proportion of people with higher education qualifications among the population aged 7 and over

Source: Új Gazdaságpolitikai Akcióterv II. és III. pilléreinek támogatása a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok bevonásával projekt; Supporting pillars 2 and 3 of the New economic policy action plan with the involvement of the priority regional development councils.

There are no significant differences in the gender distribution of registered job seekers in the three counties concerned (Bács-Kiskun: 55.4% women, 44.6% men; Fejér: 57.4% women, 42.9% men; Tolna: 53.2% women, 46.8% men), but when comparing the ratio of registered new jobs to registered job seekers, we found much more significant differences (Bács-Kiskun: 159.8%, Fejér: 112.5%, Tolna: 120.2%).

Figure 4: Number of job seekers relative to the working-age population

Source: Új Gazdaságpolitikai Akcióterv II. és III. pilléreinek támogatása a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok bevonásával projekt; Supporting pillars 2 and 3 of the New economic policy action plan with the involvement of the priority regional development councils.

Human development is also included among the medium-term sectoral priorities, with the strengthening of the skills of people living in the CDPA being treated as a priority objective. Within the human development priority, four areas of action and ten specific measures have been identified (A Közép-Duna Menti Kiemelt Térség Fejlesztési Konceptiójához kapcsolódó Stratégiai Program 2021-2027, 2021; Strategic program of the development concept of the CDPA):

Action Area I: Capacity expansion and infrastructure development in public education

- Expanding the range of accessible public and private nursery and kindergarten services;
- Expanding primary and secondary education capacities by supporting the development of existing infrastructure;
- Teacher and andragogist development, with a view to expanding the range of tools used.

The focus of human development ideas is on getting as many adults in the Priority Area as possible to become active participants in the labor market. This includes halting the

current unfavorable demographic trends by keeping young adults in the area, supporting their efforts to start families and have children, and making the CDPA attractive to new residents. Of course, it cannot be ignored that the Paks II investment will result in domestic and foreign workers and their families staying here, which in itself justifies the expansion of the capacity and infrastructure development of the educational institution network. This is further reinforced by the intention that people who currently only have basic qualifications should be able to obtain secondary-level, specialized qualifications through school-based adult education, thereby improving their position in the labor market. Although the title of Action Area I suggests a narrower scope, it also includes measures to shape public attitudes from childhood to adulthood (see Action Area IV), which serve to realize the CDPA's vision of an innovation-friendly green zone through the multi-faceted development of the competencies of teachers and adult education professionals.

Action Area II: Development of the education, vocational training, and employment system, preparation for adaptation to foreseeable changes

- Preparation and implementation of a demand- and supply-driven, continuously reviewed education and vocational training development strategy;
- Development of a scholarship program related to the training system operating in the CDPA;
- Increasing the importance of R & D & I in the CDPA by strengthening the presence of higher education institutions.

The strategy coordinated by the Central Danube Development Agency, which focuses on taking into account the needs of both employers and employees, would enable effective and adaptive, multi-sectoral training programs, thereby supporting the spread of flexible forms of work and improving employment conditions. The planned higher education scholarship would provide young adults with predictability for the duration of their higher education studies through financial and employment support from future local employers, thereby strengthening their identity with the CDPA and promoting favorable demographic trends. The Strategic Program's intention to change the underrepresentation of higher education institutions requires, in my opinion, a more nuanced approach.

In addition to the fact that the Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development of the University of Pécs is based in Szekszárd and its predecessor college has been providing higher education locally since 1977, the Faculty's teacher training profile has expanded significantly. It now welcomes applicants to higher education with programs in agricultural sciences, humanities, arts, and social sciences, which, if there are enough applicants, can be further expanded by the wide-ranging training portfolio of the University of Pécs. All this naturally results in the increased importance of R&D&I in the Priority Area, as described in specific measure II.3.

Action Area III: Supporting social inclusion

- Promoting the involvement of Roma communities (primarily in the implementation of agricultural and rural development projects);

- Strengthening the labor market integration of disadvantaged groups and increasing their level of education and employment.

The area of action aimed at social inclusion is based on the favorable agricultural conditions of the Priority Area. It recognizes the possibility that members of the local Roma community, after acquiring the necessary professional and personal skills, can simultaneously increase their chances of reintegration into the labor market, become self-sustaining small farmers, and provide the additional labor supply needed in the agricultural sector. Other priority target groups include people under the age of 25, people over 50, people with disabilities, people with changed working abilities, parents with young children, long-term job seekers, people with low levels of education, and students with special educational needs, for whom effective labor market integration can be ensured through retraining and skills development. All this can serve as an effective tool for increasing the educational attainment of people living in the CDPA, as well as for community development and strengthening local identity.

Action Area IV: Attitude shaping

- Implementation of intercultural sensitivity programs to support the expected demographic changes in the Priority Area;
- Developing and implementing a series of awareness-raising events related to environmental and social sustainability through cross-sectoral cooperation.

As previously indicated, the Paks II investment will result in a significant number of foreign workers and their family members arriving in the Priority Area. It is essential to implement intercultural awareness programs for local residents, which can help with effective conflict management and greatly support the successful integration of those arriving in the CDPA, even by simultaneously strengthening local identity. The clear goal is to eliminate prejudices, identify sources of discrimination, and raise awareness among all stakeholders of the potential benefits of cultural diversity. Understanding different cultural characteristics can benefit all local residents and newcomers, regardless of age, with employees of educational, health, and cultural institutions identified as a priority target group. Finally, the vision of the CDPA as a sustainable, green zone based on cooperation and innovation is inconceivable without the active participation of the area's residents, which can be supported by a wide range of awareness-raising programs.

3. Our university programs for human resource development in the CDPA

The following components all serve as points of connection for our previous and current university programs: program point 3 of action area I presented earlier (Teacher and andragogist development, with a view to expanding the range of tools used), program point 1 of action area II (Preparation and implementation of a demand- and supply-driven, continuously reviewed education and vocational training development strategy), program points 1 and 2 of action area III (Promoting the involvement of Roma communities and strengthening the labor market integration of disadvantaged groups, increasing their level

of education and employment), and program point 1 of action area IV (Implementation of intercultural sensitivity programs to support the expected demographic changes in the Priority Area).

In 2021, the University of Pécs provided free online English and Russian language learning opportunities for adults living in the CDPA, as well as in Bonyhád and Dombóvár (Koltai, 2022). The aim of the program was to prepare residents and workers in the region to communicate effectively with foreign workers and their families arriving for the Paks II investment project, thereby supporting their willingness to cooperate. The primary target groups were the service and hospitality industries, public institutions (police, disaster management, government offices, local governments, health and educational institutions), as well as Paks power plant workers and their family members. Only people over the age of 18 could participate in the language program. Thanks to an effective recruitment process, during which 100 local regional governments, the chambers of commerce of the counties concerned, various media outlets, as well as our key corporate and other university partners were informed about the opportunity, a total of 1,164 people expressed their intention to learn the language. Registrations for the training came from 82 municipalities. Of those interested, 881 people, nearly 76% of the original number, actually joined the program. During the spring, summer, and fall enrollment periods, our courses were held in a total of 82 groups at five language levels (from beginner to advanced). The teaching was practice-oriented, with the primary goal of preparing students for real-life communication. It is worth noting that we were able to successfully complete all of the groups we started, which was clearly facilitated by the small group size (6–14 people). At the end of each module, we issued university certificates to group members, confirming their successful participation.

Our new university program was based on a 2023 regional attitude survey (research to establish and launch an innovative career orientation program). As part of the research, Medeia Ltd. staff interviewed the main stakeholders in the municipalities, mayors, members of the previously involved Training and Employment Development Forum working group, teachers (341 people), parents (239 people), and students (1,197 people) about their career orientation experiences and future plans through focus group interviews and questionnaire-based data collection. In fact, the results of the research show that the career readiness and self-awareness of students in the region is moderate or low, relying primarily on information from parents, with professional support being very rare. According to parents, appropriate career guidance is the joint responsibility of parents and class teachers, and finally, class teachers have greater knowledge about the subject but, due to lack of time, are unable to pass on their knowledge to everyone, which is often incomplete and out of date, confirmed our decision to launch the “Personalized Approach to Territorial Life and Career Support” (PATHS) project (Personalized Approach to Territorial Life and Career Support, 2025). The aim of the three-year Interreg Danube Program, implemented in cooperation with 13 partners in nine countries of the region, is to develop career orientation skills based on self-awareness among young people aged 12-18,

thereby helping them to choose a successful career, reducing dropout rates, supporting local prosperity, and creating new opportunities for disadvantaged communities. Launched this year, the program will include mapping international best practices, developing plans, compiling training materials for mentor training (e-learning modules, personal training), and career orientation camps.

4. Conclusion

The long-term success of any region is the result of a complex process influenced by social and natural factors in addition to economic ones. For this reason, the development of the Central Danube Priority Area can only be ensured through the synergistic cooperation of the human development priority and other sectoral priorities included in the strategic program that are not detailed in this study (infrastructure development; economic development; innovation, environmentally friendly (green) development; settlement and institutional development). The proposed measures can be refined by the CDPA participants with further related programs, as was the case with our language training and career orientation project. We are confident that, as a leading higher education institution in the Priority Area, we will continue to actively contribute to the harmonious, balanced, and sustainable development defined as an overarching regional goal.

References

- Baráth, G. & Váradi, Zs. (2009). A magyar várostérségi népesség társadalmi-demográfiai szerkezetének jellegzetességei [Social and demographic features of Hungarian urban population]. In: Szirmai, V. (ed.) *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, pp. 56–75.
- Beluszky, P. (2000). *A magyarországi városok versenyképessége* [Competitiveness of Hungarian cities]. Budapest: MTA RKK.
- Ehrlich, É. (2006). Az infrastruktúra fejlettsége Magyarországon [The level of development of infrastructure in Hungary]. In: Horváth, Gy. (ed.) *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs: MTA RKK, pp. 196–235.
- Grosz, A. & Rechnitzer, J. (2005). *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon* [The innovation potential of Hungarian regions and cities]. Pécs-Győr: MTA RKK.
- Gyurkó, Á. & Bujdosó, Z. (2019). Turisztikai versenyképesség és a potenciál kapcsolata az Észak-Magyarország régióban [Tourism competitiveness and potential in the North-east of Hungary]. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4 (3): 4–20.
DOI:10.33538/TVT.190403.1
- Juha, M. (2023). Transformation of the Ruhr Region: Industrial Heritage and Society. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 8 (4): 91–100.
DOI: 10.15170/TVT.2023.08.04.06

- Koltai, Z. (2022). Egyetemi nyelvi képzés a Közép-Duna Menti Térségben [University language skill development in the CDPA]. *Kultúratudományi Szemle*, 4 (1–2): 82–89. DOI: 10.15170/KSZ.2022.04.01-02.05
- Koltai, Z. (2014). *Sikeres és versenyképes városok, Piackutatás a magyar települések körében* [Successful and competitive cities: Market research in Hungarian settlements]. Pécs: PTE FEEK.
- Nárai, M. (2005). A megyei jogú városok innovációs potenciálja [The innovation potential of county seats]. In: Grosz, A. & Rechnitzer, J. (eds.) *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. Pécs-Győr: MTA RKK, pp. 181–220.
- Rechnitzer, J., Csizmadia, Z., & Grosz, A. (2004). A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón [Knowledge-based innovation capacity of the Hungarian urban network at the turn of the millennium]. *Tér és Társadalom*, 18 (2): 117–156. DOI: 10.17649/TET.18.2.949
- Rechnitzer, J., Grosz, A., & Csizmadia, Z. (2003). A magyar városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón [The info-communication characteristics of the Hungarian urban network at the turn of the millennium]. *Tér és Társadalom* 17 (3): 145–163.
- Rittgasszer, I. & Lukovics, M. (2012). A versenyképesség és a kreativitás területi szintű kapcsolatrendszere [The regional interconnectedness of competitiveness and creativity]. In: Bajmócy, Z., Lengyel I., & Málovics, Gy. (eds.) *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Szeged: JATEPress, pp. 207–224.
- Szirmai, V. & Váradi, Zs. (2009). A várostérségi társadalmak versenyképesség-felfogása [Concepts of competitiveness in societies of urban areas]. In: Szirmai, V. (ed.) *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, pp. 185–190.
- Tésits, R. & Rongics, M. (2024). Közösség által irányított helyi fejlesztési programok területi hatásai egy nyugat-dunántúli egyesület példáján [Territorial impacts of community-led local development support: A case from the West Transdanubian region]. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 9 (4): 9–34. DOI: 10.15170/TVT.2024.09.04.01
- Tóth, K. & Virág, T. (2010). Az egyenlőtlenségek új területi formája [A new regional form of inequality]. In: Mezei, I. & Barabas, D. (eds.) *Földrajzi szemelvények határok nélkül*. Pécs: MTA RKK, pp. 131–134.

Online sources

- A Közép-Duna Menti Kiemelt Térség Területfejlesztési Konceptiója, 2021-2035 (2021). The development concept of the CDPA. Available at:
<https://kdmfu.hu/wp-content/uploads/2021/10/A-KDMKT-Teruletfejlesztesi-koncepcio-20210528.pdf/>
- A Közép-Duna Menti Kiemelt Térség Fejlesztési Konceptiójához kapcsolódó Stratégiai Program, 2021-2027 (2021). Strategic program of the development concept of the CDPA. Available at:

https://kdmfu.hu/wp-content/uploads/2021/10/KDMKT_Strategia_Program_20210604.pdf

A munkaerőpiaci helyzet alakulása a nemzeti foglalkoztatási szolgálat legfrissebb adatai alapján. Changes in labor market composition according to the latest official figures. Available at:

https://nfsz.munka.hu/nfsz/document/5/9/8/9/doc_url/NFSZ_statisztika_munkaeropia ci_helyzet_2024_december.pdf/

A regisztrált vállalkozások száma nemzetgazdasági ág szerint. Registered enterprises by economic sector. Available at:

https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0003.html/

Az Országgyűlés 12/2020. (V. 5.) OGY határozata a Közép-Duna Menti Kiemelt térség területi lehatárolásáról. Parliamentary decision on the territory of the CDPA. Available at:

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/97eaeed5528c00bdcb40aa29687a8a86b664a50e/megtekintes/>

Grónay, A. (2024). Fenntartható együttműködések települési környezetben, Közép-Duna Menti Kiemelt Térség, 2024. június 20. Sustainable cooperations in the context of settlements. CDPA. Available at:

https://www.nak.hu/images/2024/Gronay_Andrea_Fenntarthato_egyuttmukodesek_t elepulesi_kornyezetben.pdf/

Grónay, A. & Majoros, Zs. (2024). Képzési és Foglalkoztatásfejlesztési Fórum “Munkaerő-biztosítás és képzés” munkacsoport. Online munkacsoportülés 2024. január 22. Training and employment development forum. Online meeting of the Labor provision and training team.

Népszámlálás (2022). Végleges adatok, A népesség főbb jellemzői (országos és területi adatok). Census (2022). Final national and regional demographic data. Available at: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/>

Personalized approach to territorial life and career support, Available at: <https://interreg-danube.eu/projects/paths/>

Új Gazdaságpolitikai Akcióterv II. és III. pilléreinek támogatása a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok bevonásával című projekt. Supporting pillars 2 and 3 of the New economic policy action plan with the involvement of the priority regional development councils. Available at: <https://kdmfu.hu/uj-gazdasagpolitikai-akcioterv/>

Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok (TVT)

ISSN 2498-6984
DOI (Crossref) 10.15170/TVT

A Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok (TVT) folyamatosan várja az angol vagy magyar nyelvű cikkeket, amelyek a turizmus és vidékfejlesztés, valamint más, kapcsolódó tudományterületek kutatási eredményeit vagy projektjeit mutatják be térségi megköötés nélkül.

A TVT nyílt hozzáférésű negyedévente megjelenő online folyóirat. A közlemények a TVT-ben kizárólag kettős vak lektorálást követően jelennek meg, ügyelve azok eredetiségére, relevanciájára és olvashatóságára. Csak a lektorok által javasolt kéziratokat fogadjuk el.

A TVT-ben megjelent összes cikk elérhető online az alábbi linkeken keresztül:

<https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/aktualis-szamunk/>
<https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/archivum/>

A Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok szerkesztőbizottsága olyan kéziratok benyújtását várja, amelyek hozzájárulnak tudományterületünk fejlődéséhez, illetve megfelelnek a szakmai minőség és hitelesség általános kritériumainak.

A TVT-t többek között az alábbi nemzetközi szakirodalmi adatbázisok referálják:

- CROSSREF – Digital Object Identifier (DOI) Registration Agency of the International DOI Foundation – www.crossref.org
- DOAJ – Directory of Open Access Journals – <https://www.doaj.org>
- EBSCO – Elton B. Stephens Company – <https://www.ebsco.com>
- ERIHPLUS – European Reference Index for the Humanities and Social Sciences – www.kanalregister.hkdir.no/publiseringsskanaler/erihplus
- ULRICHSWEB – Ulrich's™ Serials Analysis System – www.ulrichsweb.com
- GOOGLE SCHOLAR – <https://scholar.google.com>
- OJS – Open Journal Systems – <https://openjournalsystems.com/>
- ROAD – The Directory of Open Access scholarly Resources – <https://road.issn.org>

A kéziratok beküldhetők a szerkesztoseg@turisztikaitanulmanyok.hu címre küldött levélhez mellékelve, vagy feltölthetők a <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/kezirat-bekuldese/> linken keresztül. További részletekért kérjük, látogasson el folyóiratunk weboldalára: <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/>

Szívesen vennénk, ha továbbítaná ezt a felhívást kollégáinak, hallgatóinak, illetve bárkinek, aki kedvet érez a turizmus és a vidékfejlesztés tárgyköreit érintő tanulmányok publikálásához.

Tisztelettel,
Dr. Gonda Tibor
Főszerkesztő

**Tourism and Rural Development Studies
(TVT)**

ISSN 2498-6984

DOI (Crossref) 10.15170/TVT

Tourism and Rural Development Studies (TVT) publishes articles in English or Hungarian that present research results and projects in the field of tourism and development as well as other related disciplines without reference to regional focus.

We kindly invite you to submit your research paper.

TVT is an online open access quarterly journal. Papers are published in TVT following a double-blind peer review procedure making sure of their originality, relevance and readability. We only accept manuscripts recommended by the reviewers.

All the articles published in TVT can be accessed online at:

<https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/en/current-issue/>

<https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/en/archive/>

Tourism and Rural Development Studies welcomes submission of manuscripts that meet the general criteria of significance and quality contributing to scientific advancement.

TVT is indexed, among others, in:

- CROSSREF – Digital Object Identifier (DOI) Registration Agency of the International DOI Foundation – www.crossref.org
- DOAJ – Directory of Open Access Journals – <https://www.doaj.org/>
- EBSCO – Elton B. Stephens Company – <https://www.ebsco.com/>
- ERIHPLUS – European Reference Index for the Humanities and Social Sciences – www.kanalregister.hkdir.no/publiseringskanaler/erihplus
- ULRICHSWEB – Ulrich's™ Serials Analysis System – www.ulrichsweb.com
- GOOGLE SCHOLAR – <https://scholar.google.com/>
- OJS – Open Journal Systems – <https://openjournalsystems.com/>
- ROAD – The Directory of Open Access scholarly Resources – <https://road.issn.org>

Manuscripts can be submitted by mailing to szerkesztoseg@turisztikaitanulmanyok.hu or by uploading at <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/en/submission/>.

For more details visit the journal's website at: <https://www.turisztikaitanulmanyok.hu/en/>.

Please forward this call for papers to your colleagues, students, and other persons who may be interested in publishing research articles in the field of tourism, development, and related areas.

Sincerely yours,
Dr. Tibor Gonda
Editor-in-Chief